

T.C
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ BİLİM DALI

KARŞILIKLI BAĞIMLILIK YAKLAŞIMI ÜZERİNDEN AB
ENERJİ GÜVENLİĞİNİN SAĞLANMASINDA TÜRKİYE’NİN
ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine ORHAN

DÜZCE

Kasım,2017

T.C
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ BİLİM DALI

**KARŞILIKLI BAĞIMLILIK YAKLAŞIMI ÜZERİNDEN AB
ENERJİ GÜVENLİĞİNİN SAĞLANMASINDA TÜRKİYE'NİN
ROLÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine ORHAN

Danışman: Doç. Dr. Zafer AKBAŞ

DÜZCE

Kasım, 2017

ÖZET

KARŞILIKLI BAĞIMLILIK YAKLAŞIMI ÜZERİNDEN AB ENERJİ GÜVENLİĞİNİN SAĞLANMASINDA TÜRKİYE’NİN ROLÜ

ORHAN, Emine

Yüksek Lisans Tezi

Toplam Kalite Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Zafer AKBAŞ

Kasım 2017, 113 Sayfa

Enerji, bir cisim ya da sistemin iş yapabilme yeteneğidir. Başka bir ifadeyle enerji, kuvvet uygulayabilmek için ihtiyaç olan potansiyel güçtür. İktisadi olarak bir ekonominin büyüklüğü, o ekonominin toplam nihai ürün çıktısıyla belirlenmektedir. Ürün çıktısını oluşturmak için ise enerji girdisinin önemi oldukça büyüktür. Ekonomiler üretimde bulunmak ve bu üretimi devam ettirebilmek için yoğun enerji girdisine gereksinim duyarlar. Enerji kaynaklarına sahip olsunlar ya da olmasınlar enerji gereksinimi ekonomi büyüdükçe artar.

Enerjinin üretildiği ve pazarlandığı coğrafi alanlar arasındaki ilişkinin büyüklüğü ile doğru orantılı olarak, coğrafi konumun jeopolitik değeri artar. Enerjiye sahip olan ülkelerin Dünyadaki yeri mutlak lokasyon olarak önemlidir. Enerji, bir ülkenin ekonomik ve sosyal gelişiminin en temel ve sürükleyici ihtiyaçlarındandır. Bugün dünyada tüketilen enerji, çok sayıda enerji kaynağından elde edilmesine rağmen petrol, doğal gaz ve kömür gibi fosil kaynaklar, bu kaynakların %87’sini kapsamaktadır.

Enerji çağımızda ülkelerarası ilişkileri ve ülkelerin ekonomik, siyasi ve sosyal gelişimini etkilemektedir. Enerji tüketiminde meydana gelen artış ve bu artışın devamı yönündeki beklenti ülkelerin enerji kaynaklarına ucuz, kesintisiz ve güvenilebilir bir biçimde ulaşma isteğine artırmaktadır. Bu kapsamda izlenen politikalar geliştirmektedirler. Türkiye coğrafi konumu itibariyle dünyanın önde gelen enerji tedarikçileri ile büyük tüketicileri arasında doğal bir coğrafi köprü konumundadır. Bu konumu nedeniyle enerji merkezi ve koridoru olabilecek Ülke küresel enerji jeopolitiği ve Avrupa’nın doğal gaz arz güvenliği için büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karşılıklı Bağımlılık, Avrupa Birliği, Enerji, Enerji Güvenliği

ABSTRACT

TURKEY'S ROLE IN EU'S ENERGY SECURITY OVER INTERDEPENDENCY APPROACH

ORHAN, Emine

Master Thesis

Division of Total Quality Management

Supervisor: Associate Professor Zafer AKBAŞ

November 2017, 113 Pages

Energy is the ability of an object or a system to perform an action. In other words, energy is the potential power needed to apply force. Economically, the size of an economy is determined by the sum of the final products of that economy. The energy input is of rather large importance for creating the output of the product. Economies need intensive energy input in order to be in production and to sustain this production. Whether they have energy sources or not, the energy requirement grows as the economy grows.

The geopolitical value of a region increases in direct proportion to the size of the relationship between the geographical areas in which the energy is produced and marketed. Countries owning energy resources have a place in the world as an absolute location. Energy is the most fundamental and entrenched need for economic and social development of a country. Fossil fuels such as oil, natural gas, and coal cover 87% of energy sources, although the energy consumed in the world today is derived from a large number of sources.

Energy also affects international relations and the economic, political and social development of countries. The increase in energy consumption and the expectation of continuity of this increase are bringing along the desire of countries to reach their energy sources in cheap, uninterrupted and reliable ways. Countries are developing policies in this context. Turkey is a natural geographical bridge between the world's leading energy suppliers and large consumers in terms of her geographical location. Because of this position, our country, which has the potential of being a center and a corridor in terms of the transfer of energy, is of capital importance for global energy geopolitics and the safety of natural gas supply in Europe.

Key Words: Mutual Dependence, European Union, Energy, Energy Security

TEŞEKKÜR METNİ

Bu alıőmanın planlanmasında, araőtırılmasında, yűrűtűlmesinde ve oluőumunda ilgi ve desteęini esirgemeyen, deęerli bilgilerini benimle paylaőan, bana zaman ayıran, gűler yűzűnű ve samimiyetini hiçbir űęrencisinden esirgemeyen, engin bilgi ve tecrűbelerinden yararlandıęım, yűnlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalıőmamı bilimsel temeller ıőıęında őekillendiren sayın hocam Doç. Dr. Zafer AKBAŐ'a sonsuz teőekkűrlerimi sunarım.

Yűksek lisans eęitimim sűresince emeęi geçen tűm deęerli hocalarıma ve Sosyal Bilimler Enstitűsű Sekreteri Vedat PARTİ'ye, çalıőma arkadaőlarım Selim KİBAR ve Emine Tuba AKMES'e gűstermiő oldukları yakın ilgi ve yardımlarından dolayı teőekkűr ederim.

Son olarak çalıőmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen kıymetli arkadaőlarım Mert KALECİ, Sakine CANKURT, Gűlin DİNÇER ve Gűke ÇETİN'e ve çalıőma sűresince tűm zorlukları benimle gűęűsleyen ve hayatımın her evresinde bana destek olan deęerli ablam Leyla ORHAN ve annem Cemile ORHAN'a sonsuz teőekkűr ederim.

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Küresel Birincil Enerji Tüketim Oranları(2016 Yılı).....	17
Şekil 2: Bölgelere Göre Dünya İspatlanmış Petrol Rezervi(2016 Yılı)	18
Şekil 3: 2016 İtibariyle Bölge Bazında Rezerv Miktarları	19
Şekil 4: 2016 Yılı Dünya İspatlanmış Doğal Gaz Rezervleri Dağılımı.....	20
Şekil 5: 2007-2016 Bölgelere Göre Dünya Doğal Gaz Üretimi.....	21
Şekil 6: 2007-2016 Dünya Doğal Gaz Tüketimi	22
Şekil 7: Dünya Kömür Üretimleri	23
Şekil 8: Ülkelere Göre 2015 Yılı Kömür Üretimler	24
Şekil 9: 2000'den 2014'e Kömür Tüketimlerinde Değişim	25
Şekil 10: 2016 Yılında Türkiye'nin İthal Ettiği Doğal Gazın Kaynak Ülkelere Göre Dağılımı	28
Şekil 11: 2016 Yılında Türkiye'nin İthal Ettiği Petrolün Kaynak Ülkelere Göre Dağılımı	29

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: AB-27 için Petrol ve Doğalgaz İthalat Oranları	35
Tablo 2: Hazarda Bulunan Petrol Ve Doğalgaz Rezervlerinin Ülkelere Göre Dağılımı(2012).....	67

KISALTMALAR

AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BASREC	: Baltic Sea Region Energy Co-operation
BM	: Birleşmiş Milletler
BP	: British Petroleum
BTC	: Bakü – Tiflis - Ceyhan
BTE	: Bakü – Tiflis - Erzurum
DGBH	: Doğal Gaz Boru Hattı
ETKB	: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın
GGK	: Güney Gaz Koridoru
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IBKY	: Irak Bölgesel Kürt Yönetimi
IEA	: International Energy Agency
INOGATE	: Interstate Oil and Gas Transport to Europe
KİK	: Körfez Ülkeleri İşbirliği Konseyi
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
Kwh	: Kilowatt Saat
LNG	: Liquefied Natural Gas
MTEP	: Milyon Ton Eşdeğer Petrol
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
OECD	: Organization of Economic Cooperation and Development
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TACIS	: Technical Assistance for Commonwealth of Independent States
TANAP	: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi
TAP	: Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı Projesi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TKİ	:Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu
TMMOB	:Makina Mühendisleri Odası
TP	:Türkiye Petrolleri
TPAO	:Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRACECA	: Transport Corridor Europe – Caucasus

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR METNİ	iii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	iv
TABLOLAR LİSTESİ	v
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
1. KURAMSAL ÇERÇEVE	3
1.1. Karşılıklı Bağımlılık Yaklaşımı.....	3
1.1.1. Karşılıklı Bağımlılığın Anlamı ve Varsayımları.....	4
1.1.2. Karşılıklı Bağımlılığın Siyasal Süreçleri	5
1.1.3. Karşılıklı Bağımlılığa Yöneltilen Eleştiriler	6
1.2. Çok Taraflılık Teorisi	7
İKİNCİ BÖLÜM	9
2. DÜNYA ENERJİ KAYNAKLARI VE MEVCUT DURUM	9
2.1. Enerjinin Tanımı	9
2.2. Enerjinin Önemi.....	9
2.2.1. Enerji Kaynağı Olarak Petrolün Dünyadaki Önemi.....	10
2.2.2. Enerji Kaynağı Olarak Doğalgazın Dünyada Öneminin Artması.....	12
2.2.3. Enerji Kaynağı olarak Kömürün Dünyadaki Yeri ve Önemi.....	14
2.2.4. Alternatif Enerji Kaynaklarının Gelişimi.....	15
2.3. Dünya Petrol Rezervleri, Üretimi ve Tüketimi.....	17
2.4. Dünya Doğalgaz Rezervleri, Üretimi ve Tüketimi.....	20
2.5. Dünya Kömür Rezervleri, Üretimi ve Tüketimi.....	22
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	26
3. TÜRKİYE ve AB’NİN ENERJİ KAYNAKLARI ve ENERJİ POLİTİKALARI	26
3.1. Türkiye’nin Enerji Kaynakları ve Enerji Politikası	26
3.1.1. Türkiye’nin Enerji Kaynakları	27
3.1.1.1. Doğalgaz Kaynakları	27
3.1.1.2. Petrol Kaynakları.....	28
3.1.1.3. Kömür Kaynakları	29

3.1.1.4. Nükleer Kaynaklar	30
3.1.1.5. Yenilenebilir Kaynaklar	31
3.1.2. Türkiye'nin Enerji Politikası.....	31
3.2. Avrupa Birliği'nin Enerji Kaynakları ve Enerji Politikası	34
3.2.1. Avrupa Birliği Enerji Durumu	34
3.2.2. AB'nin Enerji Kaynakları	35
3.2.2.1. Petrol Kaynakları.....	35
3.2.2.2. Doğalgaz Kaynakları	37
3.2.2.3. Kömür Kaynakları.....	37
3.2.2.4. Nükleer Enerji Kaynakları.....	38
3.2.2.5. Yenilenebilir Enerji Kaynakları	39
3.2.3. Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası	40
3.2.3.1. Enerji Politikasının Tarihsel Gelişimi	40
3.2.3.1.1. Petrolün Yükselen Değeri.....	41
3.2.3.1.2. 1973 Petrol Krizi.....	41
3.2.3.1.3. 1985'ten Günümüze.....	43
3.2.3.2. AB'nin Enerji Politikasının Temel Bileşenleri (Prensipleri).....	47
3.2.3.2.1. Enerji İç Pazarının Kuruması.....	47
3.2.3.2.2. Çevrenin Korunması	47
3.2.3.2.3. Enerji Arz Güvenliği.....	47
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	49
4. AB'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'NİN ÖNEMİ ve ROLÜ	49
4.1. Enerji Güvenliği.....	49
4.1.1. AB için Enerji Arz Kaynaklarının Güvenliği ve Önemi.....	51
4.1.2. AB'nin Enerji İthal Ettiği Ülkeler ile İlişkileri	52
4.1.2.1. Rusya ve AB İlişkileri	52
4.1.2.2. Ortadoğu Ülkeleri ve Özellikle Basra Körfezi Ülkeleri ile AB İlişkileri	56
4.1.2.2. Afrika Kıtası Ülkeleri İle AB İlişkileri.....	62
4.1.2.4. Hazar Bölgesi İle AB İlişkileri	66
4.1.2.5. Kuzey Boyutu Ülkesi Norveç İle AB İlişkileri	69
4.2. AB'nin Enerji Güvenliği Açısından Türkiye'nin Önemi	71
4.2.1. Enerji İhraç Eden Ülkeler ile Türkiye İlişkileri	74

4.2.1.1 Rusya ve Türkiye İlişkileri	74
4.2.1.1.1 Rusya ve Türkiye'nin Mevcut ve Planlanan Enerji Projeleri ...	75
4.2.1.1.1.1 Batı Hattı (Rusya – Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı).....	75
4.2.1.1.1.2.Mavi Akım Boru Hattı	76
4.2.1.1.1.3Rusya-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (Türk Akımı)	77
4.2.1.2. Ortadoğu Ülkeleri ve Basra Körfezi Ülkeleri İle Türkiye İlişkileri	79
4.2.1.2.1. Ortadoğu Ülkeleri ve Basra Körfezi Ülkeleri ile Mevcut ve Planlanan Enerji Projeleri	83
4.2.1.2.1.1. İran -Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı	83
4.2.1.2.1.2. Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı.....	83
4.2.1.3 Hazar Bölgesi Ülkeleri ve Türkiye İlişkileri	84
4.2.1.4.1. Hazar Bölgesi Ülkeleri ve Türkiye'nin Mevcut ve Planlanan Enerji Projeleri	86
4.2.1.4.1.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı	86
4.2.1.4.1.2. Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı (BTE).....	87
4.2.1.4.1.3. Güney Gaz Koridoru Projesi(TANAP ve TAP).....	88
4.2.1.4 AB Enerji Arz Güvenliğine Katkı Sağlayacak Diğer Ülkeler ile Türkiye İlişkileri	92
4.2.1.4.1. Diğer Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları.....	93
4.2.1.4.1.1. Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Enterkonektörü (ITG)	93
4.2.1.4.1.2.Türkiye-Bulgaristan Enterkonektörü (ITB) Projesi	94
SONUÇ	96
KAYNAKÇA	99

GİRİŞ

İktisadi olarak bir ekonominin büyüklüğü, o ekonominin toplam nihai ürün çıktısıyla belirlenmektedir. Ürün çıktısını oluşturmak için ise enerji girdisinin önemi oldukça büyüktür. Ekonomiler üretim gerçekleştirmek ve üretimi sürdürebilmek için yoğun bir enerji ihtiyacı duyarlar. Bir ülkenin ekonomik ve sosyal gelişiminin en temel ve sürükleyici ihtiyaçlarından biri de enerjidir. Günümüzde dünyada tüketilen enerji, farklı farklı enerji kaynaklarından elde edilmektedir. Ancak bu kaynaklar arasında petrol, doğal gaz ve kömür gibi fosil kaynaklar %87'lik paya sahiptir. Ancak, enerji kaynaklarının genel itibari coğrafi olarak eşit dağılmamıştır. Enerjinin çoğunun belli başlı bölgelerin ve ülkelerin elinde olması nedeniyle enerji arz güvenliği sorunu ortaya çıkmaktadır.

Avrupa enerji kaynaklarının azlığı, üretim tüketim dengesizliği, yüksek oranda enerji bağımlılığı nedeniyle küresel enerji pazarını etkilemektedir. Enerji arz güvenliği konusunda alternatifler aramaktadır. Türkiye coğrafi konumu itibariyle dünyanın önemli enerji tedarikçisi ülkeleri ve büyük oranda enerji tüketimi yapan ülkeleri arasında doğal bir coğrafi köprü konumundadır. Türkiye doğal olarak sahip olduğu bu jeostratejik konumunu etkin kullanmak adına bölgesel petrol ve doğal gaz projelerinde aktif rol oynamaktadır. Türkiye çalışmaları ile ulusal arz güvenliği ve bölgesel arz istikrarının sağlanmasına katkıda bulunmayı hedeflenmektedir. İzlenilen politika ve stratejiler ile Türkiye'nin enerji koridoru ve terminali haline getirmek arzulanmaktadır. Bu çerçevede, boru hattı projeleri ve petrol ve doğal gaza dayalı tesislerin oluşturulmasına dair faaliyetler gerçekleşmekte, çeşitli ülkelerle gerekli işbirliği yapılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı; enerji kaynaklarının önemini ortaya koymak, enerji kaynaklarının karşılıklı bağımlılık yaklaşımı çerçevesinde ülkelerin dış politikalarını nasıl etkilediğini ortaya koymak ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük ithalatçısı olan AB ülkelerine Türkiye'nin katkısını belirlemek ve Türkiye'nin önemini ortaya koyma amaçlanmıştır.

Literatür tarama yolu ile yapılan bu araştırmada verilerin toplanması, çözümlenmesi ve yorumlanması aşaması izlenmiştir. Konuya dair yayımlanmış kitaplar, makaleler, dergiler, tez, kurumsal sektör raporları ve çeşitli internet kaynaklarından yararlanılmıştır.

İlk bölümde tezin kuramsal çerçevesini oluşturan Karşılıklı Bağımlılık ve Çok Taraflılık Teorisi açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde enerjinin insanlar ve ekonomiler için ne kadar önemli olduğu, fosil yakıtların önemi, dünya enerji durumuna dair oranlar, petrol, doğalgaz ve kömür rezervleri ve üretim-tüketim miktarları ortaya konmuştur.

Üçüncü bölümde Türkiye ve AB'nin Enerji Kaynakları ve Enerji Politikaları kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası oluşturma süreci ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde AB'nin enerji güvenliğini ve gereksinimini sağlamada Türkiye'nin rolü üzerinde durulmuştur. AB'nin yoğun olarak enerji ithal ettiği ülkeler ve ülkeler ile karşılaştığı sorunlar karşılıklı bağımlılık yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Türkiye'nin bu sorunlara çözüm konusunda neler yaptığı mevcut ve planlanan projeler açıklanmıştır. Türkiye'nin enerji koridoru olma yolunda sahip oldukları ve yapması gerekenler irdelenerek enerjinin strateji belirlemedeki önemine vurgu yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Karşılıklı Bağımlılık Yaklaşımı

Karşılıklı bağımlılık, dünya siyasetinde farklı ülkelerdeki aktörler arasındaki karşılıklı etkilenmenin oluşturduğu koşullardır. “Yani karşılıklı bağımlılık; devletler ve toplumlar arasında çok sayıda etkileşim kanalının yarattığı bağlantı ve ilişkilerin, belirli bir hiyerarşik gündemden yoksun olan uluslararası sistemde neden olduğu karmaşık koşullar bütünüdür.”¹

1970’lerde ekonomik olarak düzende değişimler meydana gelmiştir. Dünya’da ticari hayat gelişme göstermiş ve çok uluslu şirketlerin rolleri artmıştır. Bu durum uluslararası politikada bazı eleştirileri ortaya çıkarmıştır. Geleneksel devlet merkezli analizlerin yetersiz olduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede “Robert Keohane ve Joseph Nye” 1977 yılında “Power and Interdependence” adlı bir kitap yayınlamıştır. Bu kitapta değişmiş olan uluslararası sistemin dinamiklerinin daha iyi incelemek için karşılıklı bağımlılık yaklaşımı ortaya konmuştur.²

Karşılıklı bağımlılığın ilk olarak ortaya atılma şekli ekonomi disiplinine bağlıdır. Şöyle ki; iki devletin güçleri eşit ise ve birbirleriyle olan etkileşimleri her

¹ Gürkaynak Muharrem ve Yalçiner Serhan, “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 6, Sayı 23 Güz 2009, s.75.

² Alagöz Akçadağ Emine, “Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Ab-Çin İlişkileri”, U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt :9, Sayı: 2, 2016 s.36.

birini bir diğ erinin hareketine karşı ciddi oranda hassaslaştırıyor ise, o devletlerin ekonomileri için karş ılıklı bağımlılıktan söz etmek kaçınılmazdır.³

1.1.1.Karş ılıklı Bağımlılığ ın Anlamı ve Varsayımları

Ülkeler arasında ortaya çıkabilecek bir sıkıntı birbirleriyle karş ılıklı bağımlılık ilişkisi içinde olduklarından her iki tarafı da etkilenmektedir. Ancak ikisini etkileme derecesi aynı olmamaktadır. Bir ÷lke için diğ erinden daha fazla önemli olmaktadır. Bu durum bir güç ilişkisi ortaya çıkarmaktadır. “X devletinin Y’ye gereksinimi Y devletinin X’e olan gereksiniminden daha fazla ise Y devletinin X karş ısında daha fazla pazarlık gücü olduğunu söylemek mümkündür. “ Bu durumda X devleti sorun yaşamamak adına daha fazla dikkatli olmaya çalışacaktır. Bu amaçla ödünler vermek zorunda kalacaktır. Karş ılıklı bağımlılığ ın oluşması için tarafların aynı güçte olmasına gerek yoktur. Ayrıca ÷lkelerin karş ılıklı bağımlılık oranları da aynı değildir.⁴

Karş ılıklı bağımlılık yaklaşımının koşul ve niteliklerini Keohane ve Nye üç noktada ele almaktadır.

- 1- İletişim Kanallarının Çokluğu: Uluslararası ilişkiler resmi kanallar ile kurulmaktadır. Ancak resmi kanallar dışında kanalları da barındırmaktadır. İç ekonomik durum dış ekonomik politikalardan eskiye kıyasla daha fazla ilişki içindedir.
- 2- Konular Arasında Önceliğ in Bulunmaması: Hükümetler dış politikalarını belirlerken ulusal çıkarlar için gerekli olan alanlarda baskı gruplarının çıkarlarına ters olsa bile ikisi arasında uyum sağlayama çalışmaktadır. Bu durum hükümetler için güçlükler ortaya çıkarmaktadır.
- 3- Askeri Gücün Öneminin Azalması: Karş ılıklı bağımlılık nedeniyle ortaya çıkan olumsuz ilişkilerde ÷lkeler, askeri güç uygulamaktan kaçınmaktadır. Güvenlik sorunu hallerinde askeri güç, ekonomik unsurlar

³ Aydın Mustafa, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 51, Sayı 1, 1996 s.97.

⁴ Alagöz, a.g.e., s.37.

ile desteklendiğinde temel güç kaynağı olarak nitelendirilmektedir. Ancak her şeye rağmen askeri güç kullanılmaz demekte mümkün değildir.⁵

1.1.2. Karşılıklı Bağımlılığın Siyasal Süreçleri

Karşılıklı bağımlılığın adının anılmaya başlanması I. Dünya Savaşı öncesine dayanmaktadır. Ülkeler arasında gerçekleşen ticari faaliyetin artışının Ülkeler arasında barış olarak döneceği düşünülmüştür. Bu teorinin 1970’lerde güçlü bir yapıya ortaya çıkmasında dünyada gerçekleşen bazı ekonomik durumlar ve Vietnam savaşının Amerikan kamuoyunda ortaya çıkardığı politik yankıları etkili olmuştur. Dünyanın Realist görüş geçerliliğini kaybetmiştir.⁶

➤ Bağlantı Stratejileri

Realist görüşe göre askeri güvenlik önemlidir. Savunma ihtiyacı hissedilmeyen konuları bile etkilemektedir. Geri kalan tüm konular ikincil plandadır. Karşılıklı bağımlılık yaklaşımında ise Keohane ve Nye göre hiyerarşik bir sıralama yapmak doğru değildir. Alt kademedeki bir bürokratin bile önemli olduğu çok sayıda dış politika hedefi koyabileceğini belirtmektedir. Ancak her bürokratin kendine dair hedefler ortaya koyduğunda başka kurumlar arasında sıkıntılarda oluşmaktadır. Bu yaklaşımda politika ve hedefler konularına göre değişmektedir. Bu yaklaşımda askeri ve ekonomik yapının uyumu mümkünde değildir. Çünkü artık askeri açıdan güçlü devletlerin bu gücü kullanarak, kendi zayıf oldukları alanlarda avantaj sağlamaları, askeri gücün maliyetleri nedeniyle mümkün değildir. Askeri gücünü kullanamayan devletler bu durumda ekonomik güçlerini kullanabilirler. Ancak şirket ve çıkar gruplarının buna tepkileri de söz konusu olabilmektedir. Yoksul ve zayıf ülkelerde çıkar grupları ve muhalefet çok güçlü değildir. Bu nedenle yönetim daha rahat davranabilmektedir. Buda pazarlık gücünü artırmaktadır. Güçlü devletlerin birbirlerine karşı askeri güç kullanması ise dünya için tehlikeli sonuçlar ortaya

⁵Tuiç Akademi, “Karşılıklı Bağımlılık -(Interdependence)”, 2014. <http://www.tuicakademi.org/karsilikli-bagimlilik-interdependence/> Erişim Tarihi:26.10.2017.

⁶ Aydın. a.g.e., s.98

çıkarmaktadır. Askeri gücün kullanımının azalması ve zorlaşması uluslararası örgüt ve aktörlerin önemini ve pazarlığını artırmaktadır.⁷

➤ **Gündem Belirleme**

Sabit bir hiyerarşi olmadığından gündemin ortaya konmasının ve kontrol edilmesinin önemi büyüktür. “Bu yaklaşımda gündem için güç dağılımı veya dengesinde değişimler ve değişim ihtimali ile devletlere yönelik tehdit algılamalarıdır.” Güç kaynaklarının konulara göre dağılımındaki farklılıklar gündeme etki etmektedir.⁸

➤ **Uluslar aşırı ve Uluslar ötesi İlişkiler**

Ülkelerin birbirleri ilişkileri sırasında hükümet organlarının birlikte hareket edebileceklerinin garantisi yoktur. Ulusal çıkarları aynı olmayan alanlarda, farklı zamanlarda ve aynı olmayan hükümet mercileri tarafından farklı açılardan tanımlanacaktır.

➤ **Uluslararası Örgütlerin Rolü**

Uluslararası örgütlerin siyasal süreçteki payı her geçen gün artmaktadır. Bu örgütler uluslararası gündemi belirleyebilmektedirler. Ayrıca koalisyon oluşturma durumlarında etkili olduklarından, zayıf ve küçük devletlerin bağlantı stratejileri üzerinde de rol oynamaktadırlar. Bu örgütler az gelişmiş ülkeleri bir araya getirerek diplomasiye kattığı için de büyük önem arz etmektedir.⁹

1.1.3. Karşılıklı Bağımlılığa Yöneltilen Eleştiriler

Keohane ve Nye'nin ortaya koyduğu karşılıklı bağımlılık yaklaşımına varsayımları ve teorik yapısı ile eleştiren K.Waltz büyük ses getirmiştir. K.Waltz uluslararası sorunların temelinde güvenlik ve askeri konuların yer aldığını bu yaklaşımın devletlerin ilişkilerin belirlenmesindeki rolünü küçümsediğini

⁷ Başçıl H.Hakan, “Karşılıklı Bağımlılık Ekseninde Avrupa Birliği-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri 1975-2010”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013, s.28

⁸ Başçıl, a.g.e., s.30

⁹ Tuuç Akademi, “Karşılıklı Bağımlılık -(Interdependence)”, 2014. <http://www.tuicakademi.org/karsilikli-bagimlilik-interdependence/> Erişim Tarihi:26.10.2017.

belirtmektedir. Ayrıca artan ekonomik ilişkilerin çatışmaları artıracığını ve istikrarı azaltacağını belirtmektedir.

Stanley J. Michalak ise Keohane ve Nye'yi realist yazarları çok incelemeyen yüzeysel bir bakış açısıyla çalıştıklarını belirtmektedir. Realist teorinin kapsamı dar olarak gösterilmektedir. Güç kavramı doğası ile uygun olmayan şekilde gösterilmektedir. Son olarak da uluslararası rejim değişiminin realist açıklamalarında bir dayanak olmaması belirtilenlerin bir yazara dayandırılması konusunda eleştiri sunulmaktadır.¹⁰

1.2. Çok Taraflılık Teorisi

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte çok tarafı işbirliği süreçlerinde artış gerçekleşmiştir. Bu da o güne kadar etkisi çok hissedilmeyen uluslararası örgütlerin işlevlerinde ve sayılarında meydana gelen artış çok taraflılığın fark edilmesini sağlamıştır. Bu kapsamda barış ve egemenliğin hakim olduğu bir düzen için çok taraflı çalışmaların ve örgütlenmelerin olması ve bunların sayı olarak artırılması gerektiği teorinin temelini oluşturmaktadır. Diğer pek çok teori tarafından da ele alınan bir konudur. Ancak çok taraflılık teorisi konuyu sınırlandırarak ve uluslararası barış ve güvenliği bir teori olarak açıklamaktadır. Çok taraflı uygulamaları tarihi çok eskilere gitmektedir. 1648 Westfalya Antlaşması, 1815 Viyana Kongresi, , Uluslararası Posta Örgütü'nün kurulması çok taraflı düzenlemelere verilebilecek örneklerdir.¹¹

Çok taraflılığı nicel ve nitel olarak tanımlamak mümkündür. Niceliksel olarak en az üç ülkenin içinde yer aldığı bir iş birliği yapma faaliyetidir. Örgütsel olsun ya a olmasın her uluslararası işbirliği bu kavram içerisinde değerlendirilmemelidir. İşbirliğinde bir amacın ya da belli prensiplerin dikkate alınması önemlidir. Bundan

¹⁰ Başçıl, a.g.e., s.40-41

¹¹ Arı Tayyar, Uluslararası İlişkiler Teorileri, (Çatışma, Hegemonya, İşbirliği), Marmara Yayınevi, 5. Baskı, Bursa,2008, s.365

dolayı çok taraflılık tanımlanmasında belli ilkeler ve de normların öne çıktığı niteliksel bir taraf muhakkak yer almalıdır.¹²

¹² Tuç Akademi, “Çok taraflılık (Multilateralism)”, 2014, <http://www.tuicakademi.org/cok-taraflilik-multilateralism/> Erişim Tarihi: 27.10.2017

İKİNCİ BÖLÜM

2. DÜNYA ENERJİ KAYNAKLARI VE MEVCUT DURUM

2.1. Enerjinin Tanımı

Enerji, iş yapabilme yeteneğidir. Başka bir ifadeyle enerji, kuvvet uygulayabilmek için ihtiyaç olan potansiyel güçtür. Doğada çeşitli şekillerde enerji bulunabilmektedir. Fiziksel olarak enerji çeşitleri kinetik enerji ve potansiyel enerji olmak üzere iki başlık altında toplanmaktadır. Kinetik enerji, hareketin sebep olduğu enerji yani hareket eden cisimlerin sahip olduğu enerji iken, potansiyel enerji ise cisimlerin bir arada buldukları fiziksel durumlardan ötürü depoladıkları kabul edilen enerji türüdür. Buna örnek olarak, yükseğe kaldırılan bir cisim, barajlarda biriken suyu veya gerilen bir yayın topladığı enerjiyi gösterebiliriz. Potansiyel enerji, yerden yüksekliğe veya cisimdeki değişikliğe bağlıdır ve “çekim potansiyel” ile “esneklik potansiyel” olmak üzere ikiye ayrılır. Enerji kullanıldığı alana bağlı olarak; Joule (J), Kalori (cal), British Thermal Unit (Btu), Kilo Watt Saat (kWh) gibi çeşitli birimlerle ifade edilmektedir.¹³

2.2. Enerjinin Önemi

İktisadi olarak bir ekonominin büyüklüğü, o ekonominin toplam nihai ürün çıktısıyla belirlenmektedir. Ürün çıktısını oluşturmak için ise enerji girdisinin önemi

¹³ Ersoy, Ahmet Yağmur, “Enerji Bağımlısı Ülkelerin Enerji Politikaları: Türkiye Örneği”, Sakarya Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2010, s.8.

oldukça büyüktür. Ekonomiler üretim yapmak ve bu üretimi devam sürdürmek adına yüksek oranda enerji girdisine gereksinim duyarlar. Ekonomi büyüdükçe enerji gereksinimi artar. Enerjiye olan ihtiyacı gidermek, enerji kaynaklarına ulaşmak, işlenmemiş enerji kaynaklarını işleyip yakıt haline dönüştürmek, enerji kaynaklarının tedarikinde devamlılık sağlamak ve bu kaynakların arz güvenliğini sağlamak gibi konulardır.¹⁴

Yukarıdaki açıklamadan yola çıkarak, ‘enerji, hem bir üretim girdisi hem de tüketim maddesidir’ diyebiliriz. Bu nedenle de GSMH artışı enerji artışı ile doğru orantılıdır. Hem altyapı hem de üretim girdisi olarak ihtiyaç duyulan enerji, ekonomik büyüme için gereklidir. GSMH artışını körükleyici bir rolü olan enerji, ikili sarmal bir ilişkinin de tarafıdır. Üretim sürecini hızlandırıp modernizasyonu arttıracak aynı zamanda üretim sürecine girerek de atılım sağlayacaktır. Şu şekilde örneklendirecek olursak, petrolden sıvı yakıt elde edilmesi oldukça önemlidir. Bu gelişme ile tarımsal ürün artışı, taşımacılık ve endüstriyel gelişme de yaşanmıştır. Ekonomideki bu gelişmeler enerji tüketimini de beraberinde getirmekte ve günümüzde kişi başına tüketilen enerji miktarı ülkeler için önemli bir refah göstergesi sayılmaktadır.¹⁵

2.2.1. Enerji Kaynağı Olarak Petrolün Dünyadaki Önemi

İnsanlığın ilk yakıt kaynağı odundur. Uzunca bir süre yakıt olarak odun kullanıldıktan sonra kömür rezervine sahip olan bazı toplumlarda kömür odunun yerini almıştır; çünkü kömür aynı miktarda oduna göre daha fazla enerji açığa çıkarmaktadır. Daha sonra petrolün taşınması, depolanması ve kullanımı daha kolay olduğundan 20. yüzyılın başlarında ise kömür yerini petrole bırakmaya başlamıştır. Günümüzde petrol rezervlerinin hızlıca tükenmesiyle doğal gaz önemini artıran bir enerji kaynağı haline gelmiştir.¹⁶

Sanayi içerisinde petrolün ortaya çıkışı 19.yy'ın orta yıllarına denk gelmektedir. Petrol sanayisinin doğuşu olarak 1800'lü zamanların ortalarında

¹⁴ Ersoy, a.g.e., s.8.

¹⁵ Elmas, G., “Enerji Sektörü ve AT Üyeliği Çerçevesinde Enerji Sorununa Yaklaşım”, Hacettepe Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara,1989 s.4.

¹⁶ Yavuzaslan, Kıymet, “Türkiye'nin Enerji Politikaları ve Nükleer Enerji İhtiyacı”, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s.53.

kendiliğinden yeryüzüne çıkan petrolden gazyağı üretilmedi. Gazyağının üretilişi, aydınlanma adına tam bir devrim niteliğindedir. Gazyağına çok fazla talep doğmuştur. Ticari açıdan gerçekleştirilen ilk petrol arama faaliyeti 1850'li yılların sonlarına doğru "Pensilvania Rock Oil Company" ismini taşıyan bir şirket tarafından ABD'nin Pensilvania eyaletinde gerçekleştirilmiştir. ¹⁷1750'lerde başlayan sanayi devrimi enerjiye olan ihtiyacı artırmıştır. Bu durum petrole yer veren tekniklerin gelişimini sağlamıştır. İlk önce buharlı gemiler, daha sonra trenler ve savaş gemilerinde de kullanılmaya başlayan petrol, otomobilin keşfi ile daha fazla kullanım alanı bulmuştur.¹⁸

Avrasya Bölgesinde, petrolün ortaya çıkışı 1848 yılında olmuştur. Avrasya'nın ilk petrolü Bakü'de çıkarılmaya başlanmıştır. 1870 yılında, Bakü'de kuyu delme yöntemleriyle petrol çıkarılmasıyla, İngiltere başta olmak üzere çeşitli devletlerin ilgisi Avrasya üzerine çekilmiştir. Bu dönemde dünyanın en önemli petrol şirketi olan Standart Oil'in Avrupa pazarındaki hegemonyası, Bakü petrolleriyle ciddi bir şekilde sarsmaya uğramıştır.¹⁹

ABD petrol sanayisinde 1900'lerin başına kadar rakipsiz olmuştur. Ancak bu dönem sonrası dünyada yeni rakipler ortaya çıkmıştır. Dönemde ABD'den başka en önemli üretici Bakü'de yapılan üretim ile Çarlık Rusya olmuştur. Çarlık Rusya'daki üretim ile ABD için bir rakip oluşmuştur. Azerbaycan üretimi kısa zamanda önemli gelişmeler kaydetmiş ve 1890'lara geldiğinde Rusya'nın alanları, ABD alanlarından daha verimli hale gelmiştir.²⁰

Petrol tarihindeki en mühim olaylardan biri ise donanmaların kömürden petrole geçişidir. 1905 yılında Britanya İstihbaratı ve Britanya Hükümeti yeni yakıtın stratejik önemini anlamış ve petrole sahip olmamalarının hesaplarını yapmışlardır. Petrole sahip olmak için Amerika, Rusya ve Meksika'ya bağımlı kalmak zorunda kalacak olan İngiltere, birçok maden mühendisi ve jeologlarını Avrupa'ya, Orta Doğu'ya, Afrika'ya ve Orta Asya'ya göndererek bu bölgelerde petrol bulunabilecek

¹⁷ Ersoy, a.g.e., s.13.

¹⁸ Rzayev Vügar, "Avrasya Bölgesinde Enerji Hatları Ve Değişen Jeostratejiler", İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2008, s. 6.

¹⁹ Rzayev, a.g.e., s 6.

²⁰ Gümüş Özkan, Altan Yalçın, "Petrol'ün Tarihçesi ve Türkiye'de Açılan Petrol Kuyuları", Ankara 1975, s.19.

yerler için araştırmalar yaptırmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda petrol yataklarının çoğunun Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde bulunan Mezopotamya, Suriye, Tunus, Trablusgarp, Mısır ve Cezayir'de olduğunu belirlemiş ve bu topraklar güc mücadelelerine sahne olmuştur.²¹

Son 100 yılı, dünya petrol rezervlerini ele geçirme ve kontrol etme savaşı şekillendirmiştir. 20.yüzyıl küresel hammadde kaynaklarının sahibi olmak, dünya üzerinde bu yoldan hâkimiyet kurarak ve hakim gücünü kabul ettirmek isteyen devletlerin mücadelesinin başladığı zamanlardır. Bu mücadele halen varlığını sürdürmektedir. Dünyada petrole sahip iki uluslararası dev şirket birbirlerinin ellerindeki petrol sahalarını, her ne pahasına olursa olsun almak ve bu yoldan dünyaya hâkim olmak adına büyük ve çok ciddi mücadele içine girmişlerdir. Özellikle bu mücadele Amerikalı milyarder John Rockefeller'in kurduğu dev tröst Standart Oil Company ile İngiliz-Hollanda birliği olarak çalışmalarını sürdüren Royal Dutch-Shell Grubu ve bu iki şirketle birlikte Rusya arasında olmuştur.²²

2.2.2. Enerji Kaynağı Olarak Doğalgazın Dünyada Öneminin Artması

Doğalgaz fosil yakıtlardan biridir. Doğalgazın oluşumu hakkında değişik görüşler bulunmaktadır. Yaygın görüş, diğer fosil yakıtlar da olduğu gibi doğalgaz çok uzun yıllar önce bitkisel ve hayvansal atıkların yeraltında büyük oranda sıcaklığın ve basıncın etkisi ile kimyasal değişmeye uğramasıyla oluştuğu, organik kökenli olduğudur.²³

Katı ve sıvı yakıtların tamamı yanma aşamasında atmosfere, çevre ve insan sağlığına zarar verecek gazlar yaymaktadır. Doğalgaz ise fazla kirletici bir etkisi bulunmadığından temiz enerji olarak da adlandırılmaktadır.²⁴ Aynı zamanda elektrik enerjisi de üreten doğalgaz çevrim santrallerinin gerek kuruluş, gerekse işletme süreçlerinde çevreye fazla zarar vermiyor olması ekolojik açıdan bu enerji kaynağını avantajlı konuma getirmektedir. Doğalgazın diğer gazlara nazaran üstün özellikleri

²¹ Akkaya Ayşe, "Geçmişden Günümüze Orta Doğu'da Petrol Savaşları Ve Devlet Sistemlerine Etkileri" Selçuk Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2016, s.9.

²² Akkaya, a.g.e., s.10.

²³ Macmillan Encyclopedia of Energy, Edit By Zümerchik, J., Macmillan Reference USA, Newyork, 2001, s.820.

²⁴ Gültekin Ali. H. ve Örgün, Yüksel, "Doğalgaz ve Çevre", Çevre Dergisi, Ekim-Kasım-Aralık, Sayı: 9., 1993, s.37.

olduğu gibi zayıf yönleri de vardır. Bunlardan biri de doğalgazın stoklanması zor olmasıdır. Saklanması ve depolaması zor ve maliyetli olmakla birlikte çıkarıldıktan sonra tüketim bölgelerine hemen sevk edilmesi daha ekonomiktir. Bunların yanı sıra tankerlerle ve boru hatlarıyla uzak bölgelere taşınabilir. Boru hatlarıyla uzak bölgelere kolay taşınabilme özelliğiyle de tüm dünyada yaygınlaşmasını sağlamıştır.²⁵ Tüm bu yönleriyle doğalgaz, özellikle ısınmak ve elektrik üretmek için yoğun bir şekilde kullanılır hale gelmiştir.

İtalyanlar doğalgazı XVII. Yüzyılda aydınlatma ve ısıtma amaçlı kullanmışlardır. Doğalgaz kullanımını üretim sektöründe ilk olarak 1815 yılında ABD’de Charleston (Batı Virginia) bölgesindeki bir tuz madeni çevresinde gerçekleştirmiştir. İlk ticari gaz işletmeciliği ise 1820’lerden sonra, W. Hart tarafından New York’ta yapılmıştır. Doğalgazın boru hatları ile ilk kez taşınması işlemi ise 1883 yılında ABD’de gerçekleştirilmiştir²⁶

Eski çağlardan beri biliniyor olmasına rağmen doğalgaz, ekonomik değerini yakın tarihte kazanmaya başlamıştır. Tarihçiler, araştırmalarında petrol arayanların doğalgaz bulduklarında buna sevinmedikleri kanısına varmışlardır. Bu durumun en önemli sebeplerinden birinin gazın pazara ulaştırılmasındaki zorluk ve ciddi altyapı yatırımının gerekiyor olmasıdır. Dolayısıyla da dünya çapında bulunan çok önemli doğalgaz rezervleri üretime açılmamış daha çok petrol aranan ve tercih edilen olmuştur.²⁷

Değişen koşullar nedeniyle kömür, petrol, su gücü gibi kaynakların yanı sıra alternatif enerji kaynakları aranır hale gelmiştir. Özellikle sanayileşmiş ülkeler iklim değişimi ve çevre sorunları nedeniyle kömür ve petrol gibi kirletici özelliği fazla, sera etkisi yüksek olan yakıtlara alternatif aramaktadır. Doğalgaz zararsız özellikleri nedeniyle ilgi oluşturmaktadır. Bu duruma ortaya çıkan petrol krizleri, fiyatlarda oluşan dalgalanmalarında payı bulunmaktadır. Ayrıca boru hattı taşımacılığının

²⁵ Dokuzlar Bircan, “Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğal Gaz (Orta Asya’dan-Avrupa’ya)”, Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 21-22.

²⁶ Doğanay, Hayati, Özdemir, Ünal, ve Şahin, İbrahim F., “Genel Beşeri Ekonomik Coğrafya”, Pegem Akademi Yay., Ankara, 2011, s.296.

²⁷ Tümertekin, Erol ve Özgüç, Nazmiye, “Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma”, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2007, s.365.

gelişmesi doğalgazın kullanımını kolaylaştıran ve yaygınlaştıran faktörlerden biridir. Doğalgazın önemli hale gelmesi 1970'lerdeki petrol kriziyle başlamıştır.²⁸

Dünyada doğalgaz kullanan ülke sayısı artmaktadır. Doğalgaz kullanımının artması bu enerji kalemine olan bağımlılık derecesini artırmaktadır. Avrupa Birliği gibi gelişmiş ülkelerin mevcut bağımlılığı sürekli artmaktadır. Türkiye, Çin, Hindistan, Endonezya ve Malezya gibi gelişmekte olan yeni bağımlı ülkeler de oluşmaktadır. Dünya doğalgaz tüketimi son 1989-2009 arasındaki dönemde % 65 oranında artmıştır. Bu artışın nedenleri olarak doğalgazın diğer fosil kaynaklara göre daha ucuz, kullanışlı ve temiz bir enerji kaynağı olması sayılabilir. Bunların yanı sıra mevcut doğalgaz rezervleri diğer enerji kaynaklarına göre daha fazla ömre sahiptir. Petrolün tükeniyor olması, küresel ısınma ve iklim değişimi gibi sorunlar enerji alanında yeni arayışlara yol açmıştır. Bu süreçte doğalgaz tercih edilen bir kaynağa dönüşmüştür.²⁹

2.2.3. Enerji Kaynağı olarak Kömürün Dünyadaki Yeri ve Önemi

“Kömür yanabilen sedimanter organik bir kayadır. Kömür başlıca karbon, hidrojen ve oksijen gibi elementlerin bileşiminden oluşmuş olup, diğer kaya tabakalarının arasında damar haline uzunca bir süre (milyonlarca yıl) ısı, basınç ve mikrobiyolojik etkilerin sonucunda meydana gelmiştir.”³⁰

Batı Avrupa’da kömür, fuel-oil ve doğalgaz ile rekabet etmektedir. Rekabet 1966-1967 yılları arasında yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. 1967’den sonra durum kömür lehine değişmiştir. Bu duruma sebep ise petrol fiyatlarının artması, 1971 yılının sonlarında para değerinde yapılan ayarlamalar sebebiyle üretici ülkelerin tekrar tarife ayarlanması gösterilebilir. Bu durum petrol aleyhine olmuş ancak kömürün lehinde güç ve istikrar gibi sonuçlar doğurmuştur.³¹ Kömüre rakip olan bir diğer enerji kaynağı da nükleer enerjidir. Batı Avrupa ve Amerika’da nükleer enerji

²⁸Tümertekin ve Özgüç, a.g.e., s.366.

²⁹ Akpınar, Erdal, ve Başbüyük Adem, “Jeoekonomik Önemi Giderek Artan Bir Enerji Kaynağı: Doğalgaz”, Temmuz, 2011, s.133.

³⁰Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Kömür Nedir”

<http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSayfalar%2FK%C3%B6m%C3%BCr+Nedir-.pdf> Erişim Tarihi:26.10.2017.

³¹Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, “Dünyada ve Türkiye’de Enerji Üretiminde Kömürün Yeri ve Geleceği” Cilt :XIII Sayı:1, s.12 “http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/bcab9d935d21964_ek.pdf, Erişim Tarihi: 18.08.2015.

hakkında yapılan planlar gerçekleştirilmemiştir. Bunun sebebi ise nükleer enerji teknolojisi hakkında çözüme kavuşmama sorunların varlığıdır.³²

1973 ve 2014 yılları arasında 41 yılda arz edilen Dünya birincil enerji miktarı %200'ün üzerinde artmış 2014 yılı itibariyle 13.699 mtep düzeyine ulaşmıştır.2014 yılı enerji arzı 2013 yılı aynı düzeyde seyretmiştir. 1973-2014 dönemde; petrolün payı yüzde 46,2'den yüzde 31,3'e düşmüştür. Doğal gazın payı yüzde 16'dan yüzde 21,2'e, hidrolik dâhil yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payı ise yüzde 1,9'dan yüzde 3,8'e ve nükleer enerjinin payı yüzde 0,9'dan yüzde 4,8'e yükselmiştir. Aynı dönemde kömürün payı 4,1 puan artışla yüzde 24,5'dan yüzde 28,6 düzeyine ulaşmıştır.³³

Son 14 yıllık dönemde en dikkat çeken durum kömürün toplam enerji arzındaki payıdır. Söz konusu dönemde petrolün payı yüzde 36,5'den yüzde 31,2'e, nükleer payı yüzde 6,7'den yüzde 4,8'e düşmüştür. Doğal gaz 0,5 puanlık artış yaşamış yüzde 20,6'dan yüzde 21,1'e yükselmiştir. Kömür ise toplam enerji arzındaki payını 5,6 puan artışla yüzde 23,1'den yüzde 28,7 düzeyine artmıştır. "Uluslararası Enerji Ajansı" tarafından, uygulanan enerji politikalarının ilerleyen süreçlerde de süreceği varsayımına göre bazı tahminlerde bulunmuştur. Dünya enerji arzı 2014 yılına göre yaklaşık yüzde 44 oranında artış gösterecek ve 2040 yılında 19.636 mtep seviyesine çıkacaktır. Miktar artmasına rağmen kaynak dağılımında büyük farklılıklar olmayacaktır. Ancak petrolün artık birinci sırada yer almayacağı öngörülmektedir. 2040 yılında; Petrol yüzde 27,5, kömürün payı %27,1, doğalgaz ise yüzde 24 ile kömürü izleyecektir. Yine nükleer enerjinin payının yüzde 5,3 ve diğer kaynakların payının yüzde 16,1 olacağı öngörülmektedir.³⁴

2.2.4. Alternatif Enerji Kaynaklarının Gelişimi

İnsanlar günlük yaşamın her anında enerji ihtiyacı duyarlar. Toplumlar için önemli olan çevreye zarar vermeyen ve yeterli miktarda enerji sağlamak ve kullanmaktır.

³²TKİ, a.g.e., s.14

³³Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, "Kömür Sektör Raporu (Linyit) 2016", Mayıs 2017, s.3
http://www.tki.gov.tr/depo/file/k%C3%B6m%C3%BCr%20sekt%C3%B6r%20raporu/sector_raporu_2016.pdf,
Erişim Tarihi:14.09.2017

³⁴ TKİ, a.g.e., Mayıs 2017, s.3-4.

1973 yılına kadar petrol ve kömürün enerjide egemenliği sürmüştür. Ancak 1973 yılında oluşan petrol krizi sonucunda enerji de yaşanan güvensizlik yeni ve yenilebilir enerji kaynaklarına yönelim ortaya çıkmıştır. Böylece petrol krizi sonrasında “enerji güvenliği” ve “enerji çeşitlendirilmesi” kavramları enerji politikalarında belirleyici olmuştur.³⁵

Toplumun çevreye karşı bilinçlenmesinin bir aracı alternatif enerji kaynaklarıdır. Alternatif enerji kaynakları yerel üretimle gerçekleştirilmektedir. Diğer enerji kaynakları gibi merkezden kontrol edilmemektedir.³⁶

Yenilenebilir enerji kaynaklarını, rüzgar, güneş biyokütle, jeotermal , hidrojen ve hidrolik, füzyon, dalga enerjisinden elde edilen su gücü enerjileri olarak sınıflandırmak mümkündür. Güneşten elde edilen enerjinin dolaylı ya da doğrudan kullanılması ile yenilenebilir enerji kaynakları, elde edilmektedirler. Yenilebilir enerji kaynakları, çevreye daha az zarar verdikleri, miktarlarının sınırlı olmaması ve güvenli olmalarından dolayı fosil kaynaklardan daha avantajlıdır. En çok tanınan ve en hızlıca büyüyen ülkelerin kalkınmasına fayda sağlayan yenilebilir enerji kaynakları, rüzgar ve güneş enerjisidir. Biyokütle ve su gücü de tükenmeyen enerji kaynaklarıdır.³⁷

Dünyada kullanılan alternatif enerji kaynakları arasında nükleer enerji, dalga enerjisi, gel-git enerjisi de sayılabilir.³⁸ Yakın bir tarihte kaya gazı olarak bilinen petrollü şeyl olarak anılan bu enerji kaynağı ortaya çıkmıştır. Bu yeni kaynağın doğalgaza alternatif olacağı iddia edilmektedir. Bu yeni enerji kaynağının enerji sektöründe bütün dengeleri değiştireceği bilim ve mühendislik aleminin önde isimleri tarafından savunulmaktadır.³⁹

³⁵ Büyükmihci M. Kemal, “Yenilenebilir Enerji Kaynakları Avrupa Birliği Ülkelerindeki Uygulamalar ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Tarafından Hazırlanmakta Olan Kanun Tasarısı Taslağı Çerçevesinde Planlanan Önlemler”, Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu, TMMOB, Kayseri, 3-4 Ekim, 2003, s.15.

³⁶ Mutlu Ahmet, “Nükleer Demodelik mi, Sürdürülebilir Enerji mi”, Standart, Temmuz 2002, s.66.

³⁷ Doğan, Mehmet., “Sanayileşme ve Çevre Sorunları”, Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu, TMMOB, Kayseri, 12-13 Ekim 2001, s.246.

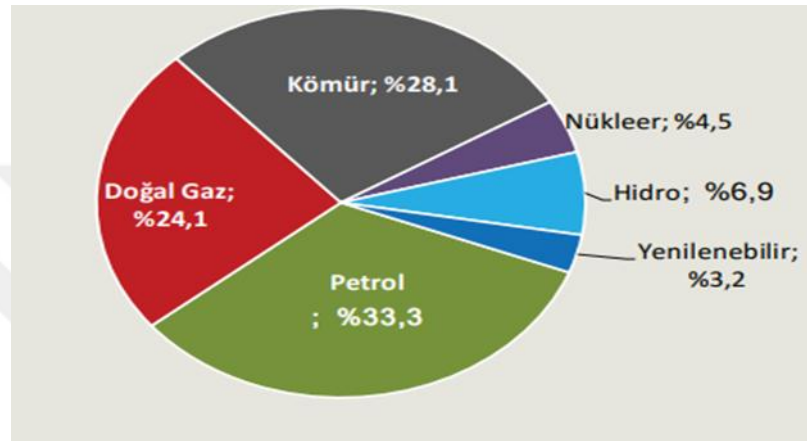
³⁸“Dünyada Kullanılan Enerji Kaynakları”<http://www.bilgiustam.com/dunyada-kullanilan-enerji-kaynaklari/#ixzz13dsHnWpT>. Erişim Tarihi: 12.09.2017.

³⁹“Enerjide Dengeleri Değiştirecek Bir Kaynak : Kaya Gazı” 2013<http://www.elektrikport.com/teknik-kutuphane/enerjide-dengeleri-degistirecek-bir-kaynak-kaya-gazi/8046#ad-image-0> Erişim Tarihi: 30.10.2017

2.3. Dünya Petrol Rezervleri, Üretimi ve Tüketimi

Enerji, bir ülkenin ekonomik ve sosyal gelişimi adına önemli bir ihtiyaçtır. Dünyada tüketilmekte olan enerji, birçok enerji kaynağından elde edilmektedir. Ancak kömür, petrol ve doğal gaz gibi fosil kaynaklar, bu kaynakların %87'sini kapsamaktadır.⁴⁰

Şekil 1: Küresel Birincil Enerji Tüketim Oranları(2016 Yılı)

Kaynak: Türkiye Petrolleri, “2016 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu”, Mayıs 2017, s.6

Dünyada en çok tüketilen enerji kaynağı petroldür. Kullanılan petrolün çoğu özellikle ulaştırma sektöründe tüketilmektedir.2016 yılı dünya enerji talepleri incelendiğinde yüzde 33,3petrol, yüzde 24,1'ini doğal gaz oranları ile ihtiyaçların karşılandığı görülmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı, BP gibi uluslararası kurum ve kuruluşlara göre, petrol ve doğal gazın birincil enerji tüketimindeki paylarını uzun dönemde de koruyacakları düşünülmektedir.⁴¹

Petrol talebi, “BP Enerji Görünümü 2017” raporuna göre, yılda ortalama yüzde 0,7 oranında artmaktadır. Petrolün ulaşım sektörünün global talepteki payının 2035'te yüzde 60'a yakın bir oranda kalacağı ve ulaşım sektörünün dünya petrolünün büyük çoğunluğunu tüketmeye devam edeceği belirtilmektedir.⁴²

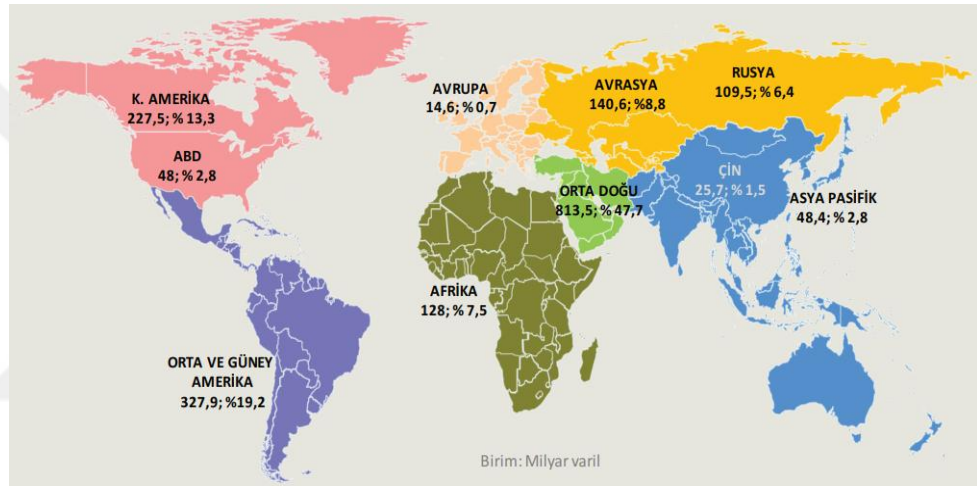
⁴⁰ Türkiye Petrolleri, “2016 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu”, Mayıs 2017, s.6 http://www.tpao.gov.tr/tp5/docs/rapor/sektorrapor_2806.pdf Erişim Tarihi:13.09.2017.

⁴¹ TP, a.g.e., s. 6.

⁴²“BP Enerji Görünümü Raporu 2017 Lansmanı Ankara'da düzenlendi” http://www.bp.com/tr_tr/turkey/bp-enerji-goeruenuemue-raporu-2017-lansman-ankara-da-duezenlendi.html Erişim Tarihi: 12.09.2017.

2016 yılı verilerine göre ispatlanmış dünya petrol rezerv miktarı 1,7 trilyon varildir. 2015 yılına göre yüzde 0,9 artmıştır. Artışa Irak 10,5 milyar varil ve Rusya 7,1 milyar varil ile katkı sağlamıştır.2015 yılına göre 2016 yılında 9 milyar vpe petrol ve doğal gaz rezervi eklenmiştir. Son 60 yılda en düşük rezerv 2016 yılında eklenmiştir. Yüzde 47,7 ile dünya petrol rezervine Orta Doğu sahiptir. Yüzde 9,2'lik rezerv miktarı ile Orta ve Güney Amerika, yüzde 13,3'lük rezerv ile Kuzey Amerika Orta Doğu'yu izlemektedir. Avrasya yüzde 8,4, Afrika yüzde 7,5, Asya Pasifik, yüzde 2,8 ve Avrupa yüzde 0,7'lik pay ile sırayı takip etmektedir.⁴³

Şekil 2: Bölgelere Göre Dünya İspatlanmış Petrol Rezervi(2016 Yılı)

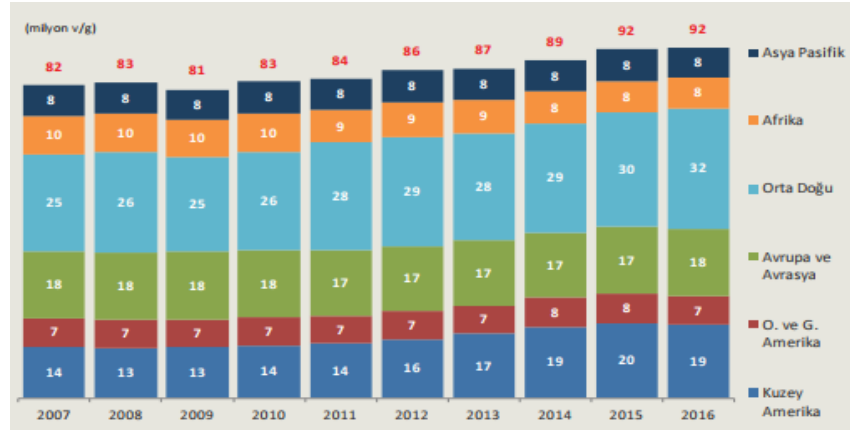
Kaynak: Türkiye Petrolleri, “2016 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu”, Mayıs 2017, s.8

Petrol üretimi 2015 yılında 91,7 milyon v/g iken, 2016 yılında, yüzde 0,5 artmış ve 92,2 milyon v/g'e yükselmiştir. Artan üretimin yüzde 34,5'i Orta Doğu'da gerçekleşmiştir. Dünyanın en büyük üreticilerinde, üretim alanında düşme görülmüştür. Suudi Arabistan yüzde 3 ve Rusya'da yüzde 2,2 üretim artmış, ABD'de ise üretim yüzde 3,2 düşmüştür. Bu durum dikkat çekmektedir. 2016 yılında İran'da yüzde 18, Irak'ta yüzde 10,8 üretim artmış olmuştur.⁴⁴

⁴³ TP, a.g.e., s. 8.

⁴⁴ TP, a.g.e., s.8

Şekil 3: 2016 İtibariyle Bölge Bazında Rezerv Miktarları

Kaynak: Türkiye Petrolleri, “2016 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu”, Mayıs 2017, s.9

Küresel birincil enerji kaynaklarının tüketimi bir önceki yıla göre %1 artış göstermiştir. Tüketim 13276 milyon ton petrole eşdeğere (Mtp) ulaşmıştır. 2016 verilerine göre küresel birincil enerji kaynaklarının tüketimi en fazla olan ülke, 3053 Mtp ile Çin’dir. 2272 Mtp ile Çin’i ABD takip etmektedir. Buna göre birincil enerji kaynaklarının tüketimi, Çin’de 2016’da %1.3 artmış ve 16 yıldır dünyanın en büyük enerji büyüme pazarı olarak kalmıştır. Çin, dünyanın enerjisinin %23’ünü tüketmektedir. Onu 2016’da birincil enerji kaynaklarının tüketimi %0.4 oranında azalış göstermesine rağmen %17’lik oranla ABD takip etmektedir.⁴⁵

2016 yılı birincil enerji kaynakları içinde petrolün tüketim değerleri ise dünyanın en büyük petrol tüketicisi, günlük 19.631 milyon varille ABD en büyük petrol tüketicisidir. Günlük 12.381 milyon varille ABD’yi Çin takip etmektedir. Dünyanın en büyük petrol tüketicisi olan bölge, günlük 33.577 milyon varille Asya Pasifik’dir. Günlük 23.843 milyon varille Kuzey Amerika ikinci sırada yer almaktadır. Petrol tüketimi 2016’da %5,7 artış gösteren Türkiye günlük 886 bin varil petrol tüketmektedir. Türkiye, küresel petrol tüketiminde %0,9’luk bir paya sahiptir.⁴⁶Yayınlanan “2017 BP Enerji İstatistikleri Raporu petrol piyasalarının güçlü petrol talebi ve arzdaki büyümede görülen zayıflama ile yeniden dengeye oturduğunu” stokların petrol fiyatları üzerindeki baskısının ise devam ettiğini ortaya koymaktadır. Rapora göre, enerji piyasaları daha kısa dönemli zorluklara etkili

⁴⁵ Dalmış Özcan, “2017 Bp Dünya Enerji İstatistikleri Raporu” Tespam, Temmuz 2017, s. 6. <https://www.tespam.org/2017-bp-dunya-enerji-istatistikleri-raporu/> Erişim Tarihi: 13.09.2017.

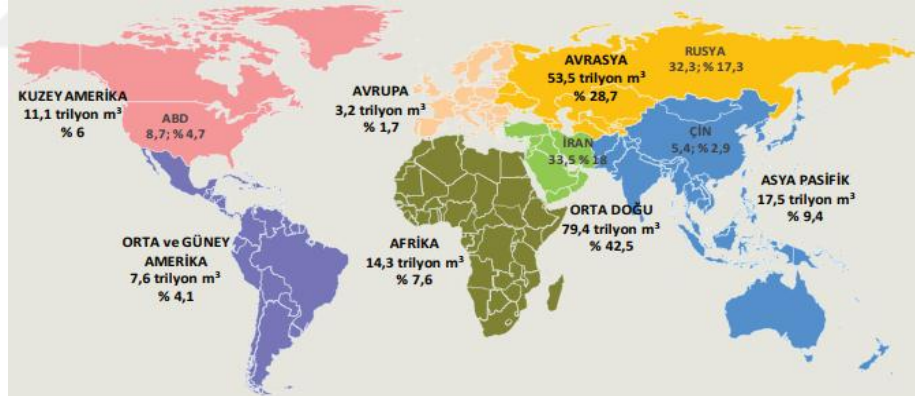
⁴⁶ Dalmış, a.g.e., s.9.

şekilde uyum sağlamaktadır. Özellikle petrol piyasası, son yıllarda piyasaya hâkim olan aşırı arza 2016'da uyum sağlamaya başladı.⁴⁷Dünya ham petrol rezervleri BP verilerine göre 1,7 trilyon varildir. Rezerv oranı 2015'da 50,7 yıl iken 2016'da 50,6 yıla düşmüştür. Bu rezervlerin payına bakıldığında birinci sırada Orta Doğu, ikinci sırada Orta ve Güney Amerika, üçüncü sırada ise Kuzey Amerika yer almaktadır.⁴⁸

2.4. Dünya Doğalgaz Rezervleri, Üretimi ve Tüketimi

Dünya doğal gaz rezervleri 2015'de 185,4 trilyon m³ iken 2016 yılında yüzde 0,6 artmış ve 186,6 trilyon m³ olmuştur. Doğal gaz rezervlerinin yüzde 42,5'i Orta Doğu'da, yüzde 28,7'si Avrasya'da, yüzde 9,4'ü Asya Pasifik'te, yüzde 7,6'sı Afrika'da, yüzde 6'sı Kuzey Amerika'da, yüzde 4,1'i Orta ve Güney Amerika'da ve yüzde 1,7'si ise Avrupa'da bulunmaktadır. OECD ülkelerinin doğal gaz rezervi ise 17,8 trilyon m³'dür ve toplam rezervin yüzde 9,5'ini oluşturmaktadır.⁴⁹

Şekil 4: 2016 Yılı Dünya İspatlanmış Doğal Gaz Rezervleri Dağılımı

Kaynak: Türkiye Petrolleri, "2016 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu", Mayıs 2017, s.6

Dünya doğal gaz üretimi 2015 yılında, 3,53 trilyon m³'dür, 2016 yılında, yüzde 0,3 artış olmuştur.2016 yılında doğal gaz üretimi 3,55 trilyon m³ olarak kayıt edilmiştir. 2016 yılında Orta Doğu %3,3 ve Asya Pasifik'te %2,9 üretim artışı dikkat çekmektedir. ⁵⁰ 2016 verilerine göre dünyanın en büyük doğalgaz üreticisi olan ülke,

⁴⁷“2017 BP Enerji İstatistikleri Raporu’na göre; Enerji piyasalarında uzun dönemli değişimler yaşanıyor”, 2017, <http://www.yenienerji.info/rapor/2017-bp-enerji-istatistikleri-raporu-na-gore-enerji-piyasalarinda-uzun-donemli-degisimler-yasaniyor> Erişim Tarihi: 13.09.2017.

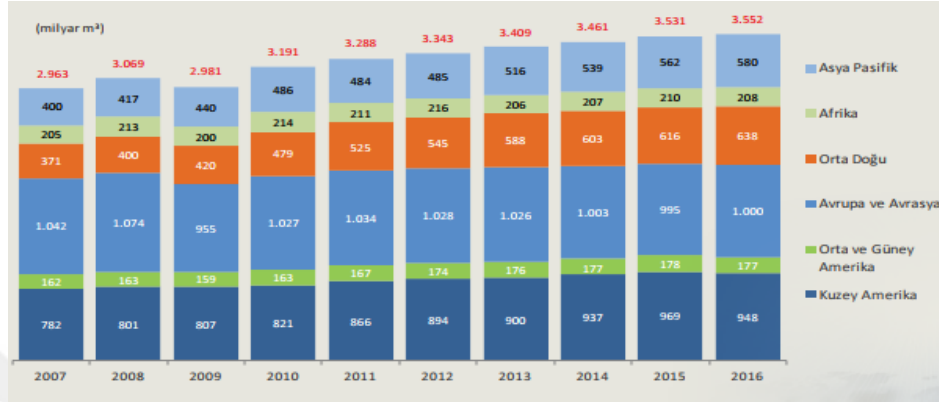
⁴⁸ TP, a.g.e., s.10.

⁴⁹ TP, a.g.e., s.18.

⁵⁰ TP, a.g.e., s.19.

749,2 milyar m³ le ABD'dir. 579,4 milyar metreküple ABD'yi Rusya izlemektedir. Dünyanın en büyük doğalgaz üretilen olan bölgesi ise, 1 trilyon metreküp Avrupa ve Avrasya'dır. 948,4 milyar metreküp Kuzey Amerika bölge sırasını takip etmektedir⁵¹

Şekil 5: 2007-2016 Bölgelere Göre Dünya Doğal Gaz Üretimi

Kaynak: Türkiye Petrolleri, "2016 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu", Mayıs 2017, s.19

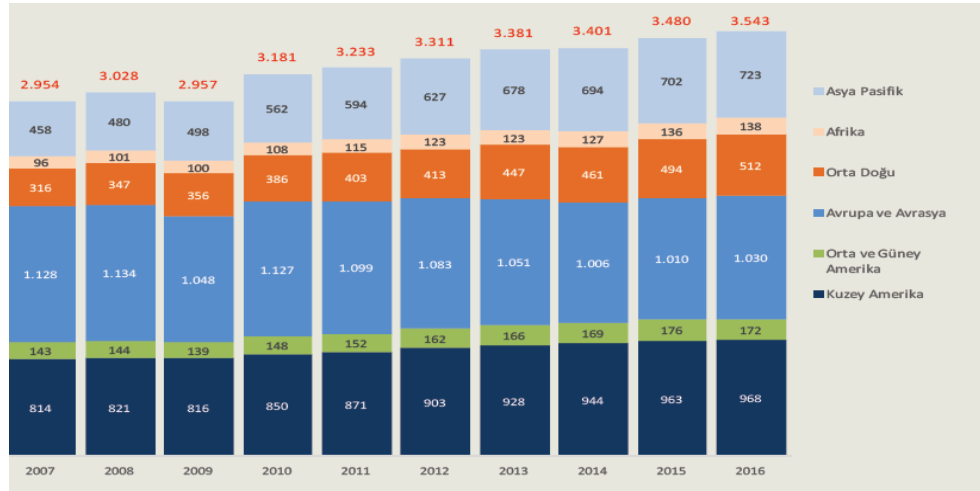
Dünya doğal gaz talebi 2016 yılında, 2015 yılına göre yüzde 1,5 artış göstererek, 3,5 trilyon m³ olmuştur. Artan talep, son dönemde özellikle yüzde 3,5 ile Orta Doğu, yüzde 2,7 ile Asya Pasifik, yüzde 1,7 ile Avrupa ve Avrasya'dan ve yüzde 1,4 ile Afrika'dan dolaydır. Yine Kuzey Amerika'da yüzde 0,3 artış gerçekleşmiş, Orta ve Güney Amerika ise yüzde 3,1 daralma gözlenmiştir.⁵² 2016'da dünyanın en büyük doğalgaz tüketicisi 778,6 milyar metreküp ABD olurken, 390,9 milyar metreküp ABD'yi Rusya takip etmektedir. Dünyanın en büyük doğalgaz tüketicisi olan bölge, 1,029 trilyon metreküp Avrupa ve Avrasya 2016'da en büyük doğalgaz tüketen bölge olurken, 968 milyar metreküp Kuzey Amerika izlemektedir.⁵³

⁵¹ TEPAV, a.g.e., s. 9-10.

⁵² TP, a.g.e., s. 22.

⁵³ TEPAV, a.g.e., s.10.

Şekil 6: 2007-2016 Dünya Doğal Gaz Tüketimi

Kaynak: Türkiye Petrolleri, “2016 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu”, Mayıs 2017, s.22

Küresel doğalgaz üretimi ise sadece yüzde 0,3'lük artış göstermiştir. Finansal kriz haricinde 34 yılın en düşük büyümesini göstermiştir. Doğalgaz fiyatlarının düşmesiyle, kaya gazı devriminin başlangıcından bu yana ABD'nin doğalgaz üretimi de ilk defa azalmıştır. Avustralya'nın doğalgaz üretimi ise, yeni LNG tesislerinin devreye girmesi ile yüzde 6,2'lik ciddi bir artış kaydetmiş bulunmaktadır. Yeni projelerin devreye girmesiyle LNG üretiminin gelecek üç yıl içinde yüzde 30 civarında büyümesi bekleniyor.⁵⁴ 2016 yılı verilerine göre mevcut doğal gaz küresel rezerv ömrü 52,5 yıldır. Rezervlerin bölge dağılımında, birinci Orta Doğu, ikinci Avrupa ve Avrasya, üçüncü ise diğer Asya Pasifik ülkeleri olarak sıralanmaktadır⁵⁵

2.5. Dünya Kömür Rezervleri, Üretimi ve Tüketimi

Dünya toplam kömür ve linyit rezervlerinin 891 milyar ton olduğu belirtilmektedir. Kömür rezervleri hem miktar olarak çoktur hem de coğrafik olarak dünyanın hemen hemen tüm bölgelerinde 100'den fazla ülkede rezerv bulunmaktadır. 50'den fazla ülkede üretim yapılmaktadır. Ancak yüzde 75 kömür rezervi dört ülkede bulunmaktadır. Bu ülkeler yüzde 27,5 payla ABD en büyük paya

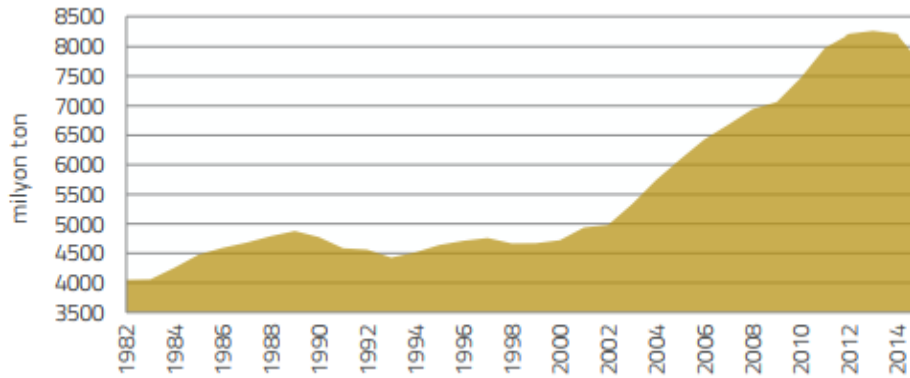
⁵⁴“2017 BP Enerji İstatistikleri Raporu'na göre; Enerji piyasalarında uzun dönemli değişimler yaşanıyor”, 2017, <http://www.yenienerji.info/rapor/2017-bp-enerji-istatistikleri-raporu-na-gore-enerji-piyasalarinda-uzun-donemli-degisimler-yasaniyor> Erişim Tarihi: 13.09.2017.

⁵⁵ TP, a.g.e., s. 21.

sahiptir,yüzde17,6 payla Rusya, yüzde 12,8 ile Çin, yüzde 8,6 ile Avustralya ve yüzde 6,8 payla Hindistan gelmektedir.⁵⁶

Yeni yüzyılın ilk 14 yılında enerji arzı yüzde 36 oranında büyümüştür. Yaklaşık olarak bu artışın 3/4 Asya kıtasından kaynaklanmıştır. Enerji arzı bu 14 yılda, Çin’de yüzde 169 ve Hindistan’da ise yüzde 87 oranında büyümüş, buna karşılık Avrupa Birliği’nde (AB28) yüzde 7,7 ve ABD’de ise yüzde 2,5 oranında azalma göstermiştir. Son 30 yılda küresel kömür üretimi yaklaşık iki kat artmıştır. Başta Çin olmak üzere Asya kıtasındaki elektrik enerjisi talebi kömür üretimindeki artışın sebebidir. Elektrik üretiminde kömür yoğun olarak kullanılan kaynak olmuştur. 1998 yılından 2013 yılına kadar, yani 14 yıl boyunca kesintisiz artan dünya kömür üretimi 2014 yılında bir önceki yıla göre %0,6 oranında azalmış, 2015 yılında ise %2,8 oranında azalarak 7.709 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. 2000-2014 yılları arasındaki üretim artış oranı %73 düzeyindedir. Aynı dönemde üretimdeki artış oranlarında buhar kömürü %85,4 ve koklaşabilir kömür ise %77,7 düzeyinde olmuştur. Linyit üretimi ise %4 oranında düşmüştür.⁵⁷

Şekil 7:Dünya Kömür Üretimleri

Kaynak: TKİ –Kömür Sektör Raporu(Linyit) 2016, s.5

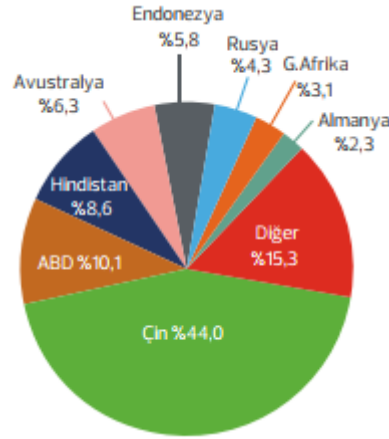
2015 yılı küresel kömür üretiminin 3.527 milyon tonu Çin’de gerçekleştirmiştir. ABD’de 813 milyon ton, Hindistan’da 691 milyon ton ve Avustralya’da 509 milyon ton üretim gerçekleşmiştir. Yine Endonezya’da 469

⁵⁶ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “2016 Yılı Taşkömürü Sektör Raporu”, Türkiye Taş Kömürü Kurumu, Mayıs 2017, s.3.

⁵⁷ TKİ, a.g.e., s .3-5

milyon ton, Rusya Federasyonu’da 349 milyon ton, Güney Afrika Cumhuriyeti’de 252 milyon ton ve Almanya’da 185 milyon ton üretim olmuştur.⁵⁸

Şekil 8: Ülkelere Göre 2015 Yılı Kömür Üretimler

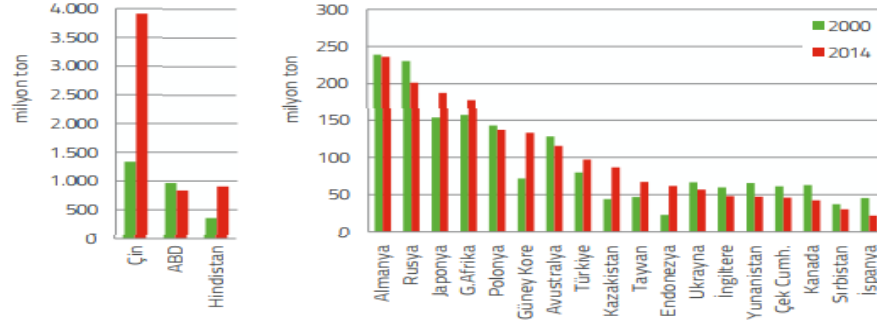
Kaynak: TKİ –Kömür Sektör Raporu(Linyit) 2016, s.6

Dünya kömür tüketimi, 2015 yılında 7.706 milyon ton düzeyinde gerçekleşmiştir. Ancak, 2015 yılı kömür tüketimi bir önceki yıla göre %2,6 oranında gerilemiştir. 2000 yılı sonrasında, küresel kömür tüketim artışı en çok Çin’in talebinden kaynaklanmıştır. Çin’in 2000-2014 dönemindeki kömür tüketim artışı %192, Endonezya’nın %172, Hindistan’ın %154, Kazakistan’ın %97 ve Güney Kore’nin tüketiminde ise %85 oranında artış olmuştur. Bazı gelişmiş ülkelerin aynı dönemde kömür tüketim oranlarında ise ciddi gerilemeler olmuştur. Örneğin, 2000-2014 yılları arasında İspanya’nın kömür tüketimi %51; Kanada’nın %33; ABD’nin %14, Rusya Federasyonu’nun %13 ve Ukrayna’nın %15 oranında azalmıştır.⁵⁹

⁵⁸ TKİ., a.g.e., s.6.

⁵⁹ TKİ., a.g.e., s.8.

Şekil 9:2000'den 2014'e Kömür Tüketimlerinde Değişim

Kaynak: TKİ –Kömür Sektör Raporu(Linyit) 2016, s.8

Küresel kömür tüketiminin 2015 yılında yaklaşık yarısını Çin tüketmiştir. Çin'den sonraki sıralama; Hindistan %11,8, ABD %9,3, Almanya %3,1, Rusya %2,8, Japonya %2,5 şeklindedir. 2015 yılı dünya kömür tüketiminin 1.072 milyon tonu koklaşabilir kömür ve 5.828 milyon tonu ise buhar kömürüdür. Linyit tüketimi ise toplam 807 milyon ton olmuştur. Günümüzde, Dünya kömür üretiminin yaklaşık %69'u elektrik ve ticari ısı üretimi amacıyla kullanılmaktadır, %13'ü demir- çelik endüstrisinde, %15'i diğer sanayi sektörlerinde ve geriye kalan %3'lük kısım ise ısınma amaçlı olarak tüketilmektedir.⁶⁰

⁶⁰ TKİ., a.g.e., s.8.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.TÜRKİYE ve AB'NİN ENERJİ KAYNAKLARI ve ENERJİ POLİTİKALARI

3.1. Türkiye'nin Enerji Kaynakları ve Enerji Politikası

Türkiye gelişmekte olan bir ülkedir. Bu kapsamda enerji gerekliliği fazladır ve enerji stratejik açıdan önemlidir. Enerji konusunda tüm dünya ülkeleri bazı kavramlarla ilgilenmektedir. Bunları sıralamak gerekirse enerjinin güvenli ve sürdürülebilir bir şekilde temin edilmesi, sera gazı etkisinin azaltılması, enerjinin verimli kullanımı, çevrenin korunması, petroldeki fiyat dalgalanmaları, yeni ve yenilenebilir enerji kaynakları vb. konular tüm dünya gibi Türkiye'nin de ilgilenmesi gereken konulardır. Enerji politikasına bu kapsamda yön vermelidir. Türkiye'nin Cumhuriyetin 100.yılı olan 2023 yılına dair hamleleri söz konusudur. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçmeyi hedefleyen Türkiye Avrupa Birliği (AB) üyesi olabilmek adına yatırımlar, planlamalar ve enerji modellemeleri üzerinde durmaktadır.⁶¹

Türkiye dünya ekonomisi ile bir uyum sürecindedir. Bu kapsamda kalkınma hedeflerini gerçekleştirme, altyapısını tamamlama, sanayi sektörünü uluslararası alanda rekabet edebilecek düzeye çıkarma ve toplumsal refahı artırmak istemektedir. Bunların yanı sıra gelişen sanayisi ile bir tüketici olarak ve hem bölgesel bir enerji ticaret merkezi olma amacı dünya enerji piyasası içerisindeki konumunu

⁶¹Satman Abdurrahman, "Türkiye'nin Enerji Vizyonu", *Jeotermal Enerji Semineri*, s.3
http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/8188c7e9965c217_ek.pdf, Erişim Tarihi: 31.10.2015.

güçlendirmektedir. Son yıllarda Ülkemizin enerji talebinde artış bulunmaktadır. Bu artışın ilerleyen süreçler de devam edeceği öngörülmektedir. Artan enerji ihtiyacının yerel kaynaklarla karşılanması mümkün bulunmamaktadır.⁶²

3.1.1. Türkiye'nin Enerji Kaynakları

Türkiye ekonomisinin gösterdiği gelişme ile birlikte dünyanın önemli enerji tüketicilerinden biri olmaya başlamıştır. Türkiye 2015 yılında, 129,2 milyon ton petrole eşdeğer oranda doğalgaz kullanmıştır. Enerji tüketiminde %31 ile doğal gaz, %30 ile petrol, %27 ile kömür bulunmaktadır. Türkiye'nin 2015 yılı enerji tüketiminin sektörler içindeki payına bakıldığında tüketimin %23'ü elektrik üretiminde kullanılmıştır. Geriye kalan %25'lik kısmı konut ve hizmet sektörü, %25'lik kısmı sanayi sektörü ve %19'luk kısmı ulaştırma alanında tüketilmiştir. Türkiye enerjide %76 ile dışa bağımlı durumdadır. Bu oran son on yılın en yüksek düzeyidir.⁶³

3.1.1.1. Doğalgaz Kaynakları

Ülkemizde doğalgaza olan talep artmaktadır. Doğalgaz modern toplumlar için vazgeçilmez bir enerji kaynağıdır. Ülkemizde doğal gazın yurt içi kaynaklardan elde edilmesi adına kara alanlarımız ve son yıllar içinde özellikle denizlerimizde arama ve sondaj faaliyetleri yapılmaktadır. Aramalarda başta TPAO olmak üzere yerli ve yabancı şirketler bulunmaktadır. Bununla “Yerli kaynaklara ağırlık vererek, ithalat bağımlılığının düşürüldüğü, kaynak ve ülke çeşitliliğinin artırıldığı, enerjinin verimli kullanıldığı, sanayimizin rekabet gücünü artıracak seviyede enerji fiyatını sağlayacak şeffaf ve rekabete dayalı pazarın oluşturulduğu, çevre ile uyumlu, dünya enerji sistemi ile bütünleşmiş bir enerji sistemi ve sektör yapısının kurulması hedeflenmektedir.”⁶⁴

Türkiye'nin doğal gaz rezerv miktarı 2015 yılı verilerine göre 3,7 milyar m³'dür. Yeni rezervler keşfedilmedi takdirde doğal gaz rezervinin yaklaşık 9,3 yıllık ömrü bulunmaktadır.2016 yılında 2015 yılı ile aynı seviyede gerçekleşen

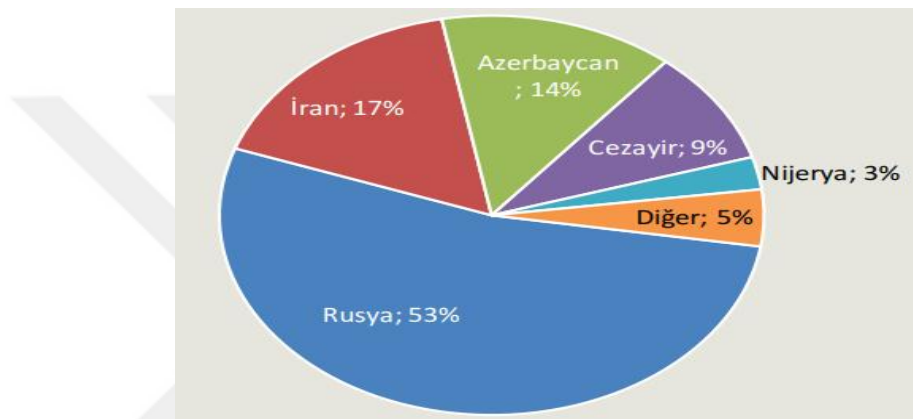
⁶² BOTAŞ, “2016 Sektör Raporu” s. 13 http://www.botas.gov.tr/docs/raporlar/tur/sectorap_2016.pdf , Erişim Tarihi: 14.09.2016.

⁶³ TP, a.g.e., s .30.

⁶⁴ BOTAŞ, a.g.e., s.15.

Türkiye'nin yerli doğal gaz üretiminin tüketime oranı %0,8 olmuştur.2016 yılında, 367 milyon metreküp doğalgaz üretimi gerçekleşmiştir. Türkiye %99,2 oranında, doğal gazda ithalata bağımlı durumdadır. 2015 yılında Türkiye'de, 48,8 milyar m³ doğal gaz tüketimi olmuştur. Bu rakamın %0,8'i (399 milyon m³) yerli üretim ile karşılanmıştır. Doğal gazın neredeyse %50'si ise elektrik üretmek amacıyla tüketilmektedir. 2016 yılında doğal gaz ithal ettiğimiz ülkeler %53 ile Rusya, %17 ile İran, %14 ile Azerbaycan, %9 ile Cezayir olmuştur.⁶⁵

Şekil 10: 2016 Yılında Türkiye'nin İthal Ettiği Doğal Gazın Kaynak Ülkelere Göre Dağılımı

Kaynak: Türkiye Petrolleri, "2016 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu", Mayıs 2017, s.33

3.1.1.2. Petrol Kaynakları

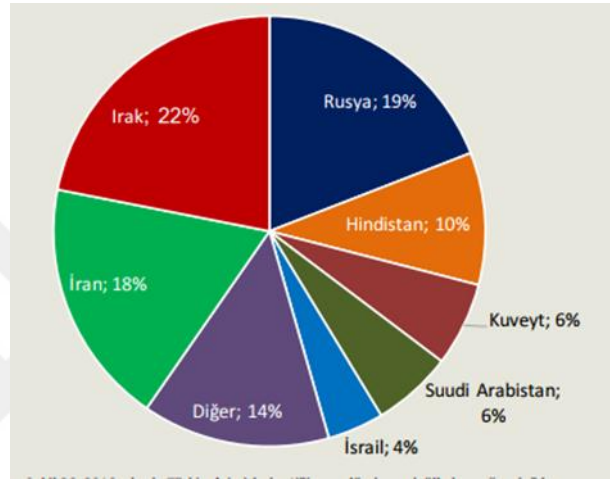
Ülkemizin komşu coğrafyasında dünya toplam petrol rezervlerinin % 65'i bulunmaktadır. Ülkemiz jeolojik yapının farklılığından dolayı petrol açısından komşuları İran, Suriye ve Irak kadar zengin değildir.⁶⁶Türkiye'nin 2015 yılı petrol rezervi 334,5 milyon varildir. Yeni rezervler bulunmadığı takdirde, ham petrol rezervinin yaklaşık 19 yıllık ömrü bulunmaktadır. 2015 yılında Türkiye'de üretilen ham petrol miktarı günlük yaklaşık 51 bin v/g olmuştur. Tüketim miktarı ise 835 bin v/g olarak gerçekleşmiştir. Tüketim için 503 bin v/g düzeyinde ham petrol ithal edilmiştir. 242 bin v/g düzeyinde ise işlenmiş ürün ithalatı yapılmıştır. 2014 yılına kıyasla, işlenmiş ürün ithalatı düşüş gösterirken, ham petrol ithalatı ve tüketilen ham petrol miktarı artmıştır. Yerli ham petrol üretiminin, toplam tüketime oranı 2015 yılı verilerine göre %6,4 olmuştur. 2016 yılında ithal edilen petrolün % 86'sı yedi

⁶⁵TP, a.g.e., s. 33-34.

⁶⁶ TPAO (Petrol-İş Araştırma), Türkiye'de Petrol Sektörü ve TPAO, 2013, s.3.

ülkeden alınmıştır. 2015 yılına göre Irak'tan gelen petrol oransal olarak azalmış, İran'ın payı ise bir miktar artmıştır. Rusya'dan alınan petrolün payı %1 artmıştır. 2016 yılında petrol ithalat oranı azalan Irak, %22'lik payla yine de ilk sırada yer almıştır. Irak'ı %19 ile Rusya, %18 ile de İran takip etmektedir. Hindistan, İsrail, Suudi Arabistan'dan 2015 yılına benzer miktarlarda petrol ithal edilmiştir. Ayrıca 2016 yılında ithal edilen petrolün %6'sı Kuveyt'den alınmıştır.⁶⁷

Şekil 11: 2016 Yılında Türkiye'nin İthal Ettiği Petrolün Kaynak Ülkelere Göre Dağılımı

Kaynak: Türkiye Petrolleri, "2016 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu", Mayıs 2017, s.33

3.1.1.3. Kömür Kaynakları

2015 verileri dikkate alındığında yaklaşık 114 yıl ömrü bulunduğu hesaplanmaktadır. Son yıllarda kömür arama çalışmalarında ciddi adımlar atılmış ve bu faaliyetler sonucunda ülkemizdeki linyit rezervi önemli miktarda artmıştır. Bulunan rezervlerin uluslararası standartlara göre sınıflandırılması ve ekonomik olarak işletilebilecek rezervlerin belirlenmesi adına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Ülkemiz Linyit bakımından dünya ölçeğinde orta seviyede, taşkömüründe ise alt seviyede rezerve sahip durumdadır. Yaklaşık %3.2'lik toplam dünya linyit/alt bitümlü kömür rezervinin Türkiye'de bulunmaktadır. Ülkemizdeki linyitin büyük kısmının ısı değeri düşük olduğundan termik santrallerde kullanılmaktadır. Yaklaşık %46 'lık linyit rezervi Afşin-Elbistan havzasındadır. Zonguldak ve civarı büyük oranda taş

⁶⁷ TP, a.g.e., s. 33-34.

kömürünün olduğu alandır. 1,30 milyar ton taş kömürü rezervi Zonguldak Havzası'ndadır. Ancak görünür rezerv 506 milyon ton düzeyindedir.⁶⁸

Ülkemiz de 2015 yılında gerçekleşen kömür üretim miktarları 1,4 milyon ton taşkömürü , 56,1 milyon ton linyit, ve 0,9 milyon ton asfaltit'dir. Üretim bir önceki yıla göre %10,5 azalmıştır. Toplam üretim ise 58,4 milyon ton olmuştur. Kömür ithalat oranlarına bakıldığında 2012 yılında kömür ithalatının 29,6 milyon düzeyinde olduğu ve bir önceki yıla karşılaştırıldığında yaklaşık %23 artış gösterdiği görülmektedir. 2013 yılında 27,2 milyon düzeyinde gerçekleşen ithalat bir önceki yıla göre %8,4 azalmıştır. 2014 yılında 30.20 milyon ton kömür ithal edilmiş ve kömür ithalatında %11 artış olmuştur. 2015 yılı kömür ithalatı 34 milyon ton ve 2016 yılı ithalatı ise yaklaşık 37 milyon ton düzeyinde olmuştur.⁶⁹

3.1.1.4. Nükleer Kaynaklar

Ülkemizde nükleer enerjinin temelleri 1955 yılına kadar gitmektedir. Bu kapsamda kurulan Başbakanlığa bağlı Atom Enerjisi Komisyonu 1956 yılında kurulmuştur. Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezinde 1 MW gücünde araştırma reaktörü 1961 yılında Büyükçekmece'de işletmeye açılmıştır. Bu faaliyetleri 2690 Sayılı Kanunla 1982 yılında, Atom Enerjisi Komisyonu'nun, Atom Enerjisi Kurumu olarak yeniden yapılandırılması izlemiştir. Yapılandırılan kurumun amacı “nükleer enerjiden elektrik üretmek, çalışmalarını teşvik etmek ve düzenlemek, nükleer tesislere gerekli lisansı vermek ve denetlemek olarak belirlenmiştir.”⁷⁰

12 Mayıs 2010 tarihinde, T.C. Hükümeti ile Rusya Federasyonu arasında Akkuyu'da bir nükleer santral kurmak adına anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma TBMM Genel Kurulu'nca da 15 Temmuz 2010 tarihinde kabul edilmiştir. Ankara'da Akkuyu Nükleer A.Ş Proje Şirketi'dir. Akkuyu Nükleer Santralının ilk ünitesinin 2023 yılında işletmeye alınması hedeflenmektedir. Sinop Nükleer Santrali ülkemizin ikinci nükleer santral projesidir. 3 Mayıs 2013 tarihinde Japonya ile nükleer santral yapımı ve işbirliğine ilişkin hükümetler arası anlaşma imzalanmıştır. Hızla artan

⁶⁸ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Kömür”, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Komur>, Erişim Tarihi: 14.9.2017.

⁶⁹ TKİ, a.g.e., s.15-19.

⁷⁰ Temurçin Kadir ve Aliağaoğlu Alpaslan, “Nükleer Enerji ve Tartışmalar Işığında Türkiye’de Nükleer Enerji Gerçeği”, Coğrafi Bilimler Dergisi, 2003, s.32.

elektrik ihtiyacını karşılamak ve ithalata olan bağımlılığın risklerinden kurtulmak adına 2023 yılında Akkuyu, 2025 yılında Sinop Nükleer santralının devreye alınması ve 2023 yılında üçüncü bir santralin inşasına başlanması planlanmaktadır.⁷¹

3.1.1.5. Yenilenebilir Kaynaklar

Yenilenebilir enerji potansiyeli açısından Türkiye iyi bir coğrafyada yer almaktadır. Ancak yenilenebilir enerji üretim miktarı seviyesi düşüktür. Maliyetler ve yasal düzenlemelerdeki eksiklikler nedeniyle üretim düşük seyretmektedir. Ülkenin enerjide dışa bağımlı olması nedeniyle yenilenebilir enerji potansiyelini aktif hale getirmesi Türkiye için önemlidir. Türkiye’de yenilenebilir enerji konusunda özellikle 2009 yılından sonra önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Türkiye’nin yenilenebilir enerji üretiminde 2009 yılında 15,5 GW toplam kurulu güç kapasitesi varken 2015 yılında bu rakam 31,7 GW seviyelerine çıkarılmıştır. 2016 yılsonu 34,2 GW olarak kaydedilmiştir.⁷²

3.1.2. Türkiye’nin Enerji Politikası

Yaklaşık 94 milyon petrol eşdeğeri kadar Türkiye’nin enerji arzı bulunmaktadır. Ekonominin gelişmesi ayrıca konutlarda doğalgaz kullanımı Türkiye’yi önemli bir enerji tüketicisi haline getirmektedir. Artan enerji ihtiyacını karşılamak adına başta Hidroelektrik olmak üzere yenilenebilir enerji kaynaklarına da dair yönelimler vardır. Petrol ihtiyacının yaklaşık olarak %30’unu Türkiye Rusya Federasyonu’ndan sağlamaktadır. Yaklaşık %30 oranında İran’dan da petrol ithalatı yapan Türkiye’nin bir diğer önemli petrol tedarikçileri ise Irak, Suudi Arabistan, Suriye, Libya ve Mısır’dır. Petrolün yanı sıra %97 gibi çok yüksek bir oranda doğal gazda da dışa bağımlı olan Türkiye’nin bu ihtiyacını %60’a yakını da Rusya Federasyonu’ndan sağlanmaktadır. İran’dan %10’luk ihtiyaç ithal edilmektedir. Yine Azerbaycan ve Cezayir gibi ülkelerden de doğal gaz ithalatı yapılmaktadır. Rusya Türkiye’nin kömür ithalatında da önemli bir

⁷¹Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Nükleer Enerji”, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Nukleer-Enerji> , Erişim Tarihi: 14.09.2017

⁷² Karagöl E.Tanas ve Kavaz İsmail, “Dünyada Ve Türkiye’de Yenilenebilir Enerji”, Seta Analiz, Sayı:197, Nisan 2017, s.18.

tutmaktadır. Rusya hem AB için hem de Türkiye için sorun yaşamaktan kaçınacağı önemli bir ülkedir.⁷³

Türkiye dünyanın mevcut petrol ve doğal gazının %70'inin sahip olan ülkeler ve bu kaynaklara ihtiyaç duyan ülkelere yakın konumuyla jeostratejik açıdan önemli durumdadır. Türkiye “yürütmekte olduğu enerji diplomasisi ile diğer ülkelerle enerji ilişkilerini, karşılıklı yarar temelinde, enerji arz ve talep güvenliğini dikkate alarak istikrarın ve refahın bir aracı olarak geliştirmekte ve uygulamaktadır Bu kapsamda üretici ve tüketici ülkeler ile yakın ilişkiler kurulmasını ve bu ilişkilerin çok taraflı fayda yaklaşımıyla sürdürülmesini hedeflemektedir”.⁷⁴

2014 yılına ait Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın (ETKB) açıkladığı istatistikler incelendiğinde Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılığı olduğu görülmektedir.2012 yılında %71,5 olan ithal kaynakların oranı 2013 yılında %73,5'a yükselmiştir. Türkiye'nin dünya enerji ithalat sıralamasına bakıldığında doğal gaz ithalatında beşinci, petrol ithalatında on üçüncü, kömür ithalatında sekizinci ve petrol koku ithalatında dünya dördüncüsü olduğu görülmektedir. Türkiye net enerji ithalatı genel toplam sıralamasında on birincidir. Birincil enerji tüketiminin yaklaşık %64'ünü toplam 10 ülkeden, %43'ünü 3 ülkeden ve %27'sini ise tek bir ülkeden alan Türkiye'nin bu tablosu enerji arz güvenliği bakımından oldukça sorunlu bir durumu ortaya koymaktadır.⁷⁵

Enerji arz güvenliği dünya ekonomik ve siyasi yaşamın önemli bir belirleyicilerinden biridir. Günümüzde ülkelerin ekonomik ve politik istikrarları enerjinin kullanımının pek çok alanda artması nedeniyle, doğrudan enerji arz güvenliğinin sağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak, enerji kaynaklarının genel

⁷³Göral Emirhan. “ Avrupa Enerji Güvenliği Ve Türkiye”, Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt 19, Sayı: 2, 2011, s.127.

⁷⁴ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı , “Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü”, 1 Ocak 2017 itibarıyla, Sayı:15, s. 59. http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fEnerji%20ve%20Tabii%20Kaynaklar%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%C3%BC%2fSayi_15.pdf , Erişim Tarihi: 26.07.2017.

⁷⁵TMMOB Makina Mühendisleri Odası , “Ocak 2015 İtibarıyla Türkiye'nin Enerji Görünümü Raporu”, Sayı 200 Ekidir, Şubat 2015, s.2-3 https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/a5a69d7ec06d9cd_ek.pdf , Erişim Tarihi: 04.08.2017.

itibari coğrafi olarak eşit dağılmaması belli başlı ülkeleri elinde olması nedeniyle enerji arz güvenliği sorunu ortaya çıkmaktadır.⁷⁶

“Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 2005 yılı Enerji ve Tabii Kaynaklar Kamu Araştırma Programı’na” göre enerji güvenliğini gündeme getiren başlıca unsurlar” aşağıdaki şekilde sıralamıştır.

- Enerji üreticisi ülkelerini politik ve ekonomik istikrarsızlıkları,
- Terör saldırıları ve bölgesel çatışma,
- Ekonomilerin hızlıca büyümesi nedeniyle artan enerji talebi ve bunun ortaya çıkaracağı enerji arz sorunlar,
- Enerji projeleri geliştirmek finansman bulmadaki zorluklar
- Ticaret yollarında yer alan önemli noktalardaki yoğunlaşmanın çıkarabileceği arz kesintileri,
- Çevrenin korunması adına gereken için üstlenilen sorumluluk ve baskılar,⁷⁷

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Türkiye’nin jeopolitik konumu nedeniyle oluşan jeostratejik önemini etkin kullanmak adına bölgesel petrol ve doğal gaz projelerinde ön planda yer almaktadır. Bununla ulusal arz güvenliği ve bölgesel arz istikrarına katkı sağlamayı hedeflenmektedir. İzlenen politika ve stratejiler ile Türkiye’nin enerji koridoru(terminali) haline getirmek arzulanmaktadır. Bu kapsamda, boru hattı projeleri ile petrol ve doğal gaza dayalı tesislerin kurulması faaliyetleri gerçekleşmekte, çeşitli ülkelerle gerekli işbirliği çalışmaları yapılmaktadır.⁷⁸

Türkiye’nin uluslararası projelerle ilgili üç ana parametre üzerine kurgulanmış temel prensipleri bulunmaktadır. Bu prensipleri içeren ve teknik fizibilitesi uygun projelerin desteklenmesine karar vermiştir.

- Karşılıklı kazan-kazan prensibine uygun,

⁷⁶ ETKB, a.g.e., 2017, s.59.

⁷⁷ Ülgen Koray ve Akova Sibel., “Balkanlarda Enerji Arz Güvenliği, Enerji Çeşitliliği ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları”, Bilgesam, Kocaeli Üniversitesi Uluslararası Balkan Kongresi, 28-29 Nisan 2014, s.409.

⁷⁸ ETKB, a.g.e., 2017, s.60.

- Türkiye'nin ve bölgenin arz güvenliğine katkı sağlayan
- Bölgesel barışa destek olacak tüm projeler⁷⁹

Bu kapsamda 4.bölümde gerçekleştirilen boru hattı projeleri ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

3.2. Avrupa Birliği'nin Enerji Kaynakları ve Enerji Politikası

Avrupa enerji kaynaklarının azlığı, üretim tüketim dengesizliği, yüksek oranda enerji bağımlılığı nedeniyle küresel enerji pazarını etkilemektedir. İthalatçı olan AB ülkeleri gelecekteki enerji ihtiyaçlarını karşılayabilme noktasında birçok sorunla karşı karşıya kalacaktır. Bunlar, artan enerji talebi, enerji kaynakları üzerindeki rekabet, üretici ülkelerin istikrarsızlığı, Avrupa enerji iç pazarının parçalı yapısı ve artan tükenbilir kaynak kullanımı ile birlikte iklim değişikliği politikalarının uygulanmasına gibi sorunlardır.⁸⁰

3.2.1. Avrupa Birliği Enerji Durumu

Avrupa Birliği dünya enerji tüketiminde ABD'den sonra ikinci sırada yer almaktadır ve toplam enerji tüketiminin yarısını dış kaynaklardan temin etmektedir. Yüzde 81 petrol tüketimini, yüzde 54 doğalgaz tüketimini ve yüzde 38 katı yakıtlarını yabancı kaynaklardan tedarik etmekte olan Topluluk, dünya ithalat enerji piyasasında birinci konumdadır. Önümüzdeki 20 yıl içerisinde Avrupa Komisyonu tüketimin iki katına çıkacağını tahmin etmektedir. Enerji ihtiyacının artması ile enerjide ithal bağımlılığın 2030 yılında yüzde 70'lere ulaşacağı düşünülmektedir. Enerji talebi yılda yüzde 1 yada 2 artar iken elektrik enerjisi yüzde 2 artmaktadır. Bu oran yeni üye devletlerde yüzde 3'tür. Doğalgaz talebi daha hızlı bir şekilde artış göstermektedir.⁸¹

⁷⁹ ETKB, a.g.e., 2017, s.61.

⁸⁰ Kılınç Pala, P.Buket, "Enerji Güvenliği Bağlamında Avrupa Birliği Enerji Politikalar", Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, UYES Dergisi (2) Eylül 2016, s. 53.

⁸¹ Pala Cemalettin, "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları 4 Konferansında Sunulan Konuşma Metni", Europa Bilgi Köprüleri Programı-UPAV, Ankara, Ekim 2003.

Tablo 1: AB-27 için Petrol ve Doğalgaz İthalat Oranları

	2005	2020	2030
Petrol	%82	%90	%93
Doğalgaz	%57	%70	%84

Kaynak: Yorkan, Arzu, “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye’ye Etkileri”, Bilge Strateji, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2009. s.28

3.2.2. AB’nin Enerji Kaynakları

Dünya üzerindeki en yoğun enerji tüketimi yapılan bölge AB’dir. Ancak AB’nin, enerji kaynakları son derece yetersizdir. Son genişlemeden sonra 27 üye devlete ulaşmış olan Birlik, enerji alanında benzer özellikler gösteren ülkelerden oluştuğu için enerji de dışa bağımlılıkta azalma yerine artış olmuştur.⁸² Enerji ihtiyacının artması enerji arzı güvenliğini ön plana çıkarmakta ve yeni çalışmaların çok öneme sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Enerji arzı güvenliğinin sağlanması adına çoklu boru hattı projeleriyle kaynak çeşitliliğinin oluşturulması önemlidir. Böylelikle oluşabilecek kriz durumlarında en az zararla çıkılması amaçlanmaktadır.⁸³

3.2.2.1. Petrol Kaynakları

Petrol, fiyat ve arz güvenliği dolayısıyla her zaman Avrupa Birliği’nin ilgi duyduğu ve politika geliştirmeye çalıştığı bir enerji kaynağı olmuştur. Topluluk üyesi ülkelerde var olan petrole bağımlılığı, etkin düzenlemeler ve vergilendirme gibi uygulamalar ve talep azaltılması ve kaynak çeşitlendirmesi gibi yöntemlerle

⁸² Kayacı Filiz. “AB’nin Enerji Politikası ve Bu Politikanın Gelişimi,” <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/CesitliCalismalar/AB%20Enerji.htm>, Erişim Tarihi: 28.10 2015.

⁸³ Tonus Özgür, “Genişleyen AB’nin Enerji Politikaları ve Türkiye”, Müzakere Sürecinde Türkiye AB İlişkileri Uluslararası Sempozyumu’nda Sunulan Çalışma, Gazi Üniversitesi, Ankara, 21-23 Eylül, 2004, s. 1.

azaltılmayı amaçlamaktadır. AB petrolün stoklanması ve etkin kullanımın teşvik için politikalar geliştirilmektedir.⁸⁴

Ortaya çıkan enerji krizleri buna neden olmuştur. Krizler sonrasında AB’de petrole yönelik çeşitli politikalar uygulanmıştır. Arz güvenliğinin sağlanması adına muhtemel benzer kriz durumlarında enerji ihtiyacının bir süre karşılanabilmesi için enerji ihtiyacının karşılanmasında önemli olan petrol ürünleri için tüm üye ülkelerin stok sistemi geliştirmesi kararlar çerçevesinde bir zorunluluk olmuştur. Bu stoklama sistemi AB üyesi ülkelerin yaşanabilecek bir enerji krizinden duymuş oldukları endişenin büyüklüğünü ortaya koymaktadır.⁸⁵

Avrupa Birliği içerisinde yer alan olan Romanya, Danimarka, İtalya, ve İngiltere petrol rezervlerine sahiptir. En fazla rezerve sahip olan ülke İngiltere'dir. 2008 ve 2009 yılı rezerv miktarı karşılaştırıldığında İngiltere'deki petrol rezervi korunmuştur. Topluluk üyesi ülkelerin toplam petrol rezervi 2009 yılında 2008 yılı istatistiklerine göre %2,1 oranında artış göstermiştir. Avrupa'nın 2009 verilerine göre %0,5 olan dünya üzerinde tespit edilmiş petrol rezervi içindeki payının ⁸⁶2015 verilerine göre %0,7'lik paya çıkmıştır.⁸⁷

“Dünya Enerji Teknolojisine Bakış 2050 Raporu’nda” AB’nin enerji tüketiminin 10 milyar petrol eşdeğerinde olduğu ve bu tüketimin 2050 yılında 22 milyar ton petrol eşdeğerine kadar artacağı belirtilmiştir. Enerji ihtiyacı karşılanırken %26’lık oranında petrol kullanılmaktadır. Bu oranın yüksekliği 1970’lerden bu zamana dışa bağımlılığı azaltmak adına yapılmaya çalışılan uygulamaların işe yaramayacağını petrolün öneminin birincil enerji olma durumunu koruyacağını ortaya koymaktadır.⁸⁸

⁸⁴ “Avrupa Birliği Petrol Üretimi ve Tüketimi Potansiyeli ile Avrupa Petrol Politikaları”<http://www.ekodialog.com/Konular/avrupa-birligi-petrol-uretimi-tuketimi-ve-politikalari.html> Erişim Tarihi: 20.09.2017

⁸⁵Durmuş Mehmet “AB’nin Nükleer Enerji ve Güvenlik Politikası,” Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi, <http://www.turksam.org.tr/yazilar.asp?kat1=3&yazi=461>, Erişim Tarihi: 28.10.2015.

⁸⁶“Avrupa Birliği Petrol Üretimi ve Tüketimi Potansiyeli ile Avrupa Petrol Politikaları”<http://www.ekodialog.com/Konular/avrupa-birligi-petrol-uretimi-tuketimi-ve-politikalari.html> Erişim Tarihi: 20.09.2017

⁸⁷ TP, a.g.e., s.8

⁸⁸ AB’nin ‘Dünya Enerji Teknolojisine Bakış Raporu: 2050’de Dünya Nüfusu 8.9 Milyara, Kişi Başı Gelir 17.1 Bin Dolara Çıkacak,” Dünya Online, 9 Ocak 2007. http://www.dunyagazetesi.com.tr/news_display.asp?upsale_id=294305, Erişim Tarihi: 28.10.2015.

3.2.2.2. Doğalgaz Kaynakları

Dünyanın en büyük ikinci enerji tüketici Avrupa Birliği'dir. AB'nin mevcut doğal gaz rezervleri, üretim miktarları ihtiyacına cevap verememektir. AB'nin toplam enerji tüketiminde doğalgaz yüzde 24,4'lük paya sahiptir. Her geçen gün kullanımı artan doğal gazın yüzde 50,3 oranı ithal edilmektedir. Bu ithalatın yüzde 38,7'lik kısmı Rusya'dan tedarik edilmektedir.⁸⁹

AB'nin Doğal gaz rezervleri tüketim ömrü yaklaşık olarak 23 yıldır. 2020 ve 2030 yıllarına ait enerji senaryolarına göre tüm dünyada doğal gaz talebi diğer tüm birincil enerji kaynak taleplerinden çok daha fazla olacaktır. Genel olarak, AB üyesi ülkelerde kullanılan doğal gazın ortalama % 40'lık kısmı Rusya Federasyonu, %24'lık kısmı Norveç, %18'lik kısmı Cezayir ve % 5'lik kısmı Kuzey Afrika'dan ithal edilmektedir. 2030 yılında AB'nin doğalgazda yerli üretim oranının %20, ithalat oranının ise %80'e çıkacağı tahmin edilmektedir.⁹⁰2015 yılı verilerine göre Dünya doğal gaz rezervlerinin %1,5'i ise Avrupa'da bulunmaktadır. Küresel doğal gaz üretim artışı 2015 yılında, büyük oranda ABD (%5,4 artış) kaynaklı olmuştur. 2021 yılına kadar olan süreçte UEA, dünya gaz talebinin %1,5 artmasını beklemektedir. Hollanda'da yer alan Avrupa'nın en büyük doğal gaz sahası olan Groningen sahasında üretimin azaltılması kararı nedeniyle kayda değer bir talep azalması beklenmektedir. 2012-2013 döneminde 53 milyar m³/ yıl düzeyinde üretim yapan Groningen sahasından hükümetçe alınan karara göre 2016 yılında üretimin 24 milyar m³/ yıl'a düşecektir.⁹¹

3.2.2.3. Kömür Kaynakları

Kömürün AB toplam enerji tüketiminde ki oranı yüzde 19,3'dür. Elektrik üretiminin yüzde 28,6'sı kömür santrallerinden karşılanmaktadır. AB üyesi, Çek Cumhuriyeti ve Polonya'da kayda değer büyüklükte olan kaliteli kömür rezervleri bulunmaktadır. 2005 yılı AB kömür üretiminin yüzde 57'si Polonya'dan sağlanmıştır. 1979 yılına kadar Polonya, ABD'den sonra dünyanın ikinci önemli taşkömürü ihracatçısı olmuştur. 1979'lerden sonra üretimde düşüş olmuştur. Ancak

⁸⁹ TONUS, a.g.e., s.8.

⁹⁰ Serin Aylin, "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası Sorunsalı, Artan Enerji Bağımlılığı Ve Türkiye'nin Rolü", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009, s.73

⁹¹ TP, a.g.e., s.18

halen kömür Polonya'nın birincil enerji ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Ayrıca halen kömür bir ihracat kalemi olarak önemlidir.⁹²

Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler iklim değişikliği müzakerelerinin en önemli aktörlerindedir. AB, iklim hedeflerini kömürden uzaklaşarak uygulayacağını ispatlamamaktadır. Bu kapsamda yapılan duyurulara göre 2016 yılı boyunca birçok Topluluk üyesi, kömür kaynaklı enerji üretiminden aşamalı olarak vazgeçilmektedir.⁹³

3.2.2.4. Nükleer Enerji Kaynakları

Nükleer enerjiye yönelme 1950'lere dayanmaktadır. Enerji bağımsızlığını elde etme adına Fransa, Belçika, İtalya, Almanya, Hollanda ve Lüksemburg gibi kurucu devletleri nükleer enerjiye yönelmiştir. Ancak Nükleer enerjinin yatırım maliyetleri yüksek olduğundan devletlerin bireysel olarak bu maliyetleri karşılanması zor olacağından kurucu devletler Euratom oluşturmak adına birleşmişlerdir. Bu birleşmenin ana amacı Avrupa'nın nükleer sanayi ortamına ve gelişimine yardımcı olmaktır.⁹⁴ 1970'lerde yaşanan petrol krizlerinden olumsuz olarak etkilenen AB ilerleyen süreçlerde yeniden benzer krizlere maruz kalmamak adına, özellikle petrol tüketimini azaltmak için elektrik üretiminde, nükleer enerji kullanımını teşvik etmiştir. Bu durumun sebebi ise petrol ihtiyacında Orta Doğu bölgesine ve doğalgaz ihtiyacında ise Rusya'ya bağımlı olmasından kaynaklanmaktadır.⁹⁵

Enerji üretmek amacıyla kullanılan nükleer güç, karbondioksit emisyonlarını azaltmaktadır. 1986 yılında Çernobil'de gerçekleşen kazalar nedeniyle toplum tarafından nükleer gücün kabul edilmesi bazı faktörlere bağlıdır. Öncelikle belli konularda standartların yükseltilmesi gerekmektedir. Bu konular taşıma, atık yönetimi ve devreden çıkarmadır. Bunun yanında nükleer teknolojinin yayılması da kontrol altına alınmalıdır. Farklı yaklaşımlara sahip AB üyesi devletlerim bir kısmı

⁹² Kınık Barış , “Enerji Arzı Güvenliği Açısından Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri”, Bahçeşehir Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s.50

⁹³Gündüzyeli Elif, “Avrupa Birliği'nde kömürden çıkış başladı”, 2017, <http://www.komuruzer.com/2017/04/avrupa-birliginde-komurden-cks-baslad.html> Erişim Tarihi: 24.10.2017

⁹⁴ Kırteke N. Demet, “Avrupa Birliği Ve Türkiye'nin Enerji Politikaları Bağlamında Nükleer Enerjinin Ekonomik Etkileri”, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2014, s.98.

⁹⁵ Çetinkaya Mirza, “Trans-Hazar Yeniden Isıtılıyor,” Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi, 8 Mayıs 2006. <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=902>, 29 Ekim 2015.

nükleer enerjiye büyük ölçüde bağımlı durumdadır. Diğer kısım ise nükleer enerjiden uzak durmak istemekte ve bu kapsamda bir enerji politikası izlemektedir.⁹⁶

Nükleer enerji kullanımı AB ülkelerinde çok hızlı artmıştır. Nükleer enerjinin toplam enerji üretimi içinde payı 1973 yılında yüzde 5,1'lik bir orana sahipken, bu oran 2014 yılında %30'lara yükselmiştir. Topluluğun toplam elektrik üretiminin %32'si nükleer enerji ile elde edilmektedir. Yaklaşık 150 civarında nükleer santrali bulunan Birliğin 2004 yılında 8 olan nükleer enerji kullanan üye sayısı 01 Ocak 2007 Romanya ve Bulgaristan'ın da üye olmasıyla 15'e yükselmiştir. Bu ülkeler; Belçika, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan, Finlandiya, Almanya, Fransa, Macaristan, Hollanda Litvanya, Romanya, Slovenya, Slovakya, İsveç, İspanya ve Birleşik Krallıktır.⁹⁷

3.2.2.5. Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Fosil yakıtlar kullanılması sırasında yaydıkları karbondioksit ile hava kirliliğine neden olmaktadır. Nükleer enerji radyoaktif atık sorununa neden olmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları ise kullanıldığında zararlı bir atık oluşturmamaktadır. Bu durum yenilenebilir enerji kaynaklarının çevreci bir kaynak olma özelliklerindedir. Ayrıca yenilenebilir enerji kaynaklarının yerli kaynak olması, istihdamın yaratması gibi özellikleri, kamuoyunun desteği almasını artırmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları olumlu özellikleri sayesinde AB'nin enerji politikası içerisinde önemli bir yer edinmiştir.⁹⁸

Yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, AB enerji politikasının önemli hedeflerinden biri olmuştur. Buna sebep olan özellikler ise çevreyi korumak ve dışa yönelik enerji bağımlılığını azaltmaktır. Birçok ülkede, güneş, termal, rüzgâr ve hidro-elektrik enerji teknolojileri gelişmektedir. AB, Altener ve SAVE gibi programlarla yenilenebilir enerji projelerini desteklemiştir.⁹⁹

1-4 Haziran 2004 tarihlerinde 154 ülkenin katılımı ile Almanya'nın Bonn kentinde yenilenebilir enerji kaynaklarının öneminin tekrar kabul edildiği bir

⁹⁶ Gürdallı Fehmi, "Avrupa Birliği Dış Politikasında Enerji Faktörü", İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s.117.

⁹⁷ Kırtke, a.g.e., s.102

⁹⁸ Ege A. Yavuz, "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'nin Uyumu, AB'nin Enerji Politikası ve Türkiye", Ed. Yavuz Ege ve diğerleri, UPAV Yayınları, Ankara, May 2004. s.84.

⁹⁹ Gürdallı, a.g.e., s.124

konferans gerçekleşmiştir. Bu konferansta yenilenebilir enerjilerin; kalkınma da sürdürülebilirlik, sera gazı üretiminin azaltılması, enerjiye ulaşım, enerji güvenliği ve yeni ekonomik fırsatlar yaratılması gibi özellikleri üzerinde durulmuştur.¹⁰⁰

2010 yılında yenilenebilir enerji tüketimindeki yıllık büyüme 1990 yılından bu yana en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2008 verilerine göre %69,1'lik oranla biyokütle AB'nin yenilenebilir enerji üretimi içindeki en fazla payına sahiptir. Bunu %19,0'lık oranla hidroelektrik enerjisi izlemektedir. %1,2'lik oranla güneş enerjisi en düşük paya sahiptir. 2004 yılında %8,1 olan AB enerji yenilenebilir enerjinin brüt nihai tüketim oranı 2010 yılında %12,5'e yükselmiştir. Oran yükselmeye devam etmektedir. AB ülkelerinin 2020 hedefi ise yenilenebilir enerjiyi %20 oranına yükseltmektir.¹⁰¹

3.2.3. Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası

AB'nin enerji politikası üç temel amaçtan oluşmaktadır. Bunlar birliğin rekabet edebilirliğini, enerji arz güvenliğini ve sürdürülebilir kalkınma temelinde çevrenin korunmasını sağlamak olarak sayılabilir. AB enerji politikalarını hazırlarken bu amaçlar arasında bir denge kurmak istemektedir. AB mevzuatı enerji piyasalarında serbestleşmeyi sağlayıcı düzenlemeler içermektedir. Bu düzenlemeler ile amaçlanan durumlar rekabet gücü yüksek, güvenli ve sürdürülebilir enerji piyasaları oluşturmaktır. Ayrıca kaliteyi artırmak, tüketiciye daha fazla ve daha ucuz fiyat seçenekleri sunulabilmek de amaçlamaktadır. Buna kapsamda, elektrik ve doğalgaz sektörlerine ait düzenlemeler ortak kurallarla düzenlenmektedir.¹⁰²

3.2.3.1. Enerji Politikasının Tarihsel Gelişimi

1951'da Paris Antlaşması'yla kurulan AKÇT(Avrupa Kömür Çelik Topluluğu)(Avrupa Birliği'nin enerji politikasının temelini oluşturmaktadır. AAET(Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu) 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşmasıyla kurulmuştur. AAET'nin kurulma amacı nükleer gücün geliştirilmesinde işbirliğinin artırılması ve bu kapsamda yüksek araştırmalar

¹⁰⁰ "Politik Deklerasyon: Bonn Yenilenebilir Enerji Konferansı," Savaş Karşıtları, 17 Temmuz 2004. <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=9&ArsivAnaID=21114>, Erişim Tarihi: 15.10.2015.

¹⁰¹ Kırteke, a.g.e., s.94-95.

¹⁰² Avrupa Birliği Bakanlığı, "Fasıl 15 – Enerji", 2017, <https://www.ab.gov.tr/80.html> Erişim Tarihi:24.10.2017.

yapılmasına olanak sağlamaktır. Elektrik, petrol, doğalgaz ise 1957 yılında kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) sorumluluğuna verilmiştir. Bu iki Antlaşma'nın da hedefi temelde bu sektörlerde tam entegre ve serbest piyasalar yaratmaktır.¹⁰³

3.2.3.1.1. Petrolün Yükselen Değeri

Dünya 1900 yılına kadar enerji ihtiyacının yüzde 71'ini kömürden sağlamış sadece yüzde 2 oranında petrol kullanılmıştır. Ancak bu tarihten sonra otomobil kullanımı yaygınlaşmış, içten yanmalı motorların benimsenmiştir. Bu durumların yanı sıra petrolün kömüre göre daha ucuz olması ve kömürden daha geniş bir kullanım alanı oluşturması nedeniyle petrol daha fazla tercih edilen bir enerji kaynağı olmuştur. Yüzyılın ortasında petrol, kömürün tahtını almıştır. Dünya enerji tüketiminde kömürün oranı yüzde 37'ye gerilerken, petrolün oranı ise yüzde 36 düzeyine çıkmıştır.

1950-1960 dönemlerinde oluşan ekonomik büyüme ucuz petrol sayesinde sağlanmıştır. 1960'larda sanayileşmiş ülkelerin petrole olan bağımlılıklarında büyük oranda bir yükseliş olmuştur. Artan petrol tüketimi sonucunda 1965'ten itibaren petrol üretiminde bir artış olmuştur. Bu artış talebi aşmış ve bu talep fazlası piyasada düşük ve istikrarlı fiyat oluşturmuş buda petrolün ulaştırma, endüstri ve ısıtma gibi alanlarda kullanılmasını artırmıştır. 1961-1970 yılları aralığında sosyalist blok dışı dünya petrol tüketimi yüzde 97 düzeyinde artmıştır. Petrol 1972 yılında dünya enerji tüketimindeki oranını yüzde 46'ya ve krizin başlangıç yılı 1973 yılında ise yüzde 53'e çıkarmıştır.¹⁰⁴

3.2.3.1.2. 1973 Petrol Krizi

1970-1973 yıllarındaki durum petrol krizine hazırlanma yıllarıdır. Bu dönemde kendi toprakları üzerinde faaliyetlerde bulunan ABD menşeli petrol şirketleri ile OPEC ülkeleri ortak olmuşlardır. Böylelikle OPEC ülkelerinin petrol fiyatları üzerinde etkisi artmıştır. Bu durumun başlangıcı olarak, 1969 yılının Eylül ayında gerçekleşen Kaddafi devrimi sonrası Libya'nın almış olduğu kararları petrol

¹⁰³ Yorkan Arzu, "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Etkileri", Bilge Strateji, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2009, s.25

¹⁰⁴ Pala Cenk, "Uluslararası Enerji Ajansı(IEA)'nın Kökenleri", Ekonomik Yaklaşım, Cilt:4, Sayı:9, 1993, s.70.

şirketlerine kabul ettirmesi sayılabilir. Libya'nın bu hamlesini örnek alan diğer üretim yapan ülkeler de, petrol şirketlerinden benzer taleplerde bulunmuşlardır. Şubat 1971'de Tahran ve Nisan 1971'de Trablus anlaşmaları ile OPEC ülkeleri 10 yıllık sessizliklerini bozmuşlardır.¹⁰⁵

II. Dünya Savaşı'nın ardından petrol tüketimi hızla artışa geçmiş, 1948 ve 1972 yılları arasında Batı Avrupa'da petrol talebi 15 kat artmıştır (günlük 970,000 varilden, günlük 14,1 milyon varile)... Petrol kullanımındaki bu büyük artışın başlıca sebepleri hızlı ekonomik büyüme ve petrolün düşük fiyatıdır. 1967 Haziranı'ndaki savaşa ve daralan petrol piyasasının uyarıcı sinyallerine rağmen, AT ülkeleri ithal petrole gittikçe daha fazla bağımlı hale gelmişler ve böylece Batı Avrupa'da ithal petrolün toplam enerji tüketimindeki payı, 1962'de %37 iken, 1972'de %60'a yükselmiştir. İthal enerji kaynaklarına artan bu bağımlılık beraberinde Avrupa ülkelerinin arz güvenliğini tehlikeye sokmuş ve onları fiyat dalgalanmalarına karşı savunmasız hale getirmiştir. Söz konusu zayıflıklar kendisini 1973 ve 1979 yıllarındaki petrol krizleriyle göstermiştir.¹⁰⁶

Ekim 1973'te patlak veren petrol krizi, iki aşamalıdır: İlkinde petrol üretiminde düşüş, ikincisinde ise fiyatlarda artış meydana gelmiştir. Hollanda'ya ambargo uygulanırken, diğer Avrupa ülkelerine yapılan ihracat Arap ülkeleri tarafından doldurulmuştur.

Avrupa ülkeleri, ilk aşamada büyük bir enerji yokluğu yaşamamışlardır. Çünkü prensip olarak 90 günlük petrol rezervi stoklamışlardır. (1968'de 65 gün olarak belirlenen bu düzey, 1973'de 90 güne çıkarılmıştır). Geniş petrol rezervlerine sahip olan Arap ülkeleri ise, OPEC şemsiyesi altında bir araya gelerek önemli bir güç merkezi oluşturmuşlardır. Bu ülkeler, petrolün enerji ithal eden ülkeler için sanayi, ulaşım ve günlük yaşam için taşıdığı hayati önemin farkındaydılar. Böylece, enerji kaynaklarının erişilebilirliği, enerji ithal eden ülkeler için bir ulusal güvenlik meselesine dönüşmüştür. Ortak bir enerji perspektifine sahip olmayan Topluluk üyeleri, kriz karşısında şu politikalara başvurmuşlardır:

¹⁰⁵ Pala, a.g.e., s.71.

¹⁰⁶ Thomas L. McNaughter, Arms and Oil: U.S. Military Strategy and the Persian Gulf, Washington Brokings, 1985, s.4.

- Enerji tasarrufu ve verimliliği,
- Petrol ithalatçısı Arap ülkeleri ile iyi ilişkiler kurma,
- Yerel kaynaklara ve farklı enerji kaynaklarına yönelme.

Görüldüğü gibi petrol krizine çözüm üretmede Avrupa devletleri kendi yollarını izlemişler ve ortak bir politika üzerinde uzlaşmamışlardır. Bunda ulusal çıkarların Topluluk çıkarlarından daha çok gözetilmesi kadar, tüm Avrupa ülkelerinin krize, doğrudan enerjiye ilişkin olmayan iç siyasi sıkıntılarının olduğu bir dönemde yakalanmış olmalarının da etkisi büyüktür. Zira bu dönem Avrupa'da 1968 siyasal hareketlerinin varlık gösterdiği bir döneme denk gelmiştir.

Avrupa'da ülkeler bazında petrol krizine karşı en büyük adım, Uluslararası Enerji Ajansı'na (UEA) üye olunarak atılmıştır. 1974'de kurulan UEA üye yelpazesi, (Fransa dışındaki tüm OECD ülkelerini kapsıyordu) ve yeni bir krizde petrol paylaşımı üzerindeki gücü açısından, Avrupa Topluluğu'nu gölgede bırakıyordu. AT, özellikle UEA ve zirve toplantılarında daha kapsamlı uluslararası antlaşmalar için birleştirilmiş bir AT pozisyonu hazırlayarak bazı roller üstlenmiştir. UEA düzenlemelerine ilâveten AT'de acil petrol paylaşımı, enerjinin güvenlik altına alınmasını geliştirmeye yönelik girişimler ve enerji için AR-GE desteği bunlardan bazılarıdır. Sonradan enerji güvenliği, yenilenebilir kaynaklar, kömürün sıvılaştırılması ile petrol ve gaz keşif-üretim teknolojileri de bunların arasına dahil olmuştur.¹⁰⁷

3.2.3.1.3. 1985'ten Günümüze

Yaşanan petrol krizinden sonra AB 1986 yılının 16 Eylül'ünde konsey kararıyla 1995 yılına kadarki enerji politikasının amaçlarını belirlemişlerdir. Konsey bu kararla nihai enerji talebinin etkinliğinin en az yüzde 20 arttırılması, petrol tüketiminin enerji tüketimi içindeki payının yüzde 40 civarına ve net petrol ithalatının da toplam enerji tüketiminin üçte birinin altına indirilmesi, doğal gazın enerji dengesi içindeki yerinin korunması, katı yakıtların tüketiminin özendirilmesi, hidrokarbonların elektrik üretimi içindeki payının azaltılması ve yüzde 15'in altına

¹⁰⁷ Kesen Mehmet, "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Çevrenin Korunması Boyutu", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s.10.

indirilmesi, topluluğun enerji arzı içinde önemli yeri olan nükleer tesislerin optimal güvenlik koşullarında çalışıyor olmalarının sağlanması, hidroelektrik dahil olmak üzere yeni ve yenilenebilir enerji kaynağı geliştirilmesi ve bu yeni enerji kaynaklarının enerji dengesine çok belirgin şekilde katkı yapar hale gelmesi öngörülmüştür. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi ile asıl varılmak istenenlerse yine aynı kararda yer almaktadır.¹⁰⁸

Bu amaçlar şu şekilde özetlenebilir:

- Arz güvenliğini sağlamak,
- Enerji piyasasında, özellikle de petrol piyasasındaki riskleri asgariye indirmek,
- Politika önlemleri ile piyasa güçlerinin işleyişlerini bağdaştırmak,
- Ani fiyat dalgalanması risklerinin azaltmak,
- Enerji kaynaklarını çeşitlendirmek,
- AB'nin fiyat oluşturma ilkelerini tüm tüketici sektörlerine ve tüm enerji türlerine uygulamak,
- İç enerji pazarını geliştirmek enerji ve çevre arasında denge sağlayacak çözümler üretmek,
- AB enerji sektörünün dışarıyla olan ilişkilerinde eşgüdümü sağlamak.

Avrupa Birliği üyesi ülkeleri 1973'deki petrol krizi öncesinde, tıpkı diğer gelişmiş ülkeler gibi enerji tüketimlerinde dikkatsiz davranışlar sergilemekteydiler ve de dolayısıyla ithalata enerji konusunda aşırı bir bağımlılıkları mevcuttu. Petrol krizi, enerji arzını oluşabilecek bu tarz şoklardan korumak için strateji geliştirmenin ihtiyacını ortaya koymuştur. 1980'li yıllarda çevre kavramı ortaya çıkmıştır. Mevcut enerji sisteminin çevreye verdiği zararlar belirlenmiş ve çevreyi tehlikeden kurtaracak bir enerji sisteminin nasıl oluşturulacağı bir soru haline gelmiştir. AB'de

¹⁰⁸ Ege ve diğ., a.g.e., s.21.

1980'lerin sonunda, enerji piyasalarının serbestleşmesi için yeni bir eğilim ortaya çıkmıştır.¹⁰⁹

Enerji fiyatları ve enerji arzında görülen sürekli dalgalanmalar, sonunda AB devletlerini enerji konusunda daha fazla işbirliğine yöneltmiştir. İşbirliğinin yanı sıra üye devletlerin bireysel çabaları da azımsanmayacak ölçülerde olmuştur. 1970'ler ve 1980'lerde pek çok üye devlet, enerji üretimlerini rasyanalize etmek ve çeşitlendirmek suretiyle önemli üretim artışları sağlamışlardır. Nitekim 1990'lara gelindiğinde, iç tüketimdeki yavaşlamanın da katkısıyla ithal enerjiye olan bağımlılıkta azalma meydana gelmiştir. Ancak üretim artış hızındaki yavaşlama ve iç tüketim artışının yeniden hız kazanmasıyla birlikte 1990'ların ikinci yarısında ithalat yeniden artmaya başlamıştır.¹¹⁰

AB'nin 1985'den günümüze kadar enerji konusunda ortaya koyduklarına bakmak gerekirse;

- “Avrupa Birliği için Bir Enerji Politikası” Başlıklı Beyaz 1995 yılında kabul edilmiştir. AB enerji iç pazarı için genel ilkeleri ve amaçları ortaya koyan Kitap enerji arzının güvenliği, çevrenin korunması ve genel rekabet gücü üzerinde durmuştur.
- Kyoto Protokolü'nün çerçevesi Aralık 1997'de Kyoto'da (Japonya) oluşturulmuştur. Mart 1998'de imzaya açılan protokol detaylı kurallar bütünü ile 2001 yılında Marakeş'te kabul edilmiştir. Protokol “gelişmiş ülkelere, sürdürülebilir gelişmeleri için ulusal ekonomilerinin ilgili sektörlerinde enerji verimliliğini artırıcı politikalar ve önlemler alma, çevre dostu teknolojileri geliştirme ve kullanma ve yenilenebilir enerji kaynaklarını geliştirme yükümlülüğünü getirmiştir.”¹¹¹
- Avrupa Birliği, bağımsızlıklarını 1990 yılından sonra kazanmış olan Merkezi Doğu Avrupa Ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmuştur. Kurulan iyi

¹⁰⁹ Cansevdi Hürrem, (Ed.), “Avrupa Birliği'nin Enerji Ve Ulaştırma Politikaları Ve Türkiye'nin Uyumu”, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul, Aralık 2004, s.46.

¹¹⁰ Ege ve diğ., a.g.e. s.23.

¹¹¹ Demir Yasemin, “Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, Ankara, 2014, s.65

ilişkilerin yanı sıra enerji kullanımında sağlanan verimliliğin artırılması ile ciddi enerji sorunlarıyla karşılaşmamıştır. Yeşil Kitap 2000 yılında, AB için gelecekte ortaya çıkabilecek enerji arz risklerine yönelik ortak bir enerji politikası geliştirilmek adına hazırlanmıştır. Yeşil Kitap'da AB'nin her geçen gün artan enerji tüketimine ve enerji kaynaklarını ithal etmek zorunda olduğu için dışa bağımlılığının arttığına değinmektedir. Topluluk enerji üretim miktarının enerji tüketimini karşılamadaki yetersizliğini vurgulamıştır.¹¹²

- "Avrupa için Güvenli, Rekabetçi ve Sürdürülebilir Enerji Siyaseti" başlıklı Yeşil Kitap Avrupa Komisyonu tarafından 8 Mart 2006'da yayımlanmıştır. Söz konusu yeşil kitabın amacı, üye ülkeler arasında ortak bir politika oluşturmaya yönelik zemin hazırlamaktır.
- "AB 2020 iklim ve Enerji Paketi" 2009'da yayımlanmıştır. 20-20-20 hedeflerini içermektedir, bu hedefler; "AB sera gazı emisyonlarının 1990 seviyelerinin en az % 20 altına düşürülmesi, AB enerji tüketiminin % 20'sinin yenilenebilir kaynaklardan karşılanması, temel enerji kullanımının % 20 oranında düşürülmesidir".
- 2050 Enerji Yol Haritası; Avrupa Komisyonu'nun 2050 yılında düşük karbon üreten rekabetçi bir ekonomiye kavuşmak amacıyla Aralık 2011'de hazırladığı yol haritasıdır. "2050'ye gelindiğinde sanayinin çevre dostu hale gelmiş olmasını, tasarruflu elektrikli araçlara ve enerji tüketimi düşük konutlara yatırım yapılmasını, yenilenebilir enerjinin yaygınlaşmasını ve enerjiyi talebe göre sevk edebilmeyi sağlayacak akıllı elektrik şebekeleri kurulmasını öngörmektedir."¹¹³

¹¹² Pamir Necdet, "AB'nin Enerji Sorunsalı ve Türkiye", Stratejik Analiz Dergisi, Cilt.6, Sayı.67, Kasım 2005, s.75.

¹¹³ Demir, a.g.e., s.65-67

3.2.3.2. AB'nin Enerji Politikasının Temel Bileşenleri (Prensipleri)

AB'nin Enerji Politikası kapsamında belirlenen temel prensipleri dört temel amaç üzerine belirlenmiştir. Bunlar enerji iç pazarının kurmak, enerji arz güvenliğinin sağlanması, çevreni korunması ve genel rekabet gücüdür.¹¹⁴

3.2.3.2.1. Enerji İç Pazarının Kurulması

Enerjide iç pazar birliğinin sağlanması en temel ilkelerden biridir. Enerji iç pazarının oluşması durumunda ürün standartları, vergilendirme, fiyatlandırma vb. pek çok konuda farklılıklar ortadan kalkacaktır. Bu da AB'nin dünya enerji alanında rekabet kabiliyetini artıracaktır. Diğer amaçların gerçekleşmesi için enerji iç pazarının kurulması çok önemlidir. "AB'nin kurucu antlaşmalarında iç pazar; içinde malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının sağlandığı, iç sınırların bulunmadığı bir alan olarak tanımlanmıştır." AB'nin bu kapsamda oluşturduğu ilk ortak pazar 1952 yılında kurulan AKÇT kömür pazarıdır.¹¹⁵

3.2.3.2.2. Çevrenin Korunması

AB enerji politikası oluştururken önemli ikinci amaç çevre olmuştur. 1980'li yıllarda kullanılan fosil yakıtların doğaya verdiği zarar anlaşmıştır. Önlem alma gerekliliği ortaya çıkmıştır. Fosil yakıtlar havaya bıraktıkları zararlı maddeler küresel ısınmaya, iklim sıkıntılarına ve asit yağmurlarına neden olmaktadır. Bu nedenler çevrenin korunmasının önemini ortaya koymuştur. Enerji ihtiyacının sürekli artması ancak çevrenin korunmasının gerekliliği yeni enerji arayışları çalışmalarını hızlandırmıştır.¹¹⁶

3.2.3.2.3. Enerji Arz Güvenliği

Enerji arz güvenliği AB enerji politikası içinde önemli bir konumdur. Enerji arzının geliştirilmesi için AB'de yapılan üretimi arttırmak, üretim yetmiyorsa ve ithal

¹¹⁴ Dura Cihan ve Atik Hayriye, "Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye", 2. bs., Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2003. s.55

¹¹⁵ Demir, a.g.e., s.69

¹¹⁶ Candan Armağan, "15 Soruda 15 AB Politikası No:13 AB'nin Enerji Politikası", 2. bs., İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı, 2004, s.22.

etmek zorunlu ise de enerji arz kaynaklarının ülkeler ve bölgeler bakımından çeşitlendirilmesi gerekmektedir.¹¹⁷

Enerji de dışa bağımlı olmak hem ekonomik hem de siyasi bağlamda kötü sonuçlar ortaya çıkarabilir. Bu durum enerji arz güvenliğini sağlamanın bir amaç haline getirilmesinin önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu kapsamda AB, Orta Doğu ve Rusya gibi enerjide bağımlı olunan ülkelere zarar görmemek adına Kafkaslar, Hazar Bölgesi kaynaklarına erişmek istemektedir. Bu amacı doğrultusunda Akdeniz ve Karadeniz gibi bölgesel enerji işbirliği faaliyetleri ile bölgesel ve ulusal açıdan kaynak çeşitliliği sağlamak istemektedir.¹¹⁸

¹¹⁷ Demir, a.g.e., s.70

¹¹⁸ Pamir , a.g.e., s. 76.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. AB’NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN ÖNEMİ ve ROLÜ

4.1. Enerji Güvenliği

Enerji güvenliğini oluşturabilmek ancak enerji bağımsızlığı ile mümkündür. ABD Başkanı Richard Nixon 1973 krizi sonrasında, enerji bağımsızlığını sağlamanın yolu, “enerji ihtiyaçlarını herhangi bir dış enerji kaynağından sağlamaksızın giderebilmektir” demektedir. Ancak gelişmiş ülkelerde yoğun enerji kullanımı vardır. Var olan enerji kaynakları ihtiyaçlarının belirli bir bölümünü karşılayabilmektedir. Bu bağlamda enerji güvenliği tekrar değerlendirildiğinde enerji güvenliğinin enerji bağımsızlığı dışında bir başka odağı daha oluşmaktadır. Bu odak dışarıdan elde edilen enerjinin fiyat ve ulaştırmasında ortaya çıkabilecek kırılganlıkları önlemek ve minimize etmektir.¹¹⁹

Bu değerlendirmeler ile bakıldığında, enerji güvenliği üç temel nokta ve dört bileşen üzerinden tanımlanmaktadır. Bahsedilen üç temel nokta enerji arzının, ulaştırmasının ve talebinin güvenliğidir. Dört bileşene bakıldığında ise mevcudiyet, erişilebilirlik, hesaplılık ve sürdürülebilirlik ortaya çıkmaktadır.¹²⁰

Enerji güvenliği konusunda çalışmalar gerçekleştirenlerin fikir birliğine vardıkları ilk aşama, enerji güvenliği kavramının tanımlanmasının zor ve karmaşık

¹¹⁹ Pekşen Hasan Deniz, “NATO’nun Dönüşümünün Sınırları: Bir Uygulama Vakası Olarak Enerji Güvenliği”, Güvenlik Stratejileri, Sayı:23, Yıl:12, s.50-51.

¹²⁰Pekşen, a.g.e., s.51.

olmasıdır. Enerji güvenliğinin geleneksel tanımı, “tüketici ülkelerin petrol kaynaklarına ihtiyaçlarını karşılayabilecek biçimde ulaşabilmeleri bağlamında arz güvenliğinin sağlanmasıyla sınırlıdır. Bu yaklaşım enerji güvenliğinin geleneksel unsurlarını petrol arzı (üreticiler), talep merkezleri (tüketiciler), jeopolitik ve piyasa yapıları olarak tanımlamaktadır.”¹²¹

AB'nin enerji güvenliğine getirdiği tanım ise, “Gelecekte kendisine ihtiyaç duyulacak enerjiyi hem ekonomik açıdan kabul edilebilir koşullar altında yerel kaynaklardan veya stratejik rezervleri geliştirerek hem de stratejik rezerv olarak erişilebilir ve istikrarlı dış kaynaklara başvurarak temin etmek” olarak ortaya koymuştur.¹²²

Enerji güvenliği tüm odak noktaları dikkate alındığında aşağıda belirtilen riskler ile karşı karşıyadır.

- Enerji alt yapısını oluşturan boru hatları ve bu hatlara bağlı rafinelere yapılacak terör saldırıları,
- Boru hatlarının geçiş alanındaki etnik-mezhep çatışmaları, iç savaşlar, uluslararası krizler veya işgaller
- Enerji kaynağı ülkelerin ya da boru hatları güzergah ülkelerin bu hatları bir tehdit olarak kullanması ve küresel enerji hareketliliğini engellemesi,
- Boru hatlarında oluşabilecek bir doğal afet, bombalı saldırı, çalma vb. nedenlerle ortaya çıkacak zararlar. Enerji sızıntılarının yaratacağı ekolojik ve ekonomik sorunlar .¹²³
- Uygulanabilecek ambargolar, grev ve lokavtlar ve istikrarsız yönetimleri ortaya çıkaracağı sorunlar.¹²⁴

Dünya enerji tüketimi incelendiğinde Avrupa Birliği (AB) bu dilimde büyük bir alan kaplamaktadır.¹²⁵ Toplam tüketilen enerjinin yarısını dış kaynaklardan alan

¹²¹ Çelikkpala Mitat, ” Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı”, ” Uluslararası İlişkiler, Cilt 10, Sayı 40, Kış 2014, s.79.

¹²² Yıldız, Furkan,. ”Avrupa Birliği Enerji Politikaları ve Enerji Arz Güvenliği Arayışları”. İnsan & Toplum, 3 (5), 2013, s.171.

¹²³ Gökırmak Mert, “Kafkaslar'da Enerji Güvenliği ve Türkiye'nin Rolü”, Küreselleşme Sürecinde Kafkasya ve Orta Asya Sempozyumu Bildirisi, Bakü, 2007.

¹²⁴ Ülgen ve Akova , a.g.e., s.409.

AB, dünya enerji tüketiminde ABD'den sonra ikinci sırada bulunmaktadır. Petrol tüketiminin yüzde 81'ini, doğalgaz tüketiminin yüzde 54'ünü ve katı yakıtların yüzde 38'ini yabancı kaynaklardan alan Avrupa Birliği küresel enerji piyasası içerisinde ithalat olarak bakıldığında birinci konumdadır.¹²⁶ AB'nin 2030 yılında %70 civarında dışa bağımlı hale geleceği öngörülmektedir. Dış kaynaklara olan bağımlılığın sürmesi ve talebin sürekli olarak artması nedeniyle bu kaynakların kesintisiz bir şekilde AB enerji pazarına ulaştırılması Birliği arz güvenliği için tedbir almaya zorlamaktadır.¹²⁷

4.1.1. AB için Enerji Arz Kaynaklarının Güvenliği ve Önemi

En çok petrol rezervi olan ülkeler İran, Suudi Arabistan, Irak, Birleşik Arap Emirlikleri, Rusya, Venezüella, Libya, Kuveyt, Kazakistan, Nijerya, ABD ve Kanada'dadır. Doğal gaz rezervi olan ülkeler de ise İran, Rusya, Katar ve Suudi Arabistan öne çıkmaktadır. Bu coğrafi dağılım üretici ve tüketici ülkeler arasında eşitsizlik ya da bağımlılık denilebilecek bir durum yaratmaktadır.¹²⁸

AB'nin enerji politikasının önemli bir parçası enerji arz güvenliğidir. Bu kavram 1970'li yıllardaki petrol krizleri ile gündeme gelmiş ve AB dünya enerji ithalatında birinci sırada yer aldığı için birlik için önemli bir kavram olmuştur. Birlik enerji ihtiyacının kesintisiz bir şekilde sağlanması adına pek çok ülke ile işbirliği geliştirmeye çalışmaktadır. Rusya, Basra Körfezi ve Kuzey Afrika ve son olarak eklenen Hazar Bölgesi ülkeleri bu kapsamdaki ülkelerdir.

AB enerji politikasında önemli bir yer tutan enerji arz güvenliğini sağlamanın önemi Topluluğu kuran anlaşmanın 100. Maddesinde de yer bulmuştur. Bu maddede enerji güvenliğini sağlamanın yolu olarak enerji türlerini ve kaynakların coğrafik olarak da çeşitlendirmenin gerekliliğine değinilmiştir.¹²⁹ AB'nin enerji kaynaklarının güvenliğini algılayabilmek adına enerji ithal ettiği ülkeleri değerlendirmek gerekmektedir.

¹²⁵ Aras Bülent, Yorkan Arzu Yorkan, "Avrupa Birliği ve Enerji Güvenliği; Siyaset, Ekonomi ve Çevre", (Stratejik Rapor No:13), Tasam Yayınları, İstanbul, 2005, s.5.

¹²⁶ Yorkan, a.g.e., s.27.

¹²⁷ Yorkan, a.g.e., s.33.

¹²⁸ Anlar Aslıhan, "Farklı Bakış Açılırları İle Enerji Güvenliği Üretici, Tüketici Ve Transit Ülkeler: Türkiye Örneği", s.65 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/310137>, Erişim Tarihi: 02.08.2017.

¹²⁹ Oktay, Ertan ve Çamkıran, Radiye F., "AB'nin Enerji Güvenliği Açısından Türkiye'nin Önemi," Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt 13, Sayı 1-2, 2005, s.74.

4.1.2. AB'nin Enerji İthal Ettiği Ülkeler ile İlişkileri

4.1.2.1. Rusya ve AB İlişkileri

Uluslararası güvenlik mimarisinin enerji sektörü bağlamındaki en önemli aktörlerinden birisi sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervleri nedeniyle Rusya Federasyonudur. Rusya enerjiiyi bir tehdit olgusu haline getirmiştir.

ABD'nin startını verdiği Yıldızlar Savaşı projesi karşısında rekabet edemeyen Sovyetler Birliği 1991 yılında çökmüştür. Bu çöküş Rus halkına uzun yıllar devam edecek açlık ve sefalet getirmiştir. İçinde bulunduğu ekonomik darboğazdan kurtulmak adına SSCB, birlikte yer alan diğer ulusların bağımsızlığını kabul etmek zorunda kalmıştır, Batı Almanya ile Doğu Almanya'nın birleşmesine ve Birinci Körfez Savaşı sırasında Irak'a karşı ABD'nin BM şemsiyesi altında bir imha savaşı yapmasına karşı çıkmamıştır. Yine Balkanlardaki Yugoslavya'nın parçalanmasına, Karadağ ve Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılarak egemenliklerini kazanlarına, böylece de Sırbistan'ın gittikçe küçülerek ve denizlerle irtibatının kesilmesine mani olamamıştır. Ukrayna'da, Batı'nın desteği ile gerçekleşen 'orange revolution'u da engelleyememiştir.¹³⁰

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya'nın toparlanma süreci 2000'li yıllara kadar uzanmıştır. Rusya'da 1999'lu yılların sonundan sona yeni bir dönem olan Putin dönemi başlamıştır. Putin ilk olarak Rusya için büyük bir sorun arz eden Çeçen sorununu çözüme kavuşturmuş, ülke ekonomisi için büyük önem arz eden petrol, gaz ve kömür gibi fosil rezervlerini özel sektörden alıp devlet kontrolüne almıştır. Ortaya konulan politikalar ile, "Putin'in Rusya'sı" parçalanmış Sovyetler Birliği'nin gücünü yeniden yakalamıştır.¹³¹

Enerjide AB, Rusya'ya üçte bir oranında bağımlıdır.¹³² AB, 2012 yılında doğal gazının ithal oranlarına bakıldığında Norveç'ten yüzde35'ini, Rusya'dan yüzde 34'ünü, Cezayir'den yüzde 14'ünü ve Katar'dan yüzde 10'unu aldığı

¹³⁰ Aypar Sedat ve Özgöker Uğur, "Batı Enerji Güvenliği Ve Türkiye", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2009, Cilt 11 Sayı 2, s.322-323.

¹³¹ Özalp Mustafa, "Ukrayna Krizi Ekseninde Türkiye Ve Ab Enerji Güvenliği", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, 2015. s.107.

¹³² Yıldız Dursun, "AB'nin Rusya'ya Enerji Bağımlılığı Azalır Mı", Topraksuenerji Çalışma Grubu, Ağustos 2013, s. 2 http://topraksuenerji.org/Russia_is_the_EU_s_Energy_Dependence_is_reduced_or_REPORT.pdf Erişim Tarihi: 02.08.2017.

görülmektedir.2012'deki ithal edilen gazın yaklaşık 140 milyar m³'ü Rusya'dan alınmıştır¹³³ AB'nin enerji ihtiyacını sağlaması için Rusya'ya ihtiyacı vardır. Ancak Rusya da Rus enerji sektörü alt yapısını modernleştirmek ve yeni yatırımlar yapabilmek adına AB'nin Rusya'dan enerji ithal etmesine ihtiyacı vardır. Görüldüğü gibi AB ve Rusya için karşılıklı bir bağımlılıktan söz etmek mümkündür. ¹³⁴ Ancak tüm bu bağımlılığa rağmen Rusya enerji sektöründe büyük oranda söz sahibi olma isteği nedeniyle AB'yi zor durumda bırakan hamleler yapmaktadır.

14 Mart 2015 tarihinde gerçekleşen 15. Parlamentolar arası Yenilenebilir Enerji ve Enerji Verimliliği toplantısında AB'nin %53 enerji ithalatı yaptığı belirtilmiştir. Bu oran ile AB dünyanın en büyük enerji ithalatçısı durumundadır. Üye devletlerin altısı tek bir dış tedarikçi ile çalıştığından AB arz şoklarına karşı daha kırılgan bir yapıya büründürmektedir. Son yıllarda, AB doğalgaz ihtiyacının %44'unu Rusya'dan sağlamaktadır. Rusya ile enerji krizleri yaşanmıştır. Krizler, özellikle AB'nin ve doğu komşularının enerji politikalarına yansımaktadır.¹³⁵ Yukarıda belirtilen 2012 verileri ve son yıllardaki veriler değerlendirildiğinde Rusya'ya bağımlılık %34'den %44'lere yükselmiştir.

AB Rusya'dan enerji arzı konusunda kaygılar duymaktadır. Rusya'nın transit ülkelerle yaşadığı krizler bu kaygının nedeni olmaktadır. Ukrayna'ya 2006 yılının Ocak ayında Rusya'nın uyguladığı arz kesintisi bütün Avrupa'yı etkilemiştir. Kesinti fiyatlandırma anlaşmazlığı sonucu oluşmuştur. Ancak asıl sebep, Ukrayna'nın Rusya'dan uzaklaşarak kararlılıkla NATO ve AB ittifakına dahil olmak istemesi gösterilmektedir. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin liderleri "Rusya'nın politikalarını enerji arz güvenliğine yönelik ciddi bir tehdit olarak düşünmektedir."¹³⁶

Rus doğalgazının fiyatını 2008 yılının Temmuz ayında yüzde 80 oranında artmıştır. Rusya, Ukrayna üzerinden AB ülkelerine giden boru hatlarının vanasını kapatarak bu ülkelerin doğalgazsız kalmasına, Orta Avrupa ülkelerinde üretimin yavaşlamasına ve onlarca insanın donarak ölmesine neden olmuştur. Yine yaşanan

¹³³ Dursun, a.g.e. s.10.

¹³⁴ Aras ve Yorkan, A.g.e. s.6.

¹³⁵ Kılınç Pala, a.g.e. , s. 55.

¹³⁶ Görgülü Evrim Pınar, "Avrupa Birliği'nin Enerji Arz Güvenliğinin Sağlanması", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008, s.50.

Dünya küresel ekonomik krizi nedeniyle petrol fiyatları 2008'in son aylarında üçte birden de az bir fiyata düşmüşken, Rusya'nın söz vermesine rağmen doğalgaz fiyatını indirmemiştir. Yine Rusya, 2009 yılının Ocak ayının ilk haftasında Ukrayna'ya verdiği doğalgazın miktarını azaltarak fiyatını artırmıştır. Sonra da tamamen kesmiştir.¹³⁷

Putin, Sovyetler Birliği parçalanmasına rağmen SB sınır bölgesi içerisinde kalmış ülkeleri Rusya'nın yaşam alanıymış gibi görmekte ve buraları, kendi ülkesinin arka bahçesi olarak ilan etmektedir. Bu fikri dolayısıyla da Rusya, eski Sovyetler Birliği sınırları içerisinde ortaya çıkan ayrılıkçı hareketleri desteklemektedir. Bu bağlamda Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya'daki halk hareketleri nedeniyle, Gürcistan'a saldırması, 2014 yılında Ukrayna'da çıkan iç karışıklık ile Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi sayılabilir. Rusya komşu ülkelerdeki karışıklıkları bahane ederek, ülkelerin iç işlerine müdahale de bulunarak, bu toprakları kendi topraklarına bağlayarak, AB'ye ve ABD'ye ve gerekse dünyanın diğer ülkelerine mesaj göndermektedir. Rusya'nın arka bahçesinde yaşananlar ve Rusya'nın bu ülkeler üzerinde ki müdahaleleri Rusya'nın elini daha da güçlendirmektedir.¹³⁸

Yukarıda da bahsedildiği gibi 2013'de Ukrayna'da başlayan iç savaş ve sonrasında Rusya'nın Kırım'a gerçekleştirdiği müdahale Batı ile Rusya arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başlangıcıdır. Ukrayna Krizi Soğuk Savaş dönemindeki bloklaşmayı tekrar ortaya çıkarmıştır. ABD ve AB bu durum karşısında, Rusya'ya ticari ambargo uygulama kararı almış, Rusya'da bu yaptırımlara karşı enerji kartını kullanmıştır.¹³⁹Tüm yaşananlar enerji kaynaklarının güvenliğini daha da ortaya çıkarmaktadır.

Avrupa, petrole kıyasla Rus doğal gazına daha fazla bağımlıdır. AB'ye ihraç edilen Rus doğal gazı Gazprom'un kontrolündedir. Gazprom Rus doğal gaz üretiminin yüzde 90'nını elinde tutan Devlet mülkiyetli tekel bir şirkettir.¹⁴⁰ Dünya

¹³⁷ Aypar ve Özgöker, a.g.e., s.325-327.

¹³⁸ Özalp, a.g.e., s. 107-108

¹³⁹ Karagöl Erdal T. ve Kızılkaya Mehmet, "Rusya-AB-Türkiye üçgeninde Türk Akımı", Seta Perspektif, Sayı: 15, Temmuz 2015, s.1 http://file.setav.org/Files/Pdf/20150707142655_105_perspektif.pdf, Erişim Tarihi: 02.08.2017.

¹⁴⁰ Görgülü, a.g.e., s 51.

doğal gaz rezervlerinin yüzde 25'inin sahibi Gazprom'dur. Gazprom Rusya devlet bütçesi gelirlerinin dörtte birini sağlamaktadır. Bu yönüyle sıradan bir şirket değildir. Gazprom 27 AB ülkesinin 18'i ile aktif olarak çalışmaktadır. 2006 itibarı ile, AB doğal gaz pazarında %26 olan pazar payını 2020 itibarıyla %38'e çıkarmak istemektedir. Gazprom'un AB ile olan ihracat payı içerisinde yaklaşık %38 ile Almanya en büyük paya sahiptir. İtalya ikinci sıradadır. Gazprom Doğu Avrupa'daki tüm ülkelerin de başlıca doğal gaz tedarikçisidir. Elinde bulundurduğu avantajlar nedeniyle Gazprom'un haksız rekabete neden olduğu düşünülmektedir.¹⁴¹

Rusya ve AB arasındaki enerji ilişkisinde karşılıklı bir bağımlılıktan söz etmek mümkündür. Ancak bu bağımlılık asimetrik olmaktadır. Enerji aktarımında bir kesinti olduğundan Avrupa ekonomisi şoka uğrayacaktır. Ancak, enerji ödemelerindeki söz konusu bir aksaklığı Rusya'nın İstikrar Fonu kolaylıkla karşılayabilmektedir. Buna rağmen Rusya bu asimetrik durumu kullanışsız bulmaktadır ve başka pazarlar ile ilgili gerekli alt yapı çalışmalarını bitirmeden AB için ve özel olarak Batı Avrupa için güvenilir enerji arzıcısı imajının zarar görmesini istememektedir.¹⁴²

AB ve Rusya arasında olan bağımlılık ilişkisi karşılıklı ve çift yönlü bir ilişkidir. Rusya'nın %90 boru hatları ve gaz dağıtım şebekeleri Avrupa Gaz pazarına açılmaktadır. Boru hattı inşası hem maliyetlidir hem de zaman almaktadır. Rusya'nın ihracat gelirlerinin yarısı Avrupa'ya sattığı petrol ve doğal gazdan gelmektedir. Bu nedenle Rusya'nın, AB liderlerinin Rusya'ya olan enerji bağımlılıklarını azaltmak isteklerine sessiz kalması söz konusu değildir.¹⁴³

AB'nin kaygılanmasına neden olan unsurlarından biri Rusya'nın Hazar ülkeleriyle ittifak kurma stratejileridir. Moskova, Türkmenistan ve Kazakistan ile bir çok anlaşma imzalayan Rusya, bu anlaşmalar ile Hazar enerji kaynaklarının direk Avrupa pazarına ihraç edilmesine engellemeye çalışmaktadır. Bu da AB'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirme politikaları için engel oluşturmaktadır. Ayrıca AB'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirme politikalarına karşılık Rusya'da, enerji ihracatını

¹⁴¹ Kınık, a.g.e., s.119-120.

¹⁴² Görgülü, a.g.e., s.55.

¹⁴³ Yıldız, A.g.e. s.15.

çeşitlendirme yolu izlemesi mümkündür. Özellikle, Çin ve gelişen Asya devletleri ile AB'yi rekabete sokabilir. Ancak ekonomik ve teknik nedenler enerjiyi kısa süre de Japonya ve Çin'e yönlendirmesini engellemektedir. Ayrıca Çin ve Japonya pazarları AB pazarı gibi güvenilir değildir.¹⁴⁴

4.1.2.2. Ortadoğu Ülkeleri ve Özellikle Basra Körfezi Ülkeleri ile AB İlişkileri

AB'nin enerji ihtiyacı, Ortadoğu ile anlaşmaları zorunlu kılmaktadır. "1970'lerdeki petrol krizleri, 1979 İran Devrimi ve Körfez Savaşı" gibi durumlar nedeniyle enerji arzındaki ani değişikliklerin ortaya çıkardığı durumlar tüketici devletlerin bölgede enerji arzını garantiye alacak politikalar izlemesini gerekli kılmıştır.¹⁴⁵

Kritik bir coğrafi geçiş yeri olması nedeniyle Basra Körfezi dünya enerji trafiğinde önemlidir. Basra Körfezi ülkeleri İran, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) Irak, Bahreyn, Kuveyt, Katar v Suudi Arabistan'dır. Basra Körfezi ülkelerinin enerji üretimlerinin dünya ülkelerine sevki Basra Körfezi'nden gerçekleşmektedir. Enerji ulaşımı bağlamında Körfez, ekonomik açıdan alternatifsizdir. Ortadoğu ülkeleri ve özellikle Basra Körfezi enerji de zengindir. Günlük 9,7 milyon varil petrol üreden Suudi Arabistan dünyada ilk sıradadır. İran ise günlük 4,1 milyon varillik üretimiyle 4'üncü sırada yer almaktadır. Ortadoğu ülkeleri ürettikleri petrolün çoğunu ABD, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve Çin'e ihraç etmektedirler.¹⁴⁶

AB ve Ortadoğu'daki devletlerin enerji alanında ki bölgesel seviyede işbirliği yani enerji diyalogu Körfez Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK) ve OPEC ve aracılığıyla yürütülmektedir. Bölgedeki enerji ilişkileri bağlamında Basra Körfezi ülkeleri öne plandadır.¹⁴⁷2004 yılında AB ve OPEC, ihracat ilişkilerini geliştirmek adına seviyesi yüksek bir ikili diyalog gerçekleştirmişlerdir. OPEC-AB Enerji Diyalogu'nun ilk bakanlık seviyesinde gerçekleşen toplantısı ise 2005 Haziran ayında yapılmıştır. Bakanlık seviyesindeki toplantılar her yıl düzenli olarak devam

¹⁴⁴ Görgülü, a.g.e., s.55-56.

¹⁴⁵ Görgülü, a.g.e., s.69.

¹⁴⁶ Demir Ali, "İran'ın Basra Körfezi'ni Bloke İhtimali ve Hürmüz Boğazı'ndan Geçişlerin Uluslararası Hukuk Açısından", Savunma Bilimleri Dergisi, Mayıs/May 2014, Cilt/Volume 13, Sayı/Issue 1, s.108-109.

¹⁴⁷ Görgülü, a.g.e., s 69.

etmektedir. OPEC-AB Enerji Diyalogu küresel enerji alanındaki işbirliği ve diyalog süreçlerine önemli katkılar sunmuştur. Bu diyalog sürecinde AB; istikrarlı, şeffaf ve öngörülebilir petrol pazarının iki taraf içinde önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu açıdan AB-OPEC diyalogu enerji ihraç edenler ve ithal eden devletler ile ilişkilerin karşılıklı bağımlılık üzerinden değerlendirilmesi isteğini ortaya koymaktadır.¹⁴⁸

AB Körfez ülkeleri iyi ilişkiler kurmak istemektedir. Bu durumun nedeni ise Körfez ülkelerinin enerji rezervleridir. Bu kapsamda Körfez ülkeleri ile AB arasında Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Yine AB, dünyanın en büyük kıyı gaz sahası olan İran'ın Güney Pars Sahası olarak bilinen proje de yatırımlar gerçekleştirmiştir. AB ayrıca Kuveyt, Bahreyn, Umman, Suudi Arabistan, Katar, ve BAE ile 1989 yılında KÜİK anlaşması imzalamış Körfez devletleriyle ilişkilerini kurumsal bir zemine oturtmuştur.¹⁴⁹

Avrupa Birliği işlenmemiş petrol ihtiyacının yaklaşık yüzde 40'nı OPEC ülkelerinden ithal etmektedir. Tahminlere göre 2020 yılında AB petrol ihtiyacının yüzde 50'sini OPEC ülkelerinden karşılamaya devam edecektir. Bu da OPEC devletlerinin belirleyici olduğu petrol arzındaki fiyat değişim durumlarına karşı AB'nin kırılganlık durumunu artırmaktadır. OPEC'in yanı sıra "Körfez Ülkeleri İşbirliği Konseyi"de Ortadoğu da bölgesel işbirliği sağlamaktadır. KİK, Basra Körfezinde bulunan Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Kuveyt, Bahreyn, Katar, ve Suudi Arabistan devletlerinden oluşmaktadır. AB ile Körfez Devlerinin ilişkilerini şekillendiren üç unsur bulunmaktadır.

- KİK üyesi devletlerin dünyanın en büyük doğal gaz ve petrol ve kaynaklarına sahip olması
- Geçici arz kesintileri durumunda küresel pazarı korumak adına Suudi Arabistan'daki yedek kapasite.
- AB'nin petrol de bölgeye olan bağımlılığını azaltmak adına 1980 ve 1990'larda Kuzey Afrika, Rusya ve Hazar Bölgesi'ne yönelmesi

¹⁴⁸ Görgülü, a.g.e., s.69-70.

¹⁴⁹ Şenyurt Yasin, "Hazar Ve Basra Körfezi Havzalarının Enerji Kaynakları Üzerinde Stratejiler Ve Türkiye", Ufuk Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s.121-122.

nedeniyle bugün Körfez'in petrol rezervlerinin büyük bir kısmının ABD ve Asya'ya aktarılması¹⁵⁰

Basra körfezi büyük oranda sahip olduğu enerji kaynaklarına rağmen bölge güvensiz ve istikrar açısından son derece zayıf bölgelerdendir. 11 Eylül'den sonra Amerika'nın Irak'ı işgal edilmesi, El-Kaide gibi terörist yapıların doğalgaz ve petrol tesislerine yaptıkları terör saldırıları, İsrail-Filistin çatışmaları, Amerika ile İran arasında nükleer enerji programı hakkındaki uyuşmazlık, güvenliği tehdit etmektedir.¹⁵¹

Körfez ülkeleri dünya petrol rezervlerinin %65'ine sahiptir. ABD %20 petrol ihtiyacını Orta Doğu kaynaklarından sağlamaktadır. Orta Doğu kaynaklarının dünya piyasalarına çıkış noktası Basra Körfezinin kontrolü için ABD, yukarıda da belirtildiği üzere askeri güç içeren politikalar izlemiş, 1.Körfez Savaşı, Afganistan'a müdahale ve Irak'ı işgal etmiştir. ABD, Basra Körfezinde yaptığı müdahalelerin yanı sıra petrol ve doğal gaz ticaret yolları üzerinde güç sahibi olmak için çalışmaktadır. Bu amaçla, gerek Orta Asya–Hazar Bölgelerinde ve gerekse Orta Doğu'da askeri üsler kurmaktadır. Bu politikaların yanı sıra ABD, gelecekte rakibi olabilecek Çin, AB ve Hindistan gibi ülkelerin bölge kaynaklarına erişimini de kendi kontrolü altına alabilmektedir.¹⁵²

2008 küresel ekonomik kriz küresel ekonomideki güç dengelerinin yaşanan değişimi daha belirgin hale gelmiştir. Katar, Suudi Arabistan ve BAE gibi KİK ülkeleri, enerji kaynaklarını ve birikmiş sermayelerini ön plana çıkaran hamleler ile küresel alanda daha aktif hale gelmişlerdir. Böylelikle enerji yönetimi, iklim değişikliği politikası, küresel finans sistemi gibi küresel konulara dâhil olmuşlardır. Küresel ekonominin gelişmesindeki en önemli dinamiklerden birisi Körfez'in enerji kaynaklarıdır. Körfez ülkeleri İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batılı ülkelerin petrol ihtiyacını karşılamış ve bu ülkelerin ekonomik gelişmesine katkı sağlayarak Körfez ülkeleri ve Batı ilişkileri gelişmiştir. Yine ekonomileri hızla büyüyen Çin ve

¹⁵⁰ Görgülü, a.g.e., s 69-71.

¹⁵¹ Aras ve Yorkan, a.g.e. s.9.

¹⁵² Bayraç H. Naci, "Küresel Enerji Politikaları Ve Türkiye: Petrol Ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1),s.122-123. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/113215> Erişim Tarihi: 30.09.2017

Hindistan da artan enerji ihtiyaçlarını karşılama adına Körfez ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmektedir. Ancak bir tek taraflı bir ilişki değildir. Verimli toprakları olmayan Körfez ülkeleri için gıda güvenliği nedeniyle Afrika ve Asya ülkeleri yakın ilişkiler kurmak istemektedir.¹⁵³

AB, Körfez ülkeleri ile petrolde ticari ortak olmanın yanında, doğal gaz arzı bakımından da büyüme kat etmiştir. Körfez bölgesinden alınan LNG doğal gaz ihracatının gelişimine katkı sağlamıştır. Umman, Abu Dabi ve Katar Küresel LNG ihracatında önemli ülkelerdir. Bu durum Körfez kaynaklarının dünya doğal gaz dengesi adına anahtar bir konumda kalacağını göstermektedir. Birleşik Arap Emirliği, Katar ve Umman LNG'yi Asya pazarlarına ihraç etmektedir. AB için doğal gaz kaynak çeşitlendirmesi yapmak adına Katar önemli bir aktördür. Nüfus ve yüzölçüm bakımından küçük bir ülke olmasına rağmen Katar en büyük LNG ihracatçısıdır. 2005 yılında AB Katar'dan doğal gaz ithalatının yüzde 1.8 karşılımaktadır. Ancak ilerleyen süreçlerde LNG piyasası ile birlikte AB doğal gaz ithalatında büyümesi beklenmektedir. 2030 yıllarında AB'nin LNG ithalatının %33'ünün Katar'dan karşılanacağı öngörülmektedir. İspanyol ve İtalyan enerji şirketleri ile Katar LNG kaynağı için anlaşmalar gerçekleştirmiştir.¹⁵⁴

Körfez ülkelerinden İran, jeostratejik olarak önemlidir. İran, Hazar Havzası-Orta Asya-Ortadoğu'nun oluşturduğu üçgeninin ortasında yer almaktadır. Coğrafi konumu nedeniyle, Irak'ın kuzeyini, Basra Körfezi'ni ve Hürmüz boğazını, Körfez ülkelerini, Babülmendep Boğazı, Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı aracılığı ile Akdeniz'e açılan enerji güzergâhını, Bakü-Tiflis-Ceyhan güzergâhını, Doğu Akdeniz'i, Karadeniz'i ve Kafkasya'yı bile denetleme olanaklarına sahiptir.¹⁵⁵

Ortadoğu bölgesinden alınacak doğal gaz arzında belirsizlik vardır. AB'nin beklentisi Hazar doğal gazının yanı sıra Irak ve İran doğal gazının da Türkiye yoluyla Avrupa'ya aktarılmasıdır.¹⁵⁶ İran Avrasya jeopolitiğinde merkezi bir güç

¹⁵³ Akkaya G. Neslihan, "Körfez İşbirliği Konseyi Krallar Kulübü Ve Değişen Bölgesel Düzen", Seta Analiz, Sayı:70, Ağustos 2013, s 15.

¹⁵⁴ Görgülü, a.g.e., s.74

¹⁵⁵ Ersungur Mustafa ve Arpa A. Taha, "Hazar Bölgesi Ve Rusya'nın Bölgedeki Rolü", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 31 2017 Sayı: 3, s 547.

¹⁵⁶ Görgülü, a.g.e., s. 74.

olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin bu açıdan İran ile ilişkilerini sıkı tutması enerji transit bölgesi olma açısından önemlidir.

AB için İran coğrafi yakınlık nedeniyle önemlidir. Ayrıca İran, AB ile katılım müzakerelerini yürüten, aday ülke Türkiye ile sınır komşusudur. İran'da yaşanan siyasi veya ekonomik bir kriz veya bu ülkeyi içine alacak bir savaş/çatışma, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı gibi konular AB'yi doğrudan etkileyecektir. İran'ın sahip olduğu enerji kaynakları da AB için önemlidir. İstikrarlı bir İran, AB'nin enerji güvenliğine büyük katkıda bulunacaktır. Enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesini sağlayacak Rusya'ya bağımlılığın azalmasına, azalması bile artmamasına yardımcı olacaktır.¹⁵⁷

İran'ın ihracatının %80 petrol ürünlerdir. Bu nedenle petrol sanayisine bağımlı ülkeler üzerinde etkili olmak istemektedir. Bu bağlamda, petrol fiyatlarının belirlendiği New York ve Londra petrol borsalarına alternatif olarak, 2016 yılında İran yönetimi, Euro'yu esas alan İran Petrol Borsası'nı kurma hedefini ortaya koymuş 2011 yılında da hedefini gerçekleştirmiştir. Yine doların egemenliğini ortadan kaldırmak ve 1979 sonrası küresel petrol hiyerarşisini kırmaya yönelik olarak İran petrol karşılığında ödemeleri Euro cinsinden talep etmeye başlamıştır. Böylelikle finansal piyasada doların tekeli kırılmak istemiş ayrıca AB ülkeleriyle ortak bir perspektifin yolunu inşa etmeyi arzulamıştır.¹⁵⁸

İran ve AB arasındaki enerji ilişkileri tedarik ve yatırım temelli bir ekonomik işbirliğinden oluşmaktadır. Tedarik ilişkisi AB'nin İran'dan yaptığı petrol ithalatıdır. İran, 2012 yılına kadar AB pazarına petrol ihraç etmiştir. 2012'de AB'de İran'dan petrol ithalatı yapmayı ve şirketlerin İran enerji sektörüne yatırım yapmasını engelleyen kararlar almıştır. Böylelikle İran'ın AB'ye olan petrol ihracatı kesilmiş ve Avrupalı şirketlerin İran'da gerçekleştirilmekte olunan projeler de yarım kalmıştır.¹⁵⁹

İran'a uygulanmış olan çok taraflı ekonomik yaptırımların kalkması ile yeni bir aşama başlamıştır. Tahran, 200 milyar dolar düzeyinde bir yatırımı petrol ve

¹⁵⁷ Gürdallı a.g.e., s 272.

¹⁵⁸ Konukçu Yasemin, "İran'ın Enerji Kaynakları ve Küresel Rekabet", ORDAF, Ağustos 2017, s. 5 <http://ordaf.org/wp-content/uploads/2017/08/dd7-iranenerji.pdf> Erişim Tarihi:10.09.2017.

¹⁵⁹ Ünal Serhan, "Yaptırımlar Sonrası İran ve Bölgesel Enerji Jeopolitiği", TENVA, Yayın 5/Şubat 2016, s. 38 <http://www.tenva.org/wp-content/uploads/2016/02/Iran-Rapor-TR.pdf> Erişim Tarihi:10.09.2017.

doğal gaz alanında yapmayı planlamaktadır. 2016 Ekim ayında, İran Petrol Şirketi, 50 enerji projesi için yabancı şirketlerden başvuru kabul etmeye başlamıştır. Avrupa'dan Royal Dutch Shell(Hollanda), Eni(İtalya) ve Total(Fransa) gibi şirketlerin yanı sıra Rus ve Çinli yatırımcılar anlaşmalar içerisinde yer almak adına çabalamaktadır. Örneğin 2016 yılında İran, Avrupa ve Çin'den yatırımcılarla birlikte Endonezya'da 8.4 Milyar dolar değerinde bir petrol rafinerisi inşası için anlaşma gerçekleştirilmiştir.¹⁶⁰

AB'nin, Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak adına Hazar ve Türkistan enerji kaynaklarına ulaşmak adına inşasına başlanan TANAP, İran içinde az da olsa önem taşımaktadır. Türkiye üzerinden İran doğalgazının Avrupa'ya yüksek boyutlarda taşınması mümkün gözükmemektedir. Ancak İran, doğalgaz ihracatında çeşitlilik yaratmak için, TANAP'a belli bir miktar doğalgaz sağlayabilir. Bazı tahminlere göre, İran'ın TANAP bağlantısı için yapacağı altyapı yatırımının çıkarabilmesi adına İran'ın yıllık en az 7 bcm doğalgaz ihraç etmesi gerektiği tespit edilmiştir. Daha yüksek bir hacmin İran'ın siyasi manevra kabiliyetine zarar verebileceği düşünülmektedir. Benzer bir öngörü Türkmenistan içinde geçerlidir. Her ne kadar Rusya'nın Hazar geçişi projesi için onayı olsa önemlidir. Ancak İran'ın da, en azından bu projeyi engellememesi için ikna edilmesi gerekmektedir.¹⁶¹

Dünyadaki en eski petrol üreticisi ülkelerden biri de Iraktır. Suudi Arabistan'dan sonra bilinen en geniş petrol rezervlerine sahiptir. Irak'ın heniz keşfedilmemiş yatakları olabileceği üzerinde düşünülmektedir. Çok az petrol kuyusu açılmıştır.²⁰ Yüzyılın başlarından bu yana Irak'ta toplam 2300 petrol kuyusu açılmıştır. ABD'nin Texas eyaletinde aynı zaman diliminde yaklaşık bir milyon petrol kuyusu açılmıştır. Ayrıca yıllarca ambargo altındaki Irak'ta son teknolojilerle petrol arama ve çıkarma çalışmaları gerçekleştirilememiştir. Mevcutta 1927'de keşfedilen Kerkük, 1951'de keşfedilen Kuzey Rumeyla ve 1962'de keşfedilen Güney Rumeyla üretiminin yapıldığı 3 petrol yatağıdır. Ancak özellikle Irak'ın batısında yeni rezervler olabileceği ve rezervlerin toplam miktarının 200 milyar varili bulabileceği tahmin edilmektedir.¹⁶² Irak, Ortadoğu standartlarına göre daha az

¹⁶⁰ Konukçu, a.g.e., s.5.

¹⁶¹ Ünal, a.g.e., s.38.

¹⁶² Gürdallı, a.g.e., s 275.

miktarda doğal gaz rezervlerin sahiptir. Ancak AB için ülkenin potansiyelinin önemlidir. Çünkü Irak'ın Türkiye yakınlığından dolayı Avrupa için önemli bir arzıcı haline gelebilme potansiyeli bulunmaktadır.¹⁶³

Irak, Suudi Arabistan ile İran'ın ardından 112 milyar varille dünyanın 3. büyük petrol rezervlerine sahiptir. Mart 2003'te ABD ve İngiltere, Saddam Hüseyin rejimine son vermek amacıyla Irak'ı işgal etmiştir. 1990'daki Kuveyt işgalinden beri yaptırımlara maruz kalan ve ancak gıda karşılığı petrol satabilen Irak'taki rejim değişikliğinin dünya petrol fiyatlarını da etkilemesi beklendi fakat Irak'taki rejim değişikliği sancısız gerçekleşebilirse, ülkede petrol yatırımları ve üretimi artacak, bu da dünya petrol piyasasını rahatlatıyordu. Ancak Irak'ta istikrar sağlanamadı, üretim planlandığı ölçüde artmadı ve dünyada büyük petrol rezervlerine sahip olan Irak petrolü, dünya piyasalarını fiyat açısından belirleyici bir role sahip olamadı.¹⁶⁴

2004 yılındaki AB Komisyonu'nun Irak ile ilgili bildirimine göre, Irak ve AB ticaret ilişkilerin özellikle enerji boyutu önem arz etmektedir. Enerji sektöründeki Irak, AB'nin enerji arz güvenliğine önemli katkılar sunabilir. AB'ye göre, Irak'ın doğal gaz ve petrol üretimindeki artış her iki tarafa karşılıklı yarar sağlayacaktır. AB, Irak'ın bölgesel enerji pazarına katılımına destek olabileceği belirtilmiştir. Bu çerçevede AB Komisyonu Irak'ın yeniden yapılandırılması adına 2003 ve 2007 yılları arasında 829 milyon Euro'luk hibe yapmıştır. 2006 yılından bu yana AB ve Irak arasında ticaret ve işbirliği anlaşması müzakereleri sürmektedir.¹⁶⁵

4.1.2.2. Afrika Kıtası Ülkeleri İle AB İlişkileri

Afrika kıtası özellikle son yıllarda genç nüfusu, ucuz iş gücü ve zengin enerji kaynaklarının nedeniyle önemli hale gelmiştir. Avrupa, Amerika, Çin, Rusya, İran ve Türkiye gibi ülkeler kıtada etkinliklerini sağlamak adına pek çok yeni politika ortaya koymaktadır. Afrika'da Avrupa Birliği ve Çin diğer ülkelere kıyasla daha fazla hakimiyet kurmuştur ve bu iki ülke rekabet halindedir. Avrupa Birliği ülkeleri

¹⁶³ Görgülü, a.g.e., s. 76.

¹⁶⁴ Gürdallı, a.g.e., s.275.

¹⁶⁵ Görgülü, a.g.e., s. 76.

ve Afrika kıtasının geçmişi sömürgeciliğe dayanmaktadır.¹⁶⁶Nijerya, Cezayir, Angola, Libya, Mısır, Kamerun, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Mozambik, Sudan, Güney Sudan, Ruanda, Namibya, Ekvator Ginesi, Fildişi Sahili, Etiyopya, Gabon, Moritanya, Uganda, Gana ve Tanzanya’da zengin doğal gaz yatakları bulunmaktadır.¹⁶⁷

Afrika doğalgaz, petrol, ve yenilenebilir enerji potansiyeli çok olan bir ülkedir. Ancak altyapı eksiklikleri, teknolojik yetersizlikler ve siyasi faktörler istenilen miktarlarda üretim yapılmasını engellemektedir. Dünyadaki kanıtlanmış petrol rezervinin %7,6’sı(129 milyar 200 milyon varil) Afrika’dadır. Kendi içindeki dağılımı değerlendirildiğinde Afrika’da en çok petrol rezervine sahip ülke 48 milyar 400 milyon varille Libya’dadır. Bu ülkeyi Nijerya 37 milyar 100 milyon varille izlemektedir. Angola’da 12 milyar 700 milyon varillik rezerv ile üçüncü sıradadır. 12 milyar 200 milyon varille Cezayir, 3 milyar 600 milyon varil rezerv ile Mısır sıralamayı sürdürmektedir. Dünyada günlük 95 milyon varilin üzerinde petrol üretimi olmaktadır, Afrika bu üretime günlük 8 milyon 263 bin varille katkı sağlamaktadır.¹⁶⁸

AB, Kuzey Afrika ile ilişkileri 1995’teki Barselona süreciyle başlatılan “AB-Akdeniz Ortaklığı” çerçevesinde yürütmüştür.¹⁶⁹ Kuzey Afrika’da AB ortaklığı 1995’de Barselona deklarasyonu başlatılmıştır. Bu ortaklık için üç ana hedef belirlenmiştir. Bu amaçlar; “istikrar ve barış için ortak bir alan yaratmak, ekonomik ve finansal ortaklık ile bir varlık paylaşımı alanı oluşturmak ve insan kaynaklarını geliştirmek, insanlar arası değişim, anlayış ve uzlaşmayı ilerletmektir.” Deklarasyon sürecinin, tarafların birbirine bağlı çıkarları temellinde gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Cezayir, Libya ve Mısır AB açısından Kuzey Afrika’daki önemli enerji ihracatçı ülkeleridir. Bu devletler zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip bulunmaktadır. Bu ülkelerin, gelecekte üretimlerinde artış beklenmektedir. Ayrıca

¹⁶⁶ Turan, Ashlan P. , “Avrupa Birliği’nin Afrika Kıtası’na Yaklaşımı”, 2010, <http://www.bilgesam.org/incele/42/-avrupa-birligi%E2%80%99nin-afrika-kitasi%E2%80%99na-yaklasimi/#.WbP7VYSLTIU> Erişim Tarihi: 09.09.2017.

¹⁶⁷Engin Aykut, “Enerji Alanında Türkiye – Afrika İlişkileri”, <http://enerjimaden.com/son-haberler/enerji-alaninda-turkiye-afrika-iliskileri.html> Erişim Tarihi:09.09.2017.

¹⁶⁸“Afrika’nın enerji potansiyeli yatırım bekliyor”, AA, 2016, <https://www.dunya.com/ekonomi/afrika039nin-enerji-potansiyeli-yatirim-bekliyor-haberi-318812> Erişim Tarihi: 09.09.2017

¹⁶⁹ Gürdallı, a.g.e. s. 319.

Kuzey Afrika'da enerji üretim ve ihracatı istikrarlıdır. Bu nedenle, Kuzey Afrika devletler yüksek ihtimal ile gelecekte Avrupa'ya doğal gaz ihracatını arttıracaktır.¹⁷⁰

Fransa, İtalya, İspanya ve Portekiz gibi Güney Avrupa ülkeleri Kuzey Afrika'nın enerji potansiyelini kullanmaktadır. Bunun sebebi ise bu ülkelerin bölgeye coğrafi olarak yakın olması nedeniyle petrol ve gaz yataklarına ulaşmanın kolaylaşmasıdır.¹⁷¹ Kuzey Afrika özellikle Güney Avrupa'ya arz için iyi konumdadır. Boru hattı Akdeniz'den geçtiği için kısalmaktadır. Bu da maliyeti azaltmaktadır. Akdeniz'in altından geçen iki boru hattı bulunmaktadır. Ayrıca, deniz yoluyla taşınan LNG için iyi gelişmiş bir liman altyapısı bulunmaktadır. Kuzey Afrika doğal gazı, diğer rezervler kıyaslandığında daha ucuzdur. Cezayir ve Libya'da doğal gaz yatakları kıyıda, Mısır'da deniz altında bulunmaktadır. Bu nedenle, işletim maliyeti düşük olmaktadır. Cezayir doğal gazını Transmed ve GME boru hatlarıyla Avrupa'ya aktarmaktadır. Ayrıca, İtalyan Galsi ve İspanyol Medgaz ile Cezayir devleti arasında yapılan anlaşmalar neticesinde Akdeniz'den geçen iki önemli boru hattıdır. Libya'dan doğal gazı Avrupa'ya getiren Green Stream Boru Hattı ise 2004 yılında sevkiyata başlamıştır.¹⁷²

AB doğal gaz ihtiyacının % 20'sini Cezayir'den karşılamaktadır. Cezayir ekonomisinin itici gücü petrol ve doğal gaz ihracatıdır. Toplam ihracatının % 98'ni petrol ve doğalgaz ihracatı oluşturmaktadır. Ayrıca, Cezayir petrol üretiminin %37'si OPEC aracılığıyla AB'ye aktarılmaktadır. Cezayir LNG açısından terminal ve tekrar gaza dönüştürme tesislerine sahip alt yapısı sağlam bir ülkedir. Bu durum Avrupa enerji pazarı için LNG ihracatındaki büyüme sağlamıştır. Dünyanın üçüncü büyük LNG ihracatçısı Cezayir devletidir. AB'nin 2030'da LNG ihracatının %17'sinin Cezayir'den karşılanması beklenmektedir. Cezayir, AB işbirliği içinde olmak adına çok sayıda anlaşma, diyalog ve Komşuluk Politikası geliştirmektedir. Ayrıca, AB Cezayir ile stratejik bir enerji diyalogu oluşturmak adına faaliyetlerde bulunmaktadır.¹⁷³

¹⁷⁰ Görgülü, a.g.e., s. 77.

¹⁷¹ Aras ve Yorkan, a.g.e. s.12.

¹⁷² Görgülü, a.g.e., s. 77.

¹⁷³ Görgülü, a.g.e. s. 79.

Libya'nın 2005 yılı sonu itibariyle ispatlanmış enerji rezervlerine bakıldığında petrol rezervlerinin 39.1 milyar varil, doğal gaz rezervlerinin ise 1.49 trilyon m³ olduğu görülmektedir. 2005 yılında 11.7 milyar m³ doğal gaz üretimi gerçekleşmiştir. Bu doğalgazın 4.49 milyar m³'ü İtalya'ya, 0.87 milyar m³'ü ise LNG olarak İspanya'ya ihraç edilmiştir. Geniş doğal gaz kaynaklarını Avrupa pazarlarına ulaştırmak isteyen Libya'da doğal gaz sektörü hızla gelişmektedir. İtalya'nın yanı sıra, Mısır, Cezayir, Tunus, Fas üzerinden İspanya'ya doğal gaz aktarılması adına projeler geliştirilmektedir. Libya, mevcut LNG terminalinin kapasitesinin artırmak ayrıca yeni bir LNG terminalinin yapımını planlanmaktadır.¹⁷⁴

Libya ile İtalya arasında Yeşil Akım DGBH bulunmaktadır. Bu DGBH Libya'nın AB ile en önemli doğalgaz bağlantısıdır. Yıllık kapasitesi 8 milyar m³'dür. AB'nin Akdeniz ülkeleriyle enerji alanında olan ilişkileri "Avrupa Komşuluk Politikası" ve ikili düzeyde imzalanan birçok işbirliği anlaşması yoluyla geliştirilmektedir.¹⁷⁵

Afrika kıtasında en fazla petrol üretiminin yapıldığı bölge Batı Afrika'dır. Özellikle de Nijerya ile Angola'nın başlıca ihracat pazarı ise ABD'dir. ABD petrol ithalatının yüzde 10'unu Batı Afrika ülkelerinden gerçekleştirmektedir. ABD'nin dünyada petrol ithalatı yaptığı ülkeler sıralamasında Nijerya ile Angola ilk 10 içinde yer almaktadır. 1960'lı yıllardan bu yana dünya petrol piyasasında yer bulan Afrika'da doğalgaz açısından en zengin ülke de Nijerya'dır.¹⁷⁶

Nijerya ham petrol üretimi bakımından dünyanın ilk 15 ülkesi arasında bulunmaktadır. Petrol ihracatında da 6'ncı sıradadır. Nijerya günlük kapasitesinin tümünü kullanamamaktadır. Nijerya'nın ham petrol üretimi 1,5 milyon varilden fazladır, ancak 500 bin varillik kapasitesini petrol yataklarının yer aldığı Delta bölgesinde çatışmalar, silahlı grupların sabotajları ve adam kaçırmaya gibi olaylar nedeniyle kullanamamaktadır. Nijerya en fazla petrol rezervine sahip dünyadaki 8'inci ülkedir. Gelecek 45-50 yıl boyunca bugünkü oranda üretimi olacağı düşünülmektedir. Nijerya, petrol yanında doğalgaz rezervlerine de sahiptir. Afrika'da

¹⁷⁴ Kobal Hikmet Melis, "Avrupa Birliği Komşuluk Politikası'nın Gelişiminde Enerji Faktörü", Bahçeşehir Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 46.

¹⁷⁵ Kınık, a.g.e., s. 122.

¹⁷⁶ Gürdallı, a.g.e., s.286.

5,2 trilyon metreküp doğalgaz rezervi bulunmaktadır. Nijerya, Afrika'nın en büyük doğalgaz rezervine sahiptir, dünya da ise 9'uncu sıradadır. Ancak doğalgaz üretiminde de ülkenin kaynakları petrol de olduğu gibi tam kullanılamamaktadır. Nijerya petrol ve doğalgazın yanı sıra sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) ihracatında da çok önemli bir konumdadır.2014'te Nijerya 25,3 milyar metreküp LNG ihraç etmiştir. LNG ihracatında Afrika'da 1'inci, dünyada 4'üncü sıradadır.¹⁷⁷

AB, Kuzey Afrika'da Akdeniz Ortaklığı altında enerji işbirliğini güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda pek çok enerji alt yapısına finansal olarak destek sağlamaktadır. Ancak tüm çalışmalarına rağmen, AB'nin enerji arz güvenliği yaklaşımı Kuzey Afrika'nın iç dinamikleri nedeniyle sınırlanmaktadır.¹⁷⁸ Afrika doğal gazı Batı ülkeleri için vazgeçilmez bir enerji kaynağıdır. ABD, Fransa ve İngiltere Afrika doğal gazının taşınmasında söz sahibi konumdadır. Almanya Namibya bölgesinde doğal gaz arama ve işletme lisansına sahiptir. Namibya Almanya'nın eski sömürgesidir. Doğal gazın paylaşımı çeşitli çatışmaları beraberinde getirmektedir. Bu paylaşım siyasi, etnik ve ekonomik çatışmalar ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca bölge üstünde bir rekabet ortamı oluşmaktadır. Sudan'ın Darfur bölgesinden çıkarılacak doğal gaz rezervleri Çin, ABD ve Kanada arasında bir rekabet unsurudur. Sudan'ı Darfur sorunu uzun yıllardır meşgul etmektedir. Bu sorun nedeniyle Darfur'da doğal gaz çıkarılmasına başlanamamıştır. Darfur'un Sudan'dan ayrılmasında doğal gaz üretiminin batılı şirketlerce yapılacağı tahmin edilmektedir. Yine Zanzibar adası ve Tanzanya merkezi yönetimi arasında doğal gaz kaynaklı sorunlar yaşanmaktadır. Tanzanya doğal gazı rezervinin %65'ini bulandıran Zanzibar Adası'nda bağımsızlık söylemleri her geçen gün güçlenmektedir.¹⁷⁹

4.1.2.4.Hazar Bölgesi İle AB İlişkileri

19.yüzyılın ortalarından sonra Hazar bölgesi enerji piyasasında önemli bir rol oynamaktadır. SSCB'nin dağılması ile bağımsızlıklarını kazanan Azerbaycan,

¹⁷⁷ "Nijerya doğal kaynak zengini ama enerji fakiri", AA, 2017, <http://aa.com.tr/tr/dunya/nijerya-dogal-kaynak-zengini-ama-enerji-fakiri/835338> Erişim Tarihi: 09.09.2017.

¹⁷⁸ Görgülü, a.g.e., s. 78.

¹⁷⁹ Engin Aykut, "Enerji Alanında Türkiye – Afrika İlişkileri", <http://enerjimaden.com/son-haberler/enerji-alaninda-turkiye-afrika-iliskileri.html> Erişim Tarihi:09.09.2017.

Kazakistan ve Türkmenistan yeni devletler olarak yabancı sermaye için çekici hale gelmiştir. Bu yeni devletlerin dünya doğalgaz ve petrol rezervlerinin önemli bir kısmına sahip olmaları bu çekiciliği artırmıştır. Hem sınır komşuları hem de enerji arzına ihtiyaç duyan büyük ekonomiler Orta Asya ve Hazar Bölgesi ile ilgilenmeye başlamıştır. Başta Amerika ve Rusya ve olmak üzere, Türkiye, İran ve Çin bölge üzerinde rekabet halindedir. Ülkelerin içinde bulunduğu bu rekabet mücadelesi “Büyük Yeni Oyun” olarak isimlendirilmektedir.¹⁸⁰ Hazar deniz yatağındaki rezervlerin paylaşımı beş kıyı devleti arasında, Hazar Denizi'nin yasal statü belirsizliği nedeniyle sorun olmaktadır. Bu anlaşmazlığın sebebi Hazar Denizi'nin göl mü yoksa deniz mi olduğu resmi olarak tanımlanamamasıdır. Bu tanımlamanın sonucu, bölgedeki enerji rezervlerinin paylaşımını belirleyen bir faktör olacaktır.¹⁸¹

AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığı değerlendirildiğinde AB için en iyi seçeneğin olarak Hazar bölgesi üzerinden enerji ihtiyacını karşılamaya gitmek ve enerji arzını çeşitlendirmesi görülmektedir. Bölgenin enerji arz güvenliği açısından Avrupa'ya katkı sağlama olasılığı çok yüksektir. Hazar Bölgesi kaynakları, önemli miktarda olmasına rağmen Ortadoğu'daki enerji kaynakları kadar değildir.¹⁸² Hazar Bölgesi ülkelerinin 2012 yılındaki petrol ve doğalgaz rezervleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 2: Hazarda Bulunan Petrol Ve Doğalgaz Rezervlerinin Ülkelere Göre Dağılımı(2012)

ÜLKELER	Onshare	Ofshare	Toplam	Onshare	Ofshare	Toplam
	Milyar M ³	Milyar M ³	Milyar M ³	Milyar Varil	Milyar Varil	Milyar Varil
AZERBAYCAN	141	1302	1443	1,7	6,8	8,5
İRAN	28,3	23,3	56,6	-	0,5	0,5
KAZAKİSTAN	1924	1018	2942	15,5	15,7	31,2
RUSYA	2688	396	3084	4,5	1,6	6,1
TÜRKMENİSTAN	283	354	537	0,8	1,1	1,9
TOPLAM	5064	2998	8063	22,5	25,7	48,2

Kaynak: U.S. Energy Information Administration (EIA)

Hazar Bölgesi'nde önemli petrol ve doğalgaz boru hatları bulunmaktadır. “Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı” petrol transferini sağlayan en önemli

¹⁸⁰ Kılınç Pala, a.g.e., s.45.

¹⁸¹ Görgülü, a.g.e., s 59.

¹⁸² Görgülü, a.g.e., s.59

hattır. Günlük 1,2 milyon varil petrol taşıma kapasitesi bulunan hat Azerbaycan'ın ACG ve Şahdeniz sahasından çıkarılan petrolü Türkiye üzerinden küresel piyasalara taşımaktadır. Bu hattın bir diğer önemli yanı 1.768 kilometre uzunluğuyla dünyanın en uzun petrol boru hatları arasında yer almasıdır.¹⁸³

Hazar Bölgesinde BTC'nin yanı sıra petrol transferi yapan diğer önemli hatları Kazakistan'ın Tengiz sahasından çıkarılan petrolü Rusya'ya taşıyan Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu ve AtyrauSamara petrol boru hatlarıdır. İki hattın toplam petrol taşıma kapasitesi günlük 1,2 milyon varilden fazladır. Günlük 240 bin varil kapasitesiyle Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı ve günlük 100 bin varil kapasitesiyle Azerbaycan petrolünü Rusya'ya taşıyan Bakü-Novorossiysk petrol boru hattı Hazar Bölgesinin diğer önemli hatlarıdır.¹⁸⁴

Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırırken kullanılan önemli doğalgaz boru hattı Bakü-Tiflis-Erzurum'dur (BTE). Bakü-Tiflis-Ceyhan'a paralel inşa edilmiştir. BTE, Bakü'nün 100 kilometre güneydoğusunda, Şahdeniz yatağındaki doğalgazı Gürcistan üzerinden Türkiye'ye buradan da Avrupa'ya ulaştırmaktadır.¹⁸⁵ BTE, 8 milyar metreküplük kapasiteye sahiptir. Bir diğer önemli doğal gaz hattı 90 milyar metreküp kapasitesiyle “Orta Asya-Merkez Doğalgaz Boru Hattıdır.” Türkmenistan doğalgazını Kazakistan ve Özbekistan üzerinden Rusya'ya taşıyan hat, Sovyet Cumhuriyeti döneminde yapılmış olup, bölgede doğalgaz transferini sağlayan tek hat olması sebebiyle kritik bir konuma sahiptir.¹⁸⁶

AB, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile olan ilişkileri Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde sürdürmektedir. Azerbaycan ile AB arasında enerji alanında “elektrik ve doğal gaz sektörlerinin serbest rekabete açılması, arz güvenliği, verimlilik ve teknoloji transferi” konularını kapsayan bir işbirliği anlaşması bulunmaktadır. Yine Kazakistan ve Türkmenistan ile de benzer içerikte stratejik işbirliği anlaşmaları yapılmıştır. Bu ülkelerle yapılan anlaşmalar İran ve Rusya'dan

¹⁸³ Daniel Yergin, “Enerjinin Geleceği-1. Kitap: Petrol, Doğalgaz ve Elektrik”, çev. Ümit Şensoy, Optimist Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 76.

¹⁸⁴ Karagöl Erdal ve diğ., “Statü Sorunu İkileminde Hazar'da Enerji Denklemi” Seta Analiz, Sayı: 155, Nisan 2016, s. 12.

¹⁸⁵ Gürdallı, a.g.e., s 217.

¹⁸⁶ Karagöl ve diğ. a.g.e. s. 13.

sonra petrol ve doğal gaz konusunda bölgenin önemli üretici ülkeleri olması nedeniyle önemlidir. AB bölgeyle uzun süredir çeşitli işbirliği programları vasıtasıyla ilişki kurmaktadır. Bunların en önemlileri olan TRACECA, TACIS ve INOGATE'dir.¹⁸⁷

Azerbaycan'a ve sahip olduğu enerji kaynaklarına en büyük ilgiyi gösteren AB üyesi Almanya'dır. SSCB'nin dağılmasından sonra Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması ile Almanya "Alman Teknik İşbirliği" (GTZ) mekanizması ile bu ülkenin finans, bankacılık ve yargı reformlarını hayata geçirmesi için Azerbaycan'a destek olmuş ve Alman şirketleri Azerbaycan'da önemli yatırımlar gerçekleştirmiştir.¹⁸⁸

Türkmenistan'ın hidro-karbon kaynakları ağırlıklı olarak doğalgazdan oluşmaktadır. Türkmenistan ürettiği petrol ve doğalgazı hangi güzergahları kullanarak dünya pazarlarına ulaştıracağı konusunda bir belirsizlik içindedir. Türkmenistan Hazar üzerinden Türkiye ve Avrupa'ya sevk edilmesi, Çin'e ve Çin üzerinden Japonya'ya sevk edilmesi veya Rusya üzerinden Avrupa'ya sevk gibi alternatifler üzerinde durmaktadır.¹⁸⁹

4.1.2.5. Kuzey Boyutu Ülkesi Norveç İle AB İlişkileri

İzlanda'dan Rusya'nın kuzey batısına, Norveç'ten Barents denizi ve Baltık denizinin güney kıyılarına kadar olan bölge Kuzey Boyutu olarak tanımlanmaktadır. 1999 yılının Ekim ayında, bu bölgedeki ülkeler; Norveç, İsveç, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Almanya, İzlanda, Letonya, Litvanya, Polonya ve Rusya ile AB Komisyonu, Baltık Denizi Bölgesi Enerji İşbirliği'ni (BASREC) oluşturmuştur. Farklı enerji kaynaklarına sahip AB'ye üye olan ya da olmayan, bu ülkelerin (örneğin Polonya'daki zengin kömür yatakları, Norveç'teki petrol ve doğalgaz rezervleri ve hidro-elektrik santralleri), enerji politikasına dahil olmasının Birlik için büyük avantajları bulunmaktadır. Bu nedenle de AB Komisyonu'nun

¹⁸⁷ Kınık, a.g.e., s. 126.

¹⁸⁸ Gürdallı, a.g.e., s. 220.

¹⁸⁹ Gürdallı, a.g.e., s.224-225.

enerjiden sorumlu üyesi, BASREC toplantılarına tam üye olarak katılmaktadır. Norveç ve Rusya dışındaki bölge ülkeleri, enerjide dışa bağımlı durumdadır. Bu iki ülkenin ihraç ettiği doğalgaz ve petrol, AB ülkeleri için hem coğrafi yakınlık, hem de AB'nin enerji ithal ettiği enerji kaynaklarına sahip ülkelere kıyasla istikrarlı olması nedeniyle bu iki ülke önemlidir.¹⁹⁰

Norveç geniş petrol, doğal gaz, mineral, kereste, su ürünleri ve su rezervine sahiptir. Norveç'in GSYİH'si 2015 yılında 389 milyar Dolar, ekonomik büyümenin ise yaklaşık % 1 oranında gerçekleşmiştir. Norveç ekonomisinin temelini hizmet sektörleri oluşturmakla birlikte ürün olarak ise petrol ve doğalgaz en ön sıralardadır. 2014 yılında ham petrol ihracatı, toplam ihracatın % 31'ini oluşturmaktadır. Norveç'in tahminlere göre, 50 yıla yetecek petrol ve en azından 100 yıla yetecek kadar da doğalgaz rezervi bulunmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre Norveç, 2015 yılında dünyada iş yapılması en kolay 6. ülke durumundadır. Dünyanın 4. en büyük net petrol ihracatçısıdır. Petrol grubu ürünler 2015 yılında ihracatının % 58'ini oluşturmuştur. Dünya ihracatından aldığı pay %3,4 olmuştur. Ülke dünyanın 7. doğal gaz üreticisidir. (2015) Benzeri şekilde günde 1,9 milyon varil ham petrol ve LNG üretimi ile 6 sıradaki ülkedir.¹⁹¹

Norveç AB için en istikrarlı enerji arzcularındandır. Dünyanın en fazla ekonomik hem de siyasi istikrara sahip ülkelerinden biri olan Norveç'ten gelen petrol ve doğalgazın enerji güvenliği riski, diğer ülkelere kıyasla en düşüktür.¹⁹² Dünya petrol rezervi 2015 yılı için, 1,7 trilyon varil olarak açıklanmıştır. Küresel petrol rezervi 2014 yılına göre, %0,02 azalmıştır. Anılan dönemde Norveç, 1,5 milyar varil ile 2015 yılında en fazla rezerv ekleyen ülke olmuştur. Rezerv eklemeler büyük ölçüde Norveç'in Johan Sverdrup ve Oseberg Vestflanken sahalarından kaynaklanmıştır.¹⁹³ Artan rezervleri ile birlikte AB enerji güvenliğine katkı sağlamaya devam edeceğini söylemek doğru olacaktır.

¹⁹⁰ Gürdallı, a.g.e., s 283.

¹⁹¹ Ekonomi Bakanlığı, <https://www.ekonomi.gov.tr> Erişim Tarihi:16.09.2017.

¹⁹² Gürdallı, a.g.e., s.285.

¹⁹³ TP, 2017, a.g.e., s.8.

4.2. AB'nin Enerji Güvenliği Açısından Türkiye'nin Önemi

AB'nin enerji politikası içinde arz güvenliğini sağlamak önemli bir yer tutmaktadır. Arz güvenliğini sağlamak için kaynak çeşitlendirmesi ile yapmayı hedefleyen AB Orta Doğu ve Rusya'ya olan bağımlılığını azaltabilmek adına Kafkaslar ve Hazar bölgesi kaynaklarına, Akdeniz ve Karadeniz gibi bölgesel enerji işbirliği girişimlerine yönelmektedir. Böylelikle kaynak çeşitlendirmesi yaparak enerji arz güvenliğini sağlamaya amaçlamaktadır.¹⁹⁴ Özellikle Sovyetler Birliği'nin parçalanmasından sonra Avrupa Birliği ülkeleri Hazar coğrafyası ülkelerinden, Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan'ı enerji temin güzergahını çeşitlendirmede OPEC ülkelerine karşı güvenilir alternatif bir güzergâh olarak belirlemişlerdir.

Hazar Coğrafyası Ülkeleri'nin sadece bölgesel olarak değil, dünya çapında da ilgi kazanmaya başlaması ve jeopolitik öneminin arttırması 1991 yılının Aralık ayında Sovyetler Birliği'nin resmen dağılması ile ortaya çıkan bir gelişmedir.¹⁹⁵ Hazar bölgesi enerji kaynaklarının zenginliği nedeniyle jeopolitik önemi artan ve büyük güçlerin ekonomik ve siyasi mücadelesine sahne olan bir coğrafya haline gelmiştir.¹⁹⁶

Hazar bölgesi üzerinde etkilerini arttırabilmek isteyen ABD ve AB ve RUSYA bir mücadele halindedir. Batılı güçler ve ABD'nin stratejilerini bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkeler ve Türkiye ile işbirliği olarak ortaya koymaktadır. SSCB'den ayrılan ülkeler ise, kalkınmak ve kendine küresel dünyada yer bulabilmek, enerji rezervlerini uluslararası pazarlara ulaştırmak adına AB ülkeleri, Türkiye ve ABD ile ortaklık arayışı içindedir. Karşılıklı olarak tüm aktörlerin amacı ise alternatif güzergahlar ile Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılmasıdır.¹⁹⁷

Türkiye tüm Dünyanın gözü üzerinde olan Hazar Bölgesi ülkeleri ile etnik yakınlığı olan bir ülkedir. Bu etnik yakınlık transit bir bölge olabilmek adına Türkiye

¹⁹⁴ Oktay ve Çamkıran, a.g.e., s.76.

¹⁹⁵ Kısacık Sina ve Kaya Furkan, 2016, "Hazar'ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesi Avrupa Enerji Güvenliğini Nasıl Etkileyebilir?", 2016 <http://politikaakademisi.org/2016/04/15/hazarin-hukuki-statusunun-belirlenmesi-avrupa-enerji-guvenligini-nasil-etkileyebilir/> Erişim Tarihi:02.05.2016.

¹⁹⁶ Bayraktar Gökhan, "Hazar'daki Jeopolitik Mücadelenin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri", Stratejik Öngörü, Sayı:11, 2007, s. 83.

¹⁹⁷ Köten Faysal, "Boru Hattı Projelerinin Hazar Havzası Jeopolitik ve Jeoekonomisindeki Rolü", Avrasya İncelemeleri Dergisi, Sayı: 2, 2013, s. 77.

için önemli bir avantajdır. Batı dünyası ve bilhassa AB ülkeleri ve ABD tarafından Hazar Bölgesi ülkeleri ile Türkiye ilişkilerini çıkarları doğrultusunda desteklenmektedir.

Etnik kökenin yanı sıra Türkiye'yi önemli kılan bir diğer unsur Jeopolitik konumudur. Jeopolitik konumu dolayısıyla Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu gibi enerji arz eden ülkeler ile enerji ithal etmek zorunda olan Avrupa'yı birbirine bağlayan bir konumdadır. Bu konum Türkiye'ye bir köprü niteliği kazandırmakta ve enerji geçiş yolları üzerinde transit bir ülke yapmaktadır.

Türkiye'nin AB üyeliği konusunda Avrupa Komisyonu'nca 6 Ekim 2004 tarihinde yayınlanmış olan "Türkiye'nin Üyeliği'nin Etkileri Raporu" Türkiye'nin enerji arz güvenliği bağlamında AB'ye neler kazandıracağına değinmiştir. Adı geçen raporda AB'nin Türkiye'nin yakın olduğu enerji kaynaklarına ulaşmayı kolaylaştıracağı ve enerji akışının güvenli bir şekilde Avrupa pazarına ulaştırılması açısından önemi vurgulanmıştır.¹⁹⁸

Enerjide transit ülke olmanın ekonomik, siyasi ve stratejik olarak faydaları ve aynı anda çok büyük riskleri bulunmaktadır. Bu duruma verilecek en iyi örnek Ukrayna'dır. Rusya ve AB ülkeleri arasında transit bir ülke olmanın bedelini ağır ödemiştir. 2009 yılında gaz fiyatı nedeniyle Rusya ve Ukrayna arasında çok büyük bir siyasi kriz oluşmuştur. Bu kriz neticesinde Rusya, mevsimin kış olmasına rağmen Ukrayna aracılığıyla Avrupa'ya ihraç etmekte olduğu doğalgazı iki hafta kesmiştir. Bu kesinti ile Rusya'nın yeraltı zenginliklerini Avrupa'ya karşı bir tehdit olarak kullandığına dair yorumları artmıştır. Bu durum "Ukrayna'da merkezi otoritenin zayıflığı, siyasi ve ekonomik istikrarın tam olarak sağlanamaması ve enerjide transit ülke konumunda olması enerjiyi ithal ve ihraç eden kutuplar arasında Ukrayna'yı parçalanmanın eşiğine getirmiştir."¹⁹⁹ Aynı zamanda AB için Ukrayna'nın güvenli bir bölge olmadığına dair emareleri güçlendirmiştir.

AB ülkeleri, ABD, Çin ve Japonya gibi enerji ithal eden ülkeler ihtiyaçları olan petrolün çoğunu deniz yolu taşımacılığı ile temin etmektedir. Ancak AB

¹⁹⁸ Çamkıran ve Oktay a.g.e. s.76.

¹⁹⁹ Özalp, a.g.e. s.104-105

ülkelerinin gelecek dönemde çevrenin korunması ve enerji arzı güvenliği sağlamak gibi nedenler ile de dolaylı boru hatlarına daha fazla yöneleceği beklenmektedir.²⁰⁰

AB'nin enerji kaynak ülkelerini çeşitlendirmek adına Hazar coğrafyasına olan ilgisi Ukrayna krizi ile Türkiye'yi daha önemli bir aktör haline getirmiştir. Türkiye uzun yaklaşık 35 yıllık bir dönemi kapsayan süreçte enerjide transit ülke olabilmek için çalışmaktadır. Bu amaç doğrultusunda bazı başarı girişimleri olmuş bunun yanında pek çok proje de aktör olmaya çalışmıştır. AB'nin enerji ithal ettiği ülkeler Türkiye ilişkileri değerlendirilerek mevcut ve planlanan petrol ve doğalgaz projeleri bakmak AB'nin enerji gereksinimini sağlama da Türkiye'nin önemini daha net anlamaya yardımcı olacaktır.

Boru hatlarıyla taşımacılığın tarihi 1865 yıllara kadar gitmektedir. İlk kez boru hattı kullanarak petrol taşımacılığı ABD'nin Pensilvanya eyaletinde 1865 yılında yapılmıştır. Tam olarak yaygınlaşması ve bir sektör haline gelmesi ise 1930'ları bulmuştur. Enerji ihtiyacının önemi nedeniyle dünya ülkeleri boru hattı taşıma sisteminden son derece yararlanmaktadır. Dünya petrol boru hatlarına bakıldığında ABD, 280 bin km ile 1.sıradadır. 2.sırada ise 68 bin km ile Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri yer almaktadır. İran, Kanada, , Irak, Cezayir, Hindistan, Suudi Arabistan, ve Türkiye diğer önemli ülkeler arasında sayılmaktadır.²⁰¹

Türkiye %98 oranında doğal gazda yaklaşık dışa bağımlı durumdadır. Bu durum arz güvenliği açısından risk barındırmaktadır. Bunun yanı sıra petrol ihtiyacını da büyük oranda ithalatla karşılayan Türkiye enerji kaynakları açısından dışa bağımlı durumdadır. Mevcut bağımlılık nedeniyle ortaya çıkan arz güvenliği sorununun çözülmesi için öncelikle petrol ve doğal gaz aramalarını sürdürmek, mevcut yerli kaynaklardan daha fazla yararlanmak ve hem ithalatın yapıldığı ülkelerin hem de ithal enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi arz güvenliği açısından önem arz etmektedir.²⁰² Tedarik kaynağı ülkelerin çeşitlendirilmesi hedefi kapsamında ve

²⁰⁰ Akpınar Erdal, "Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı ve Türkiye Jeopolitiğine Etkileri", GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 25, Sayı 2, 2005, s.235.

²⁰¹ Zengin Eyüp ve Esedov Agil, "Türkiye Ve Azerbaycan Örneğinde Boru Hatları Ulaştırmasının Çevre Üzerindeki Etkileri", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 9, 2009, ss. 99.

²⁰² Kalkınma Bakanlığı, "Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)", 2016 Programı, http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/YillikProgramlar/Attachments/25/2016_Program%C4%B1.pdf Erişim Tarihi: 26.07.2017.

transit ülke olmak adına petrol ve doğalgaz projelerinde Türkiye bir aktör konumundadır.

4.2.1. Enerji İhraç Eden Ülkeler ile Türkiye İlişkileri

4.2.1.1 Rusya ve Türkiye İlişkileri

Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki ilişkiler eski tarihlere uzanmaktadır. Soğuk Savaş dönemi sonrasında yeni işbirliği imkân ve perspektifleri oluşmuştur. 1990'larda ekonomik işbirliğinin hızlı gelişmiştir. 2000'li yıllarında başından itibaren Türkiye-Rusya ilişkileri iki ülkenin siyasi liderleri arasında kurulmuş olan diyalog ile yeni bir dönem oluşturmuştur. Üst Düzey İşbirliği Konseyi'yle (ÜDİK) 2010 yılında kurulmuştur. ÜDİK ile ilişkiler kurumsal bir zemine oturmuştur. Türkiye-Rusya ilişkileri, Suriye kriziyle alakalı askeri hareketlilik nedeniyle ciddi bir sınamaya maruz kalmıştır. Ancak Türk ve Rus halklarının ortak arzusu ile ilişkilerde normalleşmektedir. 2016 yılının ortasından sonra iki ülke ilişkilerinde tekrar ikili diyalog oluşturulmuştur. Ticari ve ekonomik ilişkiler Rusya Federasyonu ile Türkiye ilişkisinin temelini oluşturmaktadır. Bir dönem 38 milyar dolara ulaşan ikili ticaret hacmiyle en önemli ticari ortağımızdır. Son dönemde düşüş olmasına rağmen hala başlıca ticaret ortaklarımızdandır.²⁰³

Türkiye-Rusya ilişkilerinin merkezinde enerji yer almaktadır. Enerji ihracatı, Rusya ekonomisi açısından en önemli üründür. Türkiye Rusya'ya doğalgaz ithalatı açısından yüksek oranda bağımlıdır. Bu nedenle ikili ilişkilerde enerji belirleyici bir unsur olmaktadır.

Rusya ve AB ilişkileri içerisinde önemli olan 2006 ve 2009 yıllarında Ukrayna-Rusya arasındaki doğalgaz krizleri sonrası yaşanan sıkıntılar Avrupa'da tedirginliğe neden olmuştur. Yaşanan sıkıntıların tedirginliği alternatif güzergâh düşüncesini ortaya çıkarmıştır. AB Rusya-Ukrayna krizi nedeniyle Karadeniz

²⁰³ Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Rusya İlişkileri", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-siyasi-iliskileri.tr.mfa> Erişim Tarihi:21.10.2017.

üzerinden veya Türkiye’den geçen boru hatlarıyla doğalgazı taşımak istemektedir. Bu durum Türkiye’nin doğru politikalar ile enerji merkezi olmasına katkı sağlayacaktır. Rusya ve Türkiye arasında enerji alanında yapılan işbirliklerine bakıldığında iki ülke arasında enerji ticaretini belirleyen iki önemli hat bulunmaktadır. Bunlar Rusya’dan başlayarak Ukrayna- Romanya-Bulgaristan üzerinden Türkiye’ye ulaşan Batı Hattı ve Karadeniz üzerinden Türkiye’ye ulaşan Mavi Akım hatlarıdır. Bir üçüncü hat ise 2016 yılında anlaşması imzalanan Türk Akımı projesidir.

4.2.1.1.1 Rusya ve Türkiye’nin Mevcut ve Planlanan Enerji Projeleri

4.2.1.1.1.1 Batı Hattı (Rusya – Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı)

Doğalgaz sevkiyatı için Türkiye Cumhuriyeti ve Eski Sovyetler Birliği hükümetleri arasında 18 Eylül 1984 yılında Hükümetlerarası Anlaşma imzalanmıştır. Batı Hattı 845 km uzunluğundadır. Güzergahı “Rusya’dan sonra Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan’dan geçerek ülkemize Bulgaristan sınırında Malkoçlar’dan giren, Hamitabat, Ambarlı, İstanbul, İzmit, Bursa, Eskişehir’den Ankara’ya” ulaşmaktadır. 1987 yılından itibaren doğal gaz alımına başlanmıştır. 1993 yılında yıllık 6 bcm’e ulaşan kapasite sonradan yapılan geliştirmeler sayesinde 14 bcm/yıl’a yükseltilmiştir.²⁰⁴

Günümüzde Batı Hattı üzerinden 18 milyar m³ doğal gaz ithal edilmektedir. Botaş bunun yıllık 4 milyar m³’ünü, özel sektör ise yıllık 10 milyar m³’ünü ithal etmektedir.²⁰⁵

²⁰⁴ Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye’nin Enerji Profili Ve Stratejisi”http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa Erişim Tarihi: 26.07.2017.

²⁰⁵<http://enerjiensitusu.com/turkiye-dogalgaz-boru-hatlari/> Erişim Tarihi: 26.07.2017.

4.2.1.1.1.2.Mavi Akım Boru Hattı

15 Aralık 1997 yılında temeli atılan Mavi Akım Projesi Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında imzalanan Hükümetlerarası anlaşma ile gerçekleştirilmiştir. Bugüne kadar enerji alanında iki devlet arasında gerçekleştirilen en büyük projedir. Bu proje ile Rusya'dan alınan doğal gaz Karadeniz üzerinden Türkiye Cumhuriyeti'ne sevk edilmektedir. 15 Aralık 1997 tarihinde aynı zamanda Türkiye adına BOTAŞ ile Rusya adına Gazpromexport şirketleri arasında, 2025 yılı sonuna kadar geçerli olacak yılda 16 bcm doğal gaz alımına yönelik "Doğal Gaz Alım Satım Anlaşması" imzalanmıştır.²⁰⁶ Mavi akım anlaşması dönemin gündeminde olan Türkmen gazı projesi yerine Rusya yapılan bir anlaşmadır. TBMM onaylanarak 1 Nisan 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Mavi Akım Projesi, Rusya Federasyonu ve Türkiye arasında gerçekleştirilen üçüncü doğal gaz alım anlaşmasıdır.²⁰⁷

İmzalanan bu anlaşma ile Türkiye Rusya'dan aldığı, kullanılmayan ve depolanamayan doğalgazını üçüncü ülkelere ihraç edememektedir. Çünkü anlaşmada ihraç konusunda Rusya'nın iznine tabi tutan maddeler yer almaktadır. Anlaşmanın koşulları Türkiye'yi Rusya'ya enerjide bağımlı hale getirmektedir. Ayrıca dış ticaret açığının artmasına ve yeni enerji projeleri ile kazanılacak avantajlardan mahrum kalmasına neden olmaktadır.²⁰⁸

"Rusya Federasyonu-Karadeniz-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı" olarak da bilinen Mavi Akım Boru Hattı 3 ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm Rusya topraklarında, İzobilnoye-Djubga arasında 370 km uzunluğundadır. İkinci bölüm 390 km uzunluğunda Karadeniz geçişinde, Djubga-Samsun arasında bulunmaktadır. Üçüncü bölüm ise Türkiye topraklarında Samsun - Ankara arasında 501 km uzunluğundadır. 17 Kasım 2005 tarihinde resmi açılışı yapılan hat 20 Şubat 2003 tarihinde işletmeye alınmıştır.²⁰⁹

²⁰⁶Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi"http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa Erişim Tarihi: 26.07.2017.

²⁰⁷ Oğan Sinan, "Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği", Stradigma.com aylık strateji ve analiz e-dergisi, Ağustos 2003, Sayı:17, s. 2 <http://www.emreozgur.com/Mavi.pdf> Erişim Tarihi: 28.07.2017.

²⁰⁸ Akgül Fatih, "Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları'nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri", Güvenlik Araştırmaları Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 5, Haziran 2007. s.147.

²⁰⁹ ETKB, a.g.e.,2017, s. 73

4.2.1.1.1.3 Rusya-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (Türk Akımı)

Rus doğalgazı Güney Akım Projesi ile Karadeniz'in ikibin metre altından Bulgaristan'a ulaşması bu alandan iki kısma ayrılarak Avrupa'ya gaz aktarılması planlanan bir projedir. Projenin birinci kısmın Yunanistan üzerinden İtalya'ya, ikinci kısmın ise Sırbistan ve Macaristan'dan geçerek Avusturya'nın Baumgarten limanına ulaşması planlanmıştır.²¹⁰ Ancak bu proje yerini Türk Akımına bırakmak zorunda kalmıştır.

Ülkelerin politikaları karşılıklı olarak yaşananlar çerçevesinde farklılaşmaktadır. Rusya'nın enerji politikası ABD'nin ve AB'nin ambargolarına karşı alternatifler geliştirmektedir. AB ülkeleri çok büyük bir oranda Rus doğalgazına bağımlı durumdadır. Bu durum Rusya'nın elini güçlendirmektedir. Ancak AB'nin enerji ihtiyacını farklı kaynak ve farklı güzergahlardan edinme çalışmaları Rusya için bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. Güney Akım Projesini iptalinde sayılacak öncelikli nedenlerden biri Güney Akım'ın Avrupa'ya giriş kapısı olacak olan Bulgaristan'ın AB üyesi olduğu için Rusya'ya karşı yaptırımlarda AB ile aynı cephede yer alma riskidir.. Bu faktörler Rusya'yı yeni enerji güzergahları bulma arayışına yönlendirmiştir.²¹¹ Türk Akımı Projesi bu kapsamda ortaya çıkan bir projedir.

Temeli 2016 yıllarına dayanan Türk Akım Gaz Boru Hattı Projesine yönelik siyasi, teknik, ekonomik ve hukuki çerçeveyi ortaya koymak adına 26 Ekim 2016 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip ERDOĞAN ile Rusya Federasyonu Hükümeti adına Rusya Devlet Başkanı Sayın Putin'in huzurunda Türk Akım Gaz Boru Hattı'na ilişkin Hükümetlerarası Anlaşma İstanbul'da imzalanmıştır.²¹²

²¹⁰“Güney Akım Projesi nedir?”, 2009, <http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haber&ArticleID=85491> Erişim Tarihi: 30.07.2017.

²¹¹Karagöl ve Kızılkaya a.g.e., s. 2

²¹²Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri”<http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri> Erişim Tarihi: 28.07.2017.

“Rusya-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi Türk Akımı” Türkiye ve Güneydoğu Avrupa için güvenilir bir enerji kaynağı yaratmak adına Rusya’daki dev doğalgaz rezervleri aracı olmadan doğrudan Türkiye’nin doğalgaz dağıtım şebekesine bağlanacaktır. Gazprom tarafından Boru hattı sisteminin açık deniz kesimi inşa edilecektir. Açık deniz boru hattı sistemi, Karadeniz’den ilerleyecek paralel iki hattan oluşacaktır. Proje boru hatları Rusya kıyısındaki Anapa kenti yakınlarında denizaltına inerek, İstanbul’a 100 kilometre mesafedeki Kıyıköy’de Türkiye kıyısına çıkacaktır. Kıyıköy’den Lüleburgaz’daki mevcut doğalgaz ağına bağlanarak bir yeraltı boru hattı kurulacaktır. Güzergahın buradan Yunanistan sınırına devam etmesi planlanmaktadır.²¹³

Tahmini olarak Türkiye için yılda yaklaşık 14 milyar metreküp Avrupa’ya ise 49 milyar metreküp gaz ihraç edilmesi planlanan Türk Akımı Projesinde taşıma kapasitesi yılda 63 milyar metreküp olarak düşünülmektedir. Proje inşaatında Gazprom, Karadeniz’in altından geçecek hattın tamamını inşa edecektir. Projenin Türkiye topraklarından geçecek kısmın ortaklaşa yapılması planlanmıştır. Türk Akımı’nın 19 milyar dolara mal olması beklenmektedir. İki ülke arasında yapılan anlaşmalar doğrultusunda inşaatına Mayıs 2015’te başlanmıştır.²¹⁴

Türk Akımı Projesi Güney Akım’ın py-pass edilmesi ile ortaya çıkmış bir projedir. Bu kapsamda ele alındığında bazı ülkeler devre dışı bırakılmış olmaktadır. Ukrayna yerine Türkiye, Bulgaristan yerine Yunanistan aktör konumunda olmuştur. Bunun yanı sıra Azeri ve Hazar Coğrafyası doğal gazını Avrupa’ya Türkiye üzerinden sevki için oluşturulan TANAP projesine rakip bir proje olmaktadır. Keza yine İran ve Akdeniz gazı için risk oluşturan bir projedir. Türkiye’nin transit bölge olma isteği ayrıca enerji de bağımlılığı azaltma isteği ve diğer ülkeler ile başlatmış olduğu projeler kapsamında bir tavır takınması büyük önem arz etmektedir. Türk Akımı projesin Türkiye’nin küresel enerji arz güvenliğinde oynamayı planladığı bir

²¹³“Türk Akımı Boru Hattı”, <http://turkstream.info/tr/project/> Erişim Tarihi: 30.07.2017.

²¹⁴“Türk Akımı projesi nedir?”, 2016,<http://www.ntv.com.tr/ekonomi/turk-akimi-projesi-nedir,6SPX691WSkaL6pBjj9F3EA> Erişim Tarihi: 30.07.2017 .

enerji merkezi ve transit ülke olma hedeflerini gerçekleştirmesine yardımcı olabilecek bir projedir.²¹⁵

4.2.1.2. Ortadoğu Ülkeleri ve Basra Körfezi Ülkeleri İle Türkiye İlişkileri

Mevcut tarihi, kültürel ve sosyal yakınlığımız nedeniyle Orta Doğu'daki gelişmeler ve gelişmelerin ortaya çıkardığı etkiler Türkiye'nin ilgisi dâhilindedir. Türkiye Çok boyutlu, proaktif, yapıcı ve geleceğe dönük bir dış politika izlemektedir. Orta Doğu'da barış ortamının oluşması, istikrar ve refahın hüküm sürmesini istemektedir. Bu kapsamda yürütülen çalışmalara büyük oranda destek olarak ve ihtiyaç duyulan alanlarda krizlerin ve sorunların çözümü için faaliyetlerde bulunup veya çözüm aşamalarında katkılar sunmaktadır.²¹⁶

1996 yılında Türkiye ve İran arasında imzalanan anlaşma ile iki ülke arasında inşa edilen boru hattından ilk doğalgaz sevkiyatı 2001 yılında olmuştur Anlaşma "Take or pay" (al ya da öde) ilkesine göre yapılmıştır. Bu ilke kapsamında Türkiye almayı taahhüt etmiş olduğu miktarı almasa dahi Tahran'a almadığı gazın ücretini de ödememektedir. İran'ın en büyük müşterisi Türkiye'dir. İran uluslararası ambargolara uğramıştır. %90 yakın sattığı doğalgaz Türkiye tarafından alınmaktadır. Bu bağlamda Tahran'ın Türkiye'ye ciddi bir bağımlılığı vardır. Son yapılmış bulunan araştırmalardan elde edilen verilere göre İran'ın ispatlanmış doğal gaz rezervleri açısından Rusya'yı da geçerek dünyanın en çok doğalgaz rezerv miktar sahibi olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan Türkiye ve İran'ın doğalgaz alanında işbirliği yapması kaçınılmaz olmaktadır. Türkiye, büyüyen ekonomisinin enerji gereksinimi karşılama adına, İran ise pazar çeşitliliği yaratmakta zorlandığı için Türkiye pazarına muhtaç durumdadır.²¹⁷

²¹⁵ Bilen Seda S., "Türk Akımı: Türkiye İle Rusya'nın Enerji İttifakı", 2016, <http://www.dw.com/tr/t%C3%BCrk-ak%C4%B1m%C4%B1-t%C3%BCrkiye-ile-rusyan%C4%B1n-enerji-ittifak%C4%B1/a-36011618> Erişim Tarihi: 21.10.2017.

²¹⁶ Dışişleri Bakanlığı, "Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri İle İlişkiler", http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-ortadoğu-ile-iliskileri.tr.mfa Erişim Tarihi: 21.10.2017.

²¹⁷ İnat Kemal, "Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün 30. Yılında Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri" Seta Analiz Sayı 132, Temmuz 2015, s.21.

Türkiye-İran enerji işbirliğinin önemlerinden biri de Türkiye'nin İran gazının Avrupa'ya ulaşmasında oynayabileceği roldür. Yaptırımların kaldırmasından sonra İran gazına Avrupa'dan yüksek ilgi ve talep söz konusudur. İran talep güvenliğini sağlamak adına ihracat pazarlarını ve yollarını çeşitlendirmek istemektedir. Bu kapsamda Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına ulaşacak bir boru hattı bu seçeneklerden biridir. Türkiye-İran enerji işbirliğinin kapsamına iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler ve bölgesel jeopolitik dengeler belirlemektedir. Enerji ortaklığının son yıllarda gerilen Ankara-Tahran ilişkilerine olumlu etkilemesi mümkündür. Ancak siyasi çıkar farklılıkları tarafların alternatif enerji projelerine yönelik beklentilerini şekillendirecektir.²¹⁸ İran ile mevcutta İran – Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı bulunmaktadır.

Irak ile güçlü tarihi bağlarımız bulunmaktadır. Irak'a yönelik dış politikada Irak'ın korunan toprak bütünlüğü, güven ve istikrarlı bir ortam, iç barış, ekonomik olarak artan bir refah istenmektedir. Bu bağlamda bölge açısından da güvenlik ve refah üreten bir ülke olması, komşularıyla ve diğer toplumlarla bütünleşen bir Irak için politikalar, Türkiye'nin Irak dış politikasının temelini oluşturmaktadır. 10 Temmuz 2008'de Bağdat'ta imzalanan Ortak Siyasi Bildirge ile Irak ve Türkiye arasında “Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK)” oluşturulmuştur. Bu sistem iki ülke arasında pek çok alanda işbirliği yapılması ve ortak olarak ortaya konacak projeleri amaçlamaktadır. Enerji kaynakları bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden biri olan Irak için Türkiye önemlidir. Türkiye Irak'ın petrol ve doğalgazını küresel pazarlara ulaştırılmasında coğrafi katkılar sağlama potansiyeline sahiptir. Irak'la bu alandaki işbirliği yapılması uluslararası enerji güvenliğine, kaynak ve güzergâh çeşitliliği sağlayacaktır.²¹⁹

Irak da Federal Erbil Hükümeti ile Bağdat Hükümeti arasında petrol kaynakları ve petrolün ihracı hakkında 2014 sonuna kadar anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Bağdat Hükümeti, Erbil'in haberi olmadan kabul edeceği bir anlaşmayı kabul etmeyeceğini belirtmiştir. Erbil Hükümeti 2007 ve 2011 yıllarında petrole

²¹⁸ Guluzade Orhan, “Türkiye'nin enerji ihtiyacını yalnız İran'ın karşılaması riskli olabilir”, 2016, <https://tr.trend.az/business/energy/2523185.html> Erişim Tarihi: 22.10.2017.

²¹⁹ Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye - Irak Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa> Erişim Tarihi:22.01.2017.

ilgili yasa hazırlamıştır ancak Bağdat Hükümeti onaylanmamıştır. Dolayısıyla Erbil bu durumda yetkilerin kendisinde olduğunu belirtmiştir. Bağdat'ta Şii siyasetçi Haydar İbadi'nin 2014 yılı Eylül ayında yeni hükümeti kurmasının ardından Ankara-Bağdat ilişkileri yeni bir döneme girmiştir. 2014 Kasım ayında Enerji Bakanı Taner Yıldız ve Irak Dışişleri Bakanı İbrahim el Caferi başkanlığında gerçekleşen Türkiye-İrak Karma Ekonomik Komisyonu'nun 17. Toplantısında Irak petrolünün üretimi, Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattından yapılan sevkiyatın artırılması ve diğer konularla ilgili çeşitli anlaşma ve protokoller imzalanması gerçekleştirilmiştir. Böylelikle Bağdat ve Erbil Yönetimlerinin de anlaşması ile Türkiye iki yönetim arasında kalma durumundan kurtulmuştur. Bu gelişmeler ile günlük kapasitesi 1,5 milyon varil olan Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattının 375 bin varil olan güncel sevkiyatının 2015 yılı Nisan ayından itibaren günlük 600 bine çıkarılması gibi hedefler ortaya konmuştur. Ayrıca Türkiye ile Irak arasında, daha önce müzakere edilen, ancak 2012 yılında Türkiye'nin Bağdat'ı dışlayarak Erbil Yönetimi ile Kürt petrolünün satışı ve Kuzey Irak-Türkiye arasında yeni boru hattı inşası hakkında anlaşması nedeniyle ilişkilerin bozulmasıyla, uzun süredir askıda olan yeni doğalgaz boru hattı inşası Bağdat toplantısının önemli bir maddesi olmuştur.²²⁰

Türkiye'nin Irak Bölgesel Kürt Yönetimi (IBKY) ile enerji konusunda üstleneceği rol önemlidir. Irak Bölgesel Kürt Yönetimi ile gerçekleştirilecek projeler Türkiye'nin kaynak çeşitlendirme hedefi açısından önemlidir. Kuzey Irak-Türkiye arasında gerçekleştirilecek projenin tam kapasite ile çalışır ise IBKY, petrol ve doğalgaz kaynaklarını Türkiye'den Avrupa'ya da aktarma imkanı bulacaktır. Türkiye bu projeye hem kendi enerji güvenliğine hem de AB'nin enerji arz güvenliğini katkıda bulunmayı hedeflenmektedir. Ayrıca IBKY'dan gelecek olan gazın iç tüketim sonrasında "Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TANAP)" ile Avrupa'ya ulaştırılması da hedeflenmektedir.²²¹

Nabucco projesi yerini TANAP'a bırakmıştır. Ancak Nabucco projesi yapılsaydı Hazar doğalgazı Türkiye üzerinden orta Avrupa'ya taşınacaktı. Türkiye,

²²⁰ Akın Hakan, "Türkiye'de Enerji Boru Hattı Taşımacılığında Güvenlik", Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015., s. 12-13.

²²¹ Karagöl Erdal Tanas, "Enerjide Yeni Aktör: Irak Kürt Bölgesel Yönetimi", SETA Perspektif, Sayı 3 Kasım 2013, s.3.

bu projeye İran, Irak ve bunların yanı sıra Körfez Arap ülkelerini de proje içinde istemektedir. Bu çerçevede, Türkiye Katar'a büyük önem vermiştir. İki ülke arasında doğalgaz ithal edilmesi, hem de doğalgaz boru hattı inşası konularında büyük oranda görüş birliğine varılmıştır. Ancak Suudi Arabistan'ın ise Katar'la yapılacak muhtemel bir anlaşmada transit geçiş izni verip vermeyeceği sorunu bulunmaktadır. Çünkü iki ülke arasındaki ilişkiler uzun zamandır sorunludur. Suudi Arabistan bölgede boru hatlarının geliştirilmesi için istekli bulunmamaktadır. Suudi Arabistan'ın sorun çıkarması durumunda deniz yoluyla farklı bir güzergâh üzerinden doğalgazın Türkiye'ye ulaştırılması düşünülebilir.²²²

AKP(Adalet ve Kalkınma Partisi)'nin iktidar olmasından sonra Türk dış politikası yeni diplomasi içindedir. Türkiye, bu diplomasi doğrultusunda Körfez bölgesiyle ve bütün komşuları ile siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkiler geliştirmeye başlamıştır.²²³ Türkiye 2000 yılından itibaren Ortadoğu da dengelenme arayışları izlemektedir. Türkiye'nin izlediği dış politika ise bölge ülkeleri ve öncelikli olarak sınır ülkeleriyle sıfır sorunlu iyi geçinme politikasıdır. İlişkilerin kuvvetlenmesi adına ekonomik işbirliği ve dış ticareti güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda İkinci Körfez Krizinde TBMM tarafında 1 Mart 2003'de kabul edilmeyen “tezkere” ile Türkiye, komşu ülkelerle sıfır sorun politikasını sürdürmesini sağlamıştır. Türkiye yalnızca komşularıyla dış politikasını geliştiren, ekonomik işbirliği ve dış ticaret düzeyini artıran bir ülke olmanın yanında ABD, AB, Rusya, Çin ve İran gibi küresel aktörler ile de ilişkilerini geliştirmektedir.²²⁴

Türkiye, ekonomik, siyasi ve sosyal anlamda ortaya koymuş olduğu son dönemdeki kalkınmayla kötü bir imajı olan istikrarsızlık, ekonomik duraklama başa çıkılabileceğini ortaya koymuştur. Ortaya koymuş olduğu bu kalkınma bölgenin faydalanacağı bir tecrübe olmuştur. Ayrıca diplomatik işbirliğini artırmıştır. Bu diplomatik faaliyetlerine gösterilecek bir örnek olarak Irak'ın işgaline destek vermemesi ve Irak vatandaşlarına ve devletine destek olmak amacıyla Irak'a sınır komşusu olan ülkeler toplantılarını düzenlemesi gösterilebilir. Bahreyn, Kuveyt ve

²²² Akın, a.g.e., s.15.

²²³ Akkaya, a.g.e, s 20.

²²⁴ Üzümcü Adem ve Topal Sinem, “Abd-İran Yakınlaşması Ve Kırım Gerginliği Ortamında Türkiye'nin Enerji Tedarikinde Azerbaycan, İran Ve Irak'ın Artan Önemi: Dış Ticaret Ve Enerji İlişkileri Açısından Yeni Fırsatlar (Mı?)”, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, KAÜ İİBF Dergisi, Cilt 6, Sayı 9, 2015, s. 98-99.

Suudi Arabistan'ın katıldığı toplantılarda bölge sorunlarının, bölgesel aktörlerle çözmek amaçlanmıştır. Türkiye'nin tüm bu hamleleri Körfez ülkelerindeki mevcut sorunların çözmek ve kurumsal mekanizmaların kurulmasına sağlayabileceği katkı ve kurumsal mekanizmalar ile KİK ülkelerinin Irak ve İran'la yaşanan güvenlik sorununun çözülmesine yardımcı olabileceği söylenebilir.²²⁵

4.2.1.2.1. Ortadoğu Ülkeleri ve Basra Körfezi Ülkeleri ile Mevcut ve Planlanan Enerji Projeleri

4.2.1.2.1.1. İran -Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı

İran doğal gazını boru hattı ile Türkiye'ye aktarmak için Türkiye adına BOTAŞ İran adına NIGC arasında 8 Ağustos 1996 tarihinde Tahran'da Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması imzalanmıştır. Bu hat ile yaklaşık yıllık 10 milyar m³ doğal gaz aktarılması amaçlanmaktadır. Bu anlaşma inşa edilen "Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı" yaklaşık 1491 km uzunluğundadır. Bu hat Doğubayazıt'tan başlayarak, Erzurum, Sivas ve Kayseri üzerinden Ankara'ya uzanmaktadır. Bir branşmanı ise Kayseri, Konya üzerinden Seydişehir'e ulaşmaktadır. İran'dan gaz alımı 10 Aralık 2001 tarihinde başlamıştır.²²⁶

4.2.1.2.1.2. Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı

Türkiye ve Irak arasında 27 Ağustos 1973'de imzalan Ham Petrol Boru hattı anlaşması "Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattının(Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı)" inşasına başlanmıştır. Bu hat ile Irak'ın Kerkük ve diğer üretim sahalarında üretilen ham petrolün Ceyhan Deniz Terminaline getirilmesi amaçlanmaktadır. 1976 yılında aktif hale gelen ilk hat 986 km uzunluğundadır. İlk tanker yüklemesi 25 Mayıs 1977 tarihinde yapılmıştır.²²⁷

1983-1984 yılları arasında yapılan inşaatlar(I.Tevsi Projesi) ile Türkiye kesimine 3 , Irak kesimine 2 adet yeni pompa inşa edilmiş ve hattın kapasitesi 46.5 MTY'a çıkarılmıştır. 1986-1988 yılları arasında yapılan ikinci bir inşaat ile yeni bir boru hatta tesis edilmiştir Bu boru hattı I. Boru Hattı'na paralel 46 inc çapındadır.

²²⁵ Akkaya, a.g.e., s 27.

²²⁶ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri"<http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri> Erişim Tarihi: 28.07.2017.

²²⁷ Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin Enerji Profili Ve Stratejisi"http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa Erişim Tarihi: 26.07.2017.

İnşa edilen yeni boru hattı sonrası yıllık taşıma kapasitesi 70.9 MTY'a ulaşmıştır. Mevcut Boru Hattı kapasitesi , dizayn petrolüne göre 76,67 MTY dır. Kapasiteyi artırmak adına uygulanan kimyasal madde basımı ile kapasite 1989 yılında 82 MTY'a çıkartılmıştır.²²⁸

Boru hattındaki devamlılığı sağlamak adına 19 Eylül 2010 tarihinde Türkiye-İrak Cumhuriyetleri yetkilileri görüşmüş olup, bu kapsamda süresi dolan anlaşmalar ve protokoller yenilenmiş ve 15 yıl boyunca devam edecek Değişiklik anlaşması imzalanmıştır.²²⁹ Irak petrolü 2014 yılı Mayıs'ından beri günlük 500-600 bin varil olarak Ceyhan Terminaline gönderilmektedir.²³⁰

Bu hat Irak petrolünün AB'ye taşınması adına önem arz etmektedir. AB kaynak ülkelerini çeşitlendirme arzusu içindedir. Hali hazırda kurulmuş olan bir petrol boru hattı hem Türkiye'nin arzuladığı transit bölge olma adına Türkiye için hem de risklerini azaltma arzusu içinde olan AB için avantajdır.

4.2.1.3 Hazar Bölgesi Ülkeleri ve Türkiye İlişkileri

Azerbaycan Cumhuriyeti, zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahiptir. Güney Kafkasya'da Hazar denizinin kıyısında yer almaktadır. Ekonomik yapısı petrol ve petrol sanayisi, doğal gaz ve petrokimya ürünleri üzerine kurulmuştur. Azerbaycan'ın Türkiye, İran, Ermenistan ve Rusya Federasyonu ile sınırı bulunmaktadır. Ayrıca Hazar denizi vasıtasıyla Kazakistan ve Türkmenistan ile de komşudur.²³¹

Türkiye, 30 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Cumhuriyeti'ni 9 Kasım 1991 tarihinde tanıyan ilk devlettir. Türkiye'nin Azerbaycan'la ilişkileri çok boyutlu ve stratejik düzeydedir. Karşılıklı üst düzey ziyaretler yoğun bir şekilde gerçekleşmektedir. İki ülke devlet yetkilileri göreve geldiğinde ve önemli olaylarda birbirlerini ziyaret etmeyi bir geleneğe dönüştürmüştür. “Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK)” mekanizması

²²⁸ “İrak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı”, http://www.dektmk.org.tr/pdf/enerji_kongresi_10/27.pdf Erişim Tarihi: 26.07.2017.

²²⁹ Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye'nin Enerji Profili Ve Stratejisi”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa Erişim Tarihi: 26.07.2017.

²³⁰ ETKB, a.g.e., 2017, s. 67.

²³¹ Babayeve Vefa, “Haydar Aliyev Dönemi Türkiye-Azerbaycan İlişkileri”, İstanbul Ticaret Üniversitesi, SOBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Mayıs 2013, s.8.

2010 yılında Cumhurbaşkanları düzeyinde kurulmuştur. Bu mekanizma ile ikili ilişkilerin daha da güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. YDSK en son toplantısı 15 Mart 2016 tarihinde yapılmıştır. Bu güne kadar toplamda da beş defa toplanmıştır.²³² Türkiye ve Azerbaycan arasında kültürel anlamda sıkı bağlar bulunmaktadır. Bu sıkı bağlar yapılan enerji anlaşmalarıyla çok daha güçlenmiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol ve Bakü-Tiflis-Erzurum(BTE) doğalgaz hatlarıyla Azerbaycan doğalgaz ve petrolünün Türkiye'ye ihracını sağlayan hatların temelleri Haydar Aliyev döneminde atılmıştır.²³³

Aliyev döneminde “Asrın Anlaşması” Bakü’de “Gülüstan” Sarayında 20 Eylül 1994’de imzalanmıştır. Bu anlaşma denizin derinliğinde yerleşen “Azeri”, “Çırag”, “Güneşli” rezervlerinin işlenilmesi ve gelir dağılımı ile ilgilidir. 4 dilde hazırlanan bu anlaşma 400 sayfadır. Asrın Anlaşması’na Azerbaycan, Suudi Arabistan, Japonya, Norveç, Türkiye, Rusya, Büyük Britanya ve ABŞ olmak üzere 8 ülke ve Delta, Remko, Itochu, Penzooil, Türkiye Petrolleri, Exxon, Statoil, Lukoil, Socar, Yunocal, Amoco, McDermott ve BP olmak üzere 13 şirket katılmışlar. Bu anlaşma sayesinde 41 petrol şirketi(19 ülkeyi temsilen) ile daha 27 anlaşma imzalanmıştır.²³⁴ Türkiye bu anlaşmada taraflardan biri olarak Azerbaycan ile önemli bir işbirliği gerçekleştirmiştir. TANAP ile devam eden bu işbirliği sürecinin önümüzdeki dönemlerde de artarak devam etmesi beklenmektedir.²³⁵Bu durumun AB ülkelerinin kaynak çeşitlendirmesi adına Türkiye'ye olan ilgisini artırdığı söylenebilir.

Türkiye, SSCB'nin dağılması sonrasında 27 Ekim 1991’de bağımsızlığını ilan eden Türkmenistan’ı ilk tanıyan ve Aşkabat’ta ilk Büyükelçilik açan devlettir. Türkmenistan’ın tarafsızlık statüsüne Türkiye destek olmaktadır. Bu iki ülke ortak bir tarih, dil, din ve kültürü paylaşmaktadır. Halk arasında, “Bir Millet, İki Devlet” temelinde anılmaktadır. Türkmenler ilişkileri “kemik kardeşliği” olarak

²³² Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-Azerbaycan Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> Erişim Tarihi: 22.10.2017.

²³³ Karagöl E. Tanas,ve diğ , “Türkiye’nin Enerjide Merkez Ülke Olma Arayışı”, SETA, <https://www.setav.org/turkiyenin-enerjide-merkez-ulke-olma-arayisi/> Erişim Tarihi:22.10.2017.

²³⁴ “Asrın Anlaşması”, http://www.azerbaijans.com/content_775_tr.html Erişim Tarihi: 22.10.2017.

²³⁵ Karagöl ve diğ., a.g.e., s.31

nitelendirmektedir. İki ülke arasındaki işbirliği ticaret, kültür, eğitim ve dış politika alanları özellikli olmak üzere pek çok alanda olumlu olarak devam etmektedir.²³⁶

Türkmenistan küresel doğal gaz rezervlerinin yüzde 10-12'sine sahip olup, dünya sıralamasında 4. sırada bulunmaktadır. Türkmenistan doğal gazını Rusya, Çin ve İran'a ihraç etmektedir. Çin'in artan enerji ihtiyacı nedeniyle Türkmenistan, Avrasya coğrafyasının en önemli gaz tedarikçisi konumundadır. Türkiye ve Türkmenistan iş birliğinin gelişmesi son derece önem arz etmektedir. Bölgede üç önemli liman bulunmaktadır. Türkmenistan'ın rezervleri, Türkiye ve Avrupa'nın enerji arz güvenliği açısından önemli fırsatlar sunmaktadır.²³⁷

4.2.1.4.1. Hazar Bölgesi Ülkeleri ve Türkiye'nin Mevcut ve Planlanan Enerji Projeleri

4.2.1.4.1.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı

Azerbaycan Batı ve Kuzey boru ihraç hatlarının tam olarak çalışmaması ve istenilen başarıların elde edilememesinden dolayı yeni boru hattı projelerine yönelmiştir.²³⁸“Bu kapsamda, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasında imzalanmış bulunan Hükümetlerarası Anlaşma 18 Kasım 1999 yılında “Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattının” kurulması adına anlaşılmıştır. İmzalanan Hükümetlerarası Anlaşmanın eki olarak Evsahibi Hükümet Anlaşması Türkiye Cumhuriyeti ile Ana İhraç Boru Hattı İştirakçileri ile 19 Ekim 2000 tarihinde imzalanmıştır.²³⁹

“Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC)” kurulma amacı öncelikli olarak Azerbaycan petrolünün ve diğer Hazar Bölgesi petrolünün emniyetli, ekonomik ve çevresel olarak sıkıntısız bir boru hattı sistemi kullanarak Azerbaycan-

²³⁶ Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-Türkmenistan Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-turkmenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> Erişim Tarihi:22.10.2017.

²³⁷ “Türkiye – Türkmenistan İlişkilerinde Enerjinin Artan Önemi”, <http://www.turkiye-turkmenistan.com/turkiye-turkmenistan-iliskilerinde-enerjinin-artan-onemi/> Erişim Tarihi: 22.10.2017.

²³⁸ Meherremova Nergiz, “Azerbaycan'ın Enerji Politikasının Uluslararası İlişkilerdeki Konumuna Etkisi”, Azerbaycan Cumhuriyeti Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015, Bakü, s.27. <http://unec.edu.az/application/uploads/2015/05/Nergiz-Meherremova.pdf> Erişim Tarihi: 26.07.2017.

²³⁹ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Petrol Boru Hatları”, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol-Boru-Hatlari> Erişim Tarihi: 26.07.2017.

Gürcistan üzerinden Ceyhan'a getirilmesi ve bu alandan tankerler ile dünya pazarlarına ulaştırmasıdır.²⁴⁰

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Petrol Boru Hattı 2003-2005 yılları arasında inşa edilmiştir. BTC boru hattının petrolle doldurulmasına 6 Mayıs 2005'de başlanmıştır.²⁴¹ 1769 km uzunluğunda olan Boru hattının, 1.076 km'si Türkiye'den geçmektedir. Kapasitesi 50 milyon ton olan Boru hattı Bakü ve Tiflis üzerinden Ceyhan Terminaline ulaşmaktadır. İlk petrol 28 Mayıs 2006 tarihinde BTC'den Ceyhan'a sevk edilmiştir. Ceyhan Limanı'nda ulaşan ilk petrol tankerler ile 4 Haziran 2006 tarihinde dünya pazarlarına gönderilmek üzere yüklenmiştir. 13 Temmuz 2006 tarihinde Ceyhan'da BTC'nin resmi açılış töreni yapılmıştır.²⁴²

BTC boru hattının tesislerinde yer alan 8 pompa istasyonunun 2'si Azerbaycan'da (Sengeçal dahil), 2'si Gürcistan ve 4'ü Türkiye'dedir. Ayrıca 1'i Azerbaycan'da, 2'si Türkiye'de 3 kazıyıcı-başlatma istasyonu bulunmaktadır.²⁴³ Son verilere bakıldığında 31 Aralık 2016 tarihi itibarıyla yaklaşık olarak toplam 2 Milyar 615 Milyon Varil petrol 3425 tanker kullanılarak dünya pazarlarına aktarılmıştır. Zaman zaman Azerbaycan'daki üretime bağlı olarak hattın diğer hazar bölgesi petroleri(Türkmen ve Kazak) de taşınmaktadır.²⁴⁴

4.2.1.4.1.2. Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı (BTE)

Hazar Denizi'nin Azerbaycan'a ait kısmı petrolün yanı sıra doğalgaz bakımından da zengindir. 2000 yıllarının ortalarından beri Azerbaycan petrol alanında yürüttüğü projelerin yanında doğal gaz projeleri üzerinde de durmaktadır.

²⁴⁰ Akova ve Ülgen, a.g.e. s.107.

²⁴¹“Bakü-Tbilisi-Ceyhan Ösas İhrac Neft Boru Kəməri” <http://socar.az/socar/az/activities/transportation/baku-tbilisi-ceyhan-btc-main-export-oil-pipeline> Erişim Tarihi: 26.07.2017

²⁴² Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi”http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa Erişim Tarihi: 26.07.2017.

²⁴³Bakü-Tbilisi-Ceyhan Ösas İhrac Neft Boru Kəməri” <http://socar.az/socar/az/activities/transportation/baku-tbilisi-ceyhan-btc-main-export-oil-pipeline> Erişim Tarihi: 26.07.2017

²⁴⁴ ETKB, a.g.e., 2017, s. 67.

1999 yılında Şahdeniz doğalgaz yatağının keşfi bunun yanında 2010 yılında Ümit yatağının keşfi Azerbaycan'ın doğalgaz zenginliğini kanıtlar niteliktedir.²⁴⁵

Türkiye ve Azerbaycan arasında 12 Mart 2001 imzalanan Hükümetlerarası Anlaşma kapsamında Azerbaycan'ın Şah Deniz (Güney Hazar Denizi) alanında üretilen doğal gazın Türkiye'ye arzını amaçlayan "Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı" hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda, Türkiye adına BOTAŞ ve Azerbaycan adına SOCAR firmaları yıllık 6,6 Milyar m³ Azerbaycan doğal gazının Türkiye'ye sevk edilmesi amacıyla 15 yıllık Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşmasını 12 Mart 2001 tarihinde imzalamıştır. Bu hattın inşası 16 Ekim 2004 tarihinde başlanmıştır. Hat Azerbaycan ve Gürcistan topraklarından BTC ile aynı güzergahta yaklaşık 980 km uzunluğunda tasarlanmıştır. 4 Temmuz 2007 tarihi itibarıyla BTE boru hattı üzerinden doğal gaz sevki başlamış bulunmaktadır.²⁴⁶ BTE hattı 1'i Azerbaycan'da, 3'ü Gürcistan olmak üzere 4 gaz teslimi istasyonuna sahiptir.²⁴⁷ 18 Kasım 2007 tarihinde Türkiye-Yunanistan boru hattı ile BTE ile aktarılan gazın bir bölümü Yunanistan'a aktarılmıştır.²⁴⁸

4.2.1.4.1.3. Güney Gaz Koridoru Projesi(TANAP ve TAP)

Güney Gaz Koridoru ile Azerbaycan'ın Şahdeniz alanından çıkartılan yaklaşık 1,2 trilyon m³ doğalgazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını öngörülmektedir. Bu proje Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltacak önemli bir projedir. Rusya'nın en büyük enerji şirketi olan Gazprom dünyanın en çok doğalgaz üreten kuruluşudur. Bu kuruluşun doğalgazdaki fiyatı belirlemedeki gücü, Rusya'nın enerjiyi gücünü uluslararası her krizde koz olarak kullanması, enerji dışı bağımlılık oranlarındaki yükseklik alınacak siyasi kararlarda engel teşkil etmektedir. Bu sıkıntılar GGK çok farklı misyonlar yüklemektedir. Türkiye de büyüme ile birlikte her geçen gün daha fazla enerji tüketen bir ülke olmaktadır. Türkiye'ye ucuz doğalgazın ulaştırılması beklenen GGK, AB ülkeleri için ekonomik

²⁴⁵ Meherremova, a.g.e., s.30.

²⁴⁶ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri" <http://www.enerji.gov.tr/TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri> Erişim Tarihi: 28.07.2017.

²⁴⁷ Meherremova, a.g.e., s.31.

²⁴⁸ Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi" http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa Erişim Tarihi: 26.07.2017.

olarak önemlidir. Bunun yanı sıra siyasal alanda da daha rahat etmesini sağlaması muhtemeldir.²⁴⁹

➤ Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Projesi

Avrupa Birliği dünyanın birinci gaz ithalatçısıdır. AB, Hazar Bölgesi ve Ortadoğu ülkelerindeki kaynakların AB'ye aktarılmasında en uygun güzergahın boru hatlarıyla Türkiye üzerinden geçişini öngörmektedir. Türkiye'ye biçilmiş bu rol uluslararası enerji arenasında bilhassa doğal gazda Türkiye'yi önemli kılmaktadır. Avrupa Birliği'nin neredeyse tüm politika belgelerinde belirtmekte olduğu, ilk önceliği, kaynak çeşitliliği ve enerji arz güvenliği sağlamaktır. Bu çerçevede AB'nin Doğu'daki komşuları stratejik olarak büyük oranda önemli olmaktadır.²⁵⁰Türkiye Güney Gaz Koridoru ile Hazar coğrafyası ve Ortadoğu doğal gaz rezervlerini alternatif bir güzergah ile Avrupa'ya aktaracaktır. Bu proje ile önce kendi, sonrasında Avrupa'nın enerji arz güvenliğine katkı sağlamayı hedeflemektedir.²⁵¹

“Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi(TANAP)” ile Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki Şah Deniz 2 Gaz Sahası ve Hazar Denizi'nin güneyinde üretilen doğal gazın Türkiye aracılığıyla Avrupa'ya taşınması amaçlanmaktadır. Bu hat “Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP)” ve “Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP)” ile birleşerek Güney Doğal Gaz Koridorunu oluşturmaktadır.²⁵²AB'nin enerji güvenliği ve çeşitliliğini sağlamasına katkı sağlayacak projelerde Türkiye bir aktör konumundadır. Bu kapsamda Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı önem arz etmektedir.

Güney gaz koridoru kapsamında Hazar Bölgesi doğal gazını Avrupa'ya çıkarmayı hedefleyen Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Sistemine İlişkin Hükümetler Arası Anlaşma” ve eki “Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Sistemi

²⁴⁹ Karagöl Erdal Tanas ve Kaya Salihe, “Enerji Arz Güvenliği Ve Güney Gaz Koridoru (Ggk)”, Seta, Analiz, Eylül 2014, Sayı:108, s.13
http://file.setav.org/Files/Pdf/20141015164109_enerji-arz-guvenligi-ve-guney-gaz-koridoru-pdf.pdf Erişim Tarihi: 30.07.2017.

²⁵⁰ Belet Nuran, ” Avrupa Birliği ve Enerji Arzı Güvenliği Açısından Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı”, International Conference On Eurasian Economies, 2013, s 1004.

²⁵¹ Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi”http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa Erişim Tarihi: 26.07.2017.

²⁵²“Tanap Nedir?”, <Http://Www.Tanap.Com/Tanap-Projesi/Tanap-Nedir/> Erişim Tarihi: 28.07.2017.

Hakkında Ev Sahibi Hükümet Anlaşması” 26.06.2012 tarihinde İstanbul’da imzalanmıştır. Anlaşmalar Resmi Gazete’de 19.03.2013 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.²⁵³

17 Mart 2015 tarihinde temel atma töreni gerçekleştirilen TANAP Projesi kapsamında gazın 2018 yılı ortalarına doğru Türkiye’ye, 2020 yılında da Avrupa’ya ulaşması planlanmaktadır. Şah Deniz Faz II kapsamında üretilecek yıllık 16.bcm ile doğal gaz boru hatlarından aktarılacaktır. Bu gazın 6 bcm’lik kısmı Türkiye’nin enerji ihtiyacı için kullanılacaktır. 10 bcm kısmı ise Avrupa pazarına aktarılacaktır. Boru hattı kapasitesinin 2020 sonrası artırılması planlanmaktadır. 2023 yılında 23 bcm, 2026’da ise 31 bcm olarak hedeflenmektedir. TANAP projesinde büyük paya %58 pay ile Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi SOCAR sahiptir. BOTAŞ %30, BP %12’lik paya sahiptir.²⁵⁴

Yunanistan sınırı olan İpsala(Edirne) ilçesinde son bulacak olan TANAP, Ardahan ili Posof ilçesi Türkgözü köyünden başlayacaktır. Bu hat “Ardahan, Kars, Erzurum, Erzincan, Bayburt, Gümüşhane, Giresun, Sivas, Yozgat, Kırşehir, Kırıkkale, Ankara, Eskişehir, Bilecik, Kütahya, Bursa, Balıkesir, Çanakkale, Tekirdağ ve Edirne” olmak üzere 20 ili kapsamaktadır. Bu proje İpsala sınırından Avrupa ülkelerine doğal gaz taşıyacak olan Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı (TAP) Projesi’ne bağlanacaktır.²⁵⁵

Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi(TANAP) Projesi kapsamında ilk etapta Türkiye-Gürcistan sınırından başlayıp Eskişehir’e kadar gaz vermek üzere kullanacak kompresör üniteleri inşa edilmektedir. 2017 Mayıs ayı itibariyle Faz 0 kısmı %80 tamamlanmıştır. Projenin bu kısmı Türkiye’ye gaz taşıyacaktır. Bu kısma Ocak 2018’de ilk test gazı verilmesi planlanmaktadır. Genel olarak Projenin bütününe bakıldığında ise %70’lik bir ilerleme olduğu görülmektedir.²⁵⁶

²⁵³“Anlaşmalarımız” <http://www.tanap.com/kurumsal/anlasmalarimiz/> Erişim Tarihi: 30.07.2017.

²⁵⁴ Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye’nin Enerji Profili ve Stratejisi”http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa Erişim Tarihi: 26.07.2017.

²⁵⁵ “Tanap Nedir?”, [Http://www.tanap.com/Tanap-Projesi/Tanap-Nedir/](http://www.tanap.com/Tanap-Projesi/Tanap-Nedir/) Erişim Tarihi: 28.07.2017.

²⁵⁶ “TANAP’ın 2018’deki testi için geri sayım başladı”, AA, 2017, <http://www.ntv.com.tr/ekonomi/tanapin-2018deki-testi-icin-geri-sayim-basladi,D1sUE-fJO0yEijeOzAU7RQ> Erişim Tarihi: 29.07.2017.

➤ Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı (TAP) Projesi

Güney Gaz Koridoru enerji arz güvenliğini sağlamak için önemlidir. Bu koridor ile AB ülkeleri Rusya karşısında daha geniş bir hareket alanını kavuşacaktır. Bunun yanı sıra Rusya'nın enerjiyi bir tehdit olarak kullanmasını engelleyecek bir projedir. GGK'nin en önemli halkası olan TANAP'ın ve Şah Deniz doğalgazını Türkiye sınırından alarak Avrupa'ya taşıyacak olan Trans Adriyatik Boru Hattı Projesi (TAP), AB ülkeleri için alternatif bir güzergah olmaktadır. GGK Türkiye'ye ise enerji merkezi olma yolunu açmaktadır.²⁵⁷ Avrupa ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinin artan bir enerji ihtiyacı söz konusudur. "Güney gaz koridoru" projesinin önemli bir parçası olan TAP Avrupa'nın artan talebini karşılayacak önemli bir projedir.

28 Haziran 2013 tarihinde Şah Deniz Konsorsiyumu (SDC) Avrupa'ya Güney Avrupa üzerinden, TAP projesi yoluyla ulaşmayı uygun bulduğunu açıklamıştır. TAP Projesi'nin Selanik'te 17 Mayıs 2016 tarihinde gerçekleştirilen Temel Atma Törenine Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanımız Berat ALBAYRAK'da katılmıştır. TAP'a ilk gaz aktarımının 2019-20 yıllarında yapılması planlanmaktadır. Bu kapsamda, TANAP Doğal Gaz Boru Hattı'nın doğal gazı Avrupa'ya taşıyacak 48" çap ve 459 km uzunluktaki Eskişehir-İpsala bölümü boru hattı inşaatı devam etmektedir.²⁵⁸ TANAP ile ilk gazın Eskişehir'de BOTAŞ'a tesliminin Haziran 2018'de gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. İlk gazın Haziran 2019'da Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattına (TAP) Yunanistan sınırında teslimi için çalışmalar sürmektedir.²⁵⁹

2020 yılında tamamlanacak olan TAP toplam 878 kilometre uzunluğundadır. "Yunanistan'ın Türkiye ile sınır noktası Ipsala'dan başlayarak Arnavutluk ve Adriyatik Denizi'nden geçerek İtalya'nın güneyine" ulaşacaktır. Axpo, Enagas, Fluxys, Snam, Socar ve BP'nin ortaklığıyla gerçekleştirilmektedir. TAP yaklaşık 45 milyar dolar değerine sahip Güney Gaz Koridoru'nun Avrupa ayağı olmaktadır.

²⁵⁷Karagöl ve Kaya, a.g.e., s.8

²⁵⁸ ETKB, a.g.e., 2017, s. 71

²⁵⁹ ETKB a.g.e., 2017, s. 62.

Projenin yapımı, İtalyan ve Yunan şirketten oluşan bir konsorsiyum tarafından üstlenilmiştir.²⁶⁰

“Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TAP)” pahalı olan Rus gazına bir alternatif sunmaktadır. Bu proje Avrupa ve Güneydoğu Avrupa ülkeleri için kaynak çeşitlendirilmesi sağlamak ve daha rekabetçi bir ortam yaratmak, mevcut doğal gaz piyasası olmayan Arnavutluk ve Karadağ gibi ülkeleri doğal gaza kavuşturmak, Güneydoğu Avrupa ülkeleri arasında kurulan ağlar, ulaşım sistemleri ve koordinasyon ile bu ülkelerin gaz teminde iyileştirmeyi sağlayacaktır.²⁶¹

4.2.1.4 AB Enerji Arz Güvenliğine Katkı Sağlayacak Diğer Ülkeler ile Türkiye İlişkileri

Türkiye konumu nedeniyle Kuzey-Güney ve Güney-Batı istikametinde de enerji transiti olma fırsatına sahiptir. Suriye’deki iç savaş öncesinde Mısır gazının Ürdün ve Suriye güzergahı ile Türkiye’ye ulaştırması adına inşaatı 2019 yılında tamamlanacak Arap Doğalgaz Boru Hattı planlanmıştır. Ancak Suriye ile olan ilişkiler nedeniyle projenin gerçekleşmesi muhtemel görünmemektedir.²⁶²

Doğu Akdeniz İsrail, Mısır, Suriye ve Lübnan gibi Akdeniz’e kıyısı olan ülkelerle GKRY ve KKTC’den oluşan Kıbrıs Adasından oluşmaktadır. Coğrafyası nedeniyle enerji zenginliği Akdeniz’de de varlık göstermeye başlamıştır. İsrail, Mısır ve GKRY sularında önemli keşifler yapılmıştır. Doğu Akdeniz sularında yer alan İsrail’de Leviathan, GKRY ve KKTC yakınlarında Afrodit ve Mısır’da da Zohr rezervleri keşfedilmiştir. Keşfedilen bu rezervlerin kendilerine ve çevre ülkelerin enerji ihtiyacına karşılık geleceği düşünülmektedir. Söz konusu ülkeler kendi ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra tüketim fazlası gazlarını ihraç etmek için pazar arayışı içine gireceklerdir. Önceliğin coğrafi yakınlıktan ötürü çevre ülkelere ve en yüksek enerji talebine sahip aktörlerden biri olan AB’ye verileceği düşünülmektedir.

²⁶⁰“Trans-Adriyatik doğalgaz boru hattı projesi açıldı-Trans-Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TAP) inşaatının resmi açılış töreni gerçekleştirildi”, 2016, <http://www.yeniakit.com.tr/haber/trans-adriyatik-dogalgaz-boru-hatti-projesi-acildi-174868.html> Erişim Tarihi: 30.07.2017

²⁶¹ Meherremova, A.g.e., s.83.

²⁶² Akın, a.g.e., s.15

Doğu Akdeniz gazının AB'ye transferi en çok gündemde olan seçenek çıkarılacak gazın Türkiye'ye ihraç edilmesi ve Türkiye üzerinden Avrupa pazarına transfer edilmesidir. “Bu proje hem rezerv sahibi ülkeler ve Türkiye hem de uluslararası enerji şirketleri için kazan-kazan durumu ortaya çıkarabilecek bir projedir. Ortadoğu'da yaşanan savaş ve siyasi istikrarsızlıklar Doğu Akdeniz gazının arz güvenliğini tehdit ederek güvenli ihracat yollarına duyulan ihtiyacı artırmaktadır. GKRY, İsrail ve Mısır gazının Türkiye'ye ihraç edilmesi hem Türkiye'nin artan gaz talebini ve tedarikçi ülke çeşitliliği sağlama ihtiyacını karşılayabilecek hem de rezerv sahibi ülkelerin ihracat pazarı arayışına cevap verebilecektir. Ayrıca gazın Türkiye'ye iletilerek Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı'nın (Trans Anatolian Natural Gas Pipeline, TANAP) devamı niteliğindeki Trans Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı(Trans Adriatic Pipeline, TAP) ile Avrupa'ya ihraç edilmesi Doğu Akdeniz gazının Batı'ya açılmasını sağlayacak en ideal ve güvenli seçenek olarak öne çıkmaktadır.”²⁶³

4.2.1.4.1. Diğer Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları

4.2.1.4.1.1. Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Enterkonektörü (ITG)

23 Şubat 2003 tarihinde Türkiye-Yunanistan Cumhuriyetleri arasında düzenlenen Hükümetlerarası anlaşma Avrupa Birliği INOGATE Programı kapsamında Türkiye ve Yunanistan doğal gaz şebekelerinin enterkoneksiyonu için ilk aşama olan Güney Avrupa Doğal Gaz Ringi için imzalanmıştır. 18 Kasım 2007 tarihinde açılışı yapılan hat yaklaşık olarak 2 yılda inşa edilmiştir. 300 km olan hattın 209 km'lik alanı Türkiye'den geçmektedir. 2008 yılından beri Azerbaycan Şah Deniz Faz 1 ile temin edilen doğal gazın bir kısmı alternatif bir güzergah ile Avrupa'ya ihraç edilmektedir.²⁶⁴

²⁶³Karagöl E. Tanas ve Özdemir B. Zeynep, “ Türkiye'nin Enerji Ticaret Merkezi Olmasında Doğu Akdeniz'in Rolü”, Seta Rapor, s.10-11 https://setav.org/assets/uploads/2017/09/DOGU_AKDENIZ.pdf Erişim Tarihi:29.10.2017

²⁶⁴ Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye'nin Enerji Profili Ve Stratejisi”http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa Erişim Tarihi: 26.07.2017.

18 Kasım 2007 tarihindeki hat açılışında dönemin Başbakanı Recep Tayyip ERDOĞAN Türkiye'nin enerji konusundaki vizyonunu ve mevcut durumunu vurgulayan bir konuşma yapmıştır. “Türkiye'nin geniş bir enerji vizyonu vardır. Bu vizyon doğrultusunda jeostratejik konumumuzla birlikte bölgede enerji merkezi dağıtıcısı ve transit ülke pozisyonumuzu güçlendirmeye çalışıyoruz. Esas itibarıyla enerji stratejimizi de bu vizyona dayanarak küresel gelişmeleri ve beklentileri göz önünde bulundurarak oluşturduk. Buradan hareketle Türkiye olarak, doğu-batı, kuzey-güney ekseninde transit ülke olmayı, Ceyhan terminalinin enerji ticaret merkezi haline dönüştürülmesini, Samsun-Ceyhan baypas petrol boru hattı ve Hazar geçişli doğal gaz boru hattı projelerini gerçekleştirmeyi amaçlıyoruz. 2006 yılında faaliyete geçen Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ile geçtiğimiz Temmuz ayında işlerlik kazanan Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı projeleri, bu çerçevede yakın zamanda hayata geçirdiğimiz önemli çalışmalardır. Bu projelerle Türkiye 21. yüzyılın ipekyolu olarak adlandırılan doğu-batı enerji koridorunun hayata geçirilmesine öncülük etmektedir.”²⁶⁵

4.2.1.4.1.2. Türkiye-Bulgaristan Enterkonnektörü (ITB) Projesi

Türkiye-Bulgaristan Enterkonnektörü ITB Projesi ile Türkiye ve Bulgaristan arasında doğalgaz iletim sistemlerinde çift yönlü akışa imkân verecek şekilde bağlantının sağlanmasını ve bununla entegrasyonu arttırmayı amaçlamaktadır. Bu proje Avrupa Komisyonu tarafından ortak menfaat projeleri (projects of common interest) kapsamında değerlendirilmekte ve Güney Gaz Koridoru projeleri arasında yer almaktadır. Projenin işlerlik kazanması adına 28 Mart 2014 tarihinde iki ülke Bakanlıkları arasında Mutabakat Zaptı imzalanmıştır.²⁶⁶ Mutabakat Zaptı öncesinde Bulgaristan'ın tek doğal gaz tedarikçisi Bulgargaz 2013 yılının Eylül ayında 25 yıllık gaz alımına yönelik olarak Şahdeniz Konsorsiyumu bir sözleşme imzalamıştır. Anlaşma kapsamında, yıllık 1 bcm'lik alımın 2019 yılından sonra gerçekleşmesi beklenmektedir.²⁶⁷

²⁶⁵“Türkiye-Yunanistan doğalgaz boru hattı açıldı”, AA, 2007, <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-yunanistan-dogalgaz-boru-hatti-acildi-7714948> Erişim Tarihi: 26.07.2017.

²⁶⁶ ETKB, a.g.e., 2017, s. 70

²⁶⁷ Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi”http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa Erişim Tarihi: 26.07.2017.

ITB kapsamında imzalan Mutabakat Zaptına istinaden bir yol haritası oluşturmak ve bir ön fizibilite raporu hazırlamak amacıyla Ortak Çalışma Grubu oluşturulmuştur. 20 Mayıs 2014 tarihinde Ortak Çalışma Grubu İstanbul'da düzenlenen bir toplantı ile çalışmalarına başlamıştır. 21 Ağustos 2014 tarihinde Sofya'da ikinci toplantı yapılmış, 16-17 Ekim 2014'de Ankara'da ise son toplantı gerçekleştirilmiş bulunmaktadır. Bu proje Avrupa Komisyonu tarafından desteklenmektedir. Projenin Bulgaristan kesimi için temel mühendislik, ÇED ve fizibilite çalışmaları için 190.000 Avro tutarında finansal destek Avrupa Komisyonu tarafından sağlanmaktadır.²⁶⁸

Trans Anadolu Geçişi Doğalgaz Boru Hattı Projesi'nin (TANAP), 2018'de faaliyete girecek olması ülkenin arz güvenliği açısından bir rahatlama oluşturacaktır. Bu rahatlama Bulgaristan-Türkiye enterkonektörü ile birlikte ele alındığında iyi bir durumda olan Türkiye'nin enerji arz güvenliğinin daha da iyileşeceği düşünülmektedir.²⁶⁹ Projeler tek başına önemli olduğu kadar birbiriyle olan bağlantılarıyla nedeniyle hem Türkiye adına hem de AB'nin enerji arz güvenliğine katkı sağlamaktadır.

²⁶⁸ETKB, a.g.e.,2017, s. 70

²⁶⁹Ünal Serhan, "2016 Türkiye İlerleme Raporu'nda Enerji Faslı", 2016, <http://www.tenva.org/2016-turkiye-ilerleme-raporunda-enerji-fasli/> Erişim Tarihi: 30.07.2017.

SONUÇ

Karşılıklı bağımlılık yaklaşımı üzerinden AB enerji güvenliğinin sağlanmasında Türkiye'nin rolünü ortaya koymaya çalışan tez çalışmasında dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak AB ülkelerinin artan enerji ihtiyacı ve enerji ihtiyacını karşılarken yaşadığı sıkıntılara değinilmiştir. AB'nin en büyük derdi enerji arz güvenliğidir. Enerji arz güvenliğini sağlamak için kaynak çeşitlendirmesi yapmayı isteyen AB, Rusya'ya olan bağımlılığını azaltacak bir güzergah arzusu içindedir. Türkiye Doğu-Batı, Kuzey-Güney ve Güney-Batı yönlerinde enerji koridoru olma potansiyeli olan bir coğrafi konuma sahiptir. Enerji alanında 2000'li yıllardan bu yana Türkiye'nin izlediği dış politika bu konumunu kullanmak üzerine kurulmuştur. AB, Türkiye için önemli olduğu kadar Türkiye'de AB için önemlidir. Tezde karşılıklı bağımlılık yaklaşımı bağlamında enerji konusunda Birlik ve Türkiye ilişkileri ve Türkiye'nin rolünün değerlendirilmesi yapılmıştır.

Enerji iş yapabilme yeteneğidir. Ekonomik büyüme ortaya konulan ürün çıktısı ile de ifade edilmektedir. Ürün üretimi için de enerji olmazsa olmaz unsurdur. Enerji ekonomi kadar askeri, siyasi ve toplumsal olarak önemlidir. Enerji yıllar itibariyle değişimler göstermiştir. Uzun yıllar kömür hakim kaynak iken, petrolün ortaya çıkması ve kömüre kıyasla avantajları nedeniyle taht petrole geçmiştir. Kömür ve petrolün çevreye zarar vermesi üzerine, çevre bilinci gelişmiş fosil yakıtlardan olan ancak çevre dostu doğal gaz önem kazanmıştır. Diğer fosil kaynaklarda olduğu gibi doğalgaz da dünyada eşit dağılmamış ve belli başlı bölgelerde yoğunlaşmıştır. Bu durum enerji de ülkelerin hamlelerini belirleyen bir faktördür.

AB, dünya enerji piyasasında önemli bir aktördür. ABD'den sonra dünyadaki ikinci büyük tüketici olan AB, petrolde OPEC ülkelerine, doğalgazda da Rusya, Norveç ve Cezayir'e bağımlı durumdadır. Türkiye'de AB'den farklı durumda değildir. Coğrafik yapısı gereğince etrafını çeviren enerji zenginliğine sahip olmayan Türkiye, gelişen ekonomisi ve evlerde doğalgaz kullanımının yaygınlaşması nedeniyle enerji de her geçen gün daha da bağımlı duruma gelmektedir. Bu bağımlılık hem Türkiye ve hem de Avrupa Birliği için enerji arz güvenliği sorununu göstermektedir.

İki aktörün ortak amaçları ve birbirlerine karşılıklı bağımlılıkları ilişkilerini düzenlemektedir.

AB'nin temelini oluşturan üç işbirliği bulunmaktadır. Bunlar AKÇT, AET ve AAET'dir. Bu işbirliğinin ikisi atom ve kömür gibi enerji kaynakları alanında gerçekleşmiştir. Buda, AB'nin temelinin enerji konusundaki yapılanma olduğunu göstermektedir. Temelleri 1950'li yıllarda atılan AB teknolojik gelişmeler, küreselleşen dünya dinamikleri, artan enerji ihtiyacı çerçevesinde enerji konusunda politikalar belirlemektedir. Son yıllardaki enerji politikasının temelinde Rusya ile yaşadığı sıkıntılar nedeniyle Rusya'ya olan bağımlılığını azaltma stratejileri yer almaktadır. Rusya'nın enerjiyi bir koz olarak kullanması AB'yi rahatsız etmektedir.

Enerji güvenliği ihtiyaç duyulacak enerjinin ekonomik ve uygun formatta yerel kaynaklardan yada erişilebilir ve istikrarlı dış kaynaklardan temin edilmesidir. AB'nin enerji politikasında arz güvenliği önemli yer tutmaktadır. Arz güvenliğini sağlamanın yolunu kaynak çeşitlendirmesi ile çözmek isteyen AB, Kafkaslar, Hazar bölgesi ve Doğu Akdeniz bölgesi ile işbirlikleri yapmaktadır. Türkiye konumu nedeniyle tam bir doğal köprü durumundadır. Özellikle Osmanlı'nın devamı olan Türkiye Hazar Bölgesi ülkeleri ile etnik yakınlığa sahip bir ülkedir. İki devlet tek millet söylemleri bu coğrafya insani ile yakınlığın söze vurulmuş halidir.

Rusya enerjiyi bir koz olarak kullandığında AB büyük zararlar görmüştür. Özellikle Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan gelişmeler doğrultusunda Rusya'nın vanaları kapatması ekonomik ve insani boyutlarda AB'yi çok olumsuz etkilemiştir. Rusya'dan alınan enerji kaynakları Ukrayna üzerinden Avrupa'ya ulaşmaktadır. Yaşanan krizler Ukrayna'nın güvenilir bir transit ülke olmadığına dair kanıtları kuvvetlendirmektedir. Kaynak çeşitlendirmesi arzusu içinde olan AB, yaşanan krizler ile hamlelerini artırmış ve Türkiye ile işbirliklerini kuvvetlendirmiştir. Azerbaycan doğalgazını Avrupa'ya taşıyacak olan Güney Gaz Koridoru kapsamında inşa edilen TANAP ve TAP projeleri hem Türkiye hem de AB'nin enerji arz güvenliğine katkı sağlayacaktır. TANAP Projesi kapsamında gazın 2018 yılı ortalarına doğru Türkiye'ye, 2020 yılında da Avrupa'ya ulaşması planlanmaktadır. GGK'nin en önemli halkası olan TANAP'ın ve Şah Deniz doğalgazını Türkiye

sınırından alarak Avrupa'ya taşıyacak olan Trans Adriyatik Boru Hattı Projesi (TAP), AB ülkeleri için alternatif bir güzergah olmaktadır.

Güney Gaz Koridoru dışında Rusya ve Türkiye arasında varılan işbirliği ile Türk Akımı projesi yapılmaktadır. Bu proje de AB için transit ülke çeşitliliği yaratacaktır. Ayrıca son yapılan araştırmalar ile Doğu Akdeniz ülkelerinde ortaya çıkan rezervlerin Türkiye üzerinden AB'ye ulaştırılması da son derece muhtemel görünmektedir. Türkiye'de inşaa edilen boru hatları, depolama tesis yatırımları tercih edilebilirliğini artırmaktadır. Türkiye AB'nin enerji güvenliği açısından son derece önemlidir.

Karşılıklı bağımlılıkta iki tarafta kazan-kazan politikası izler. Bu çalışmada Türkiye AB ülkelerinden işlenmiş hammadde, gelişmiş teknoloji ürünleri, petrol yan ürünleri satın alırken; Türkiye'de ana hammadde kaynağını AB üyesi ülkelere ucuz, kolay, hızlı ve güvenli aktarımına/arzına aracılık etmektedir. Böylece taraflar arasında karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi yaşanmaktadır. AB, Türkiye'ye enerji kaynaklarının ucuz, güvenli ve hızlı erişimi bakımından ihtiyaç duymaktadır. AB'nin artan enerji ihtiyacını Ortadoğu ve Kafkasya'dan karşılamak zorunda olması gerçeği AB'yi Türkiye ile işbirliğine zorlamaktadır. Türkiye'nin jeopolitik konumunu ve istikrarlı ülke konumunu sürdürmesi AB ile ilişkilerinde lehine katkı sağlamaktadır. Türkiye enerji de transit ülke olmanın yanın enerji de Hub olmak istemektedir. Bu bağlamda enerji piyasası kuralı, diplomatik siyasi ve ticari ilişkilerini geliştirmelidir.

KAYNAKÇA

Akgül, Fatih, “Rusya’nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları’nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri”, Güvenlik Araştırmaları Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 5, Haziran 2007. s.129-157.

Akın, Hakan, “Türkiye’de Enerji Boru Hattı Taşımacılığında Güvenlik”, Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.

Akkaya, Gülşah Neslihan, “Körfez İşbirliği Konseyi Krallar Kulübü Ve Değişen Bölgesel Düzen”, Seta Analiz, Sayı:70, Ağustos 2013.

Akpınar, E. Başbüyük, A., “Jeoekonomik Önemi Giderek Artan Bir Enerji Kaynağı: Doğalgaz”, Temmuz, 2011.

Akpınar, Erdal, “Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı ve Türkiye Jeopolitiğine Etkileri”, GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 25, Sayı 2 (2005) 229-248.

Alagöz, Akçadağ Emine, “Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Ab-Çin İlişkileri”, U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt :9, Sayı: 2, 2016 ss.33-56.

Anlar , Aslıhan, “Farklı Bakış Açıları İle Enerji Güvenliği Üretici, Tüketici Ve Transit Ülkeler: Türkiye Örneği”, s.60-88 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/310137> Erişim Tarihi: 02.08.2017.

Aras, Bülent, Yorkan, Arzu, “Avrupa Birliği ve Enerji Güvenliği; Siyaset, Ekonomi ve Çevre” (Stratejik Rapor No:13), Tasam Yayınları, İstanbul, 2005.

Arı, Tayyar,” Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegemonya, İşbirliği”, Marmara Yayınevi, 5. Baskı, Bursa, 2008.

Avrupa Birliği Bakanlığı, “Fasıl 15 – Enerji”, 2017, <https://www.ab.gov.tr/80.html> Erişim Tarihi:24.10.2017.

Aydın, Mustafa, Ankara Üniversitesi, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 51, Sayı:1, 1996, s. 97-99.

Aypar, Sedat ve Özgöker, Uğur, “Batı Enerji Güvenliği Ve Türkiye”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2009, Cilt 11 Sayı 2, s.319-323.

Babayeva, Vefa, “Haydar Aliyev Dönemi Türkiye-Azerbaycan İlişkileri”, İstanbul Ticaret Üniversitesi, SOBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Mayıs 2013.

Başçıl H.Hakan, “Karşılıklı Bağımlılık Ekseninde Avrupa Birliği-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri 1975-2010”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

Bayraç H. Naci, “Küresel Enerji Politikaları Ve Türkiye: Petrol Ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1),s.122-123. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/113215> Erişim Tarihi: 30.09.2017

Bayraktar, Gökhan, “Hazar’daki Jeopolitik Mücadelenin Türkiye’nin Enerji Güvenliğine Etkileri”, Stratejik Öngörü, Sayı:11, 2007.

Belet, Nuran,” Avrupa Birliği ve Enerji Arzı Güvenliği Açısından Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı”, International Conference On Eurasian Economies, 2013, s 999-1008. <https://www.avekon.org/papers/723.pdf> Erişim Tarihi:28.07.2017

Bilen Sezer, Seda, “Türk Akımı: Türkiye İle Rusya'nın Enerji İttifakı”, 2016, <http://www.dw.com/tr/t%C3%BCrk-ak%C4%B1m%C4%B1-t%C3%BCrkiye-ile-rusyan%C4%B1n-enerji-ittifak%C4%B1/a-36011618> Erişim Tarihi: 21.10.2017.

BOTAŞ, “2016 Sektör Raporu”
http://www.botas.gov.tr/docs/raporlar/tur/sectorap_2016.pdf Erişim Tarihi: 14.09.2016.

Büyükmihci, M. Kemal, “Yenilenebilir Enerji Kaynakları Avrupa Birliği Ülkelerindeki Uygulamalar ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Tarafından Hazırlanmakta Olan Kanun Tasarısı Taslağı Çerçevesinde Planlanan Önlemler”, Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu, TMMOB, 3-4 Ekim, Kayseri 2003.

Candan, Armağan, “15 Soruda 15 AB Politikası No:13 AB’nin Enerji Politikası”, 2. bs., İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı, 2004.

Cansevdi, Hürrem, “Avrupa Birliği’nin Enerji Ve Ulaştırma Politikaları Ve Türkiye’nin Uyumu”, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Aralık 2004.

Çelikpala, Mitat, “Enerji Güvenliği: NATO’nun Yeni Tehdit Algısı”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 10, Sayı 40 (Kış 2014), s. 75-99.

Çetinkaya, Mirza, “Trans-Hazar Yeniden Isıtılıyor,” Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi, 8 Mayıs 2006. <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=902>, Erişim Tarihi: 29.10.2015.

Dalmış, Özcan, “2017 Bp Dünya Enerji İstatistikleri Raporu” Tespam, Temmuz 2017, <https://www.tespam.org/2017-bp-dunya-enerji-istatistikleri-raporu/> Erişim Tarihi:13.09.2017

Daniel, Yergin, “Enerjinin Geleceği-1. Kitap: Petrol, Doğalgaz ve Elektrik”, çev. Ümit Şensoy, Optimist Yayınevi, İstanbul, 2014.

Demir Yasemin, “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, Ankara, 2014.

Demir, Ali, “İran’ın Basra Körfezi’ni Bloke İhtimali ve Hürmüz Boğazı’ndan Geçişlerin Uluslararası Hukuk Açısından”, Savunma Bilimleri Dergisi, Cilt/Volume 13, Sayı/Issue 1, Mayıs/May 2014 s.107-140.

Dışişleri Bakanlığı, “Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri İle İlişkiler”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-ortadogu-ile-iliskileri.tr.mfa Erişim Tarihi: 21.10.2017.

Dışışleri Bakanlığı, “Türkiye - Irak Siyasi İlişkileri,
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa> Erişim Tarihi:22.01.2017.

Dışışleri Bakanlığı, “Türkiye’nin Enerji Profili Ve Stratejisi”
http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa Erişim Tarihi: 26.07.2017.

Dışışleri Bakanlığı, “Türkiye-Azerbaycan Siyasi İlişkileri”,
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> Erişim Tarihi: 22.10.2017.

Dışışleri Bakanlığı, “Türkiye-Rusya İlişkileri”,
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-siyasi-iliskileri.tr.mfa> Erişim Tarihi:21.10.2017.

Dışışleri Bakanlığı, “Türkiye-Türkmenistan Siyasi İlişkileri”,
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-turkmenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> Erişim Tarihi:22.10.2017.

Doğan, Mehmet, “Sanayileşme ve Çevre Sorunları”, Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu, TMMOB, Kayseri, 12-13 Ekim 2001.

Doğanay, Hayati, Özdemir, Ünal, ve Şahin, İbrahim F., “Genel Beşeri Ekonomik Coğrafya”, Pegem Akademi Yay., Ankara, 2011.

Dokuzlar, Bircan, “Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğal Gaz (Orta Asya’dan-Avrupa’ya)”, Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Dura, Cihan ve Atik, Hayriye, “Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye”, 2. bs., Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.

Durmuş, Mehmet, “AB’nin Nükleer Enerji ve Güvenlik Politikası,” Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi, 12 Eylül 2005.
<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&yazi=461>, Erişim Tarihi: 28.10.2015.

Ege A. Yavuz, “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye’nin Uyumunu”, AB’nin Enerji Politikası ve Türkiye, Ed. Yavuz Ege ve diğerleri, UPAV Yayınları, Ankara, Mayıs 2004.

Ekonomi Bakanlığı, <https://www.ekonomi.gov.tr> Erişim Tarihi:16.09.2017.

Elmas, G., “Enerji Sektörü ve AT Üyeliği Çerçevesinde Enerji Sorununa Yaklaşım”, Hacettepe Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1989.

Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı, “2016 Yılı Taşkümüğü Sektör Raporu”, Türkiye Taş Kömüğü Kurumu, Mayıs 2017.

Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı, “Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri”<http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri> Erişim Tarihi: 28.07.2017

Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı, “Kömüğü Nedir” <http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSayfalar%2FK%20C3%B6m%20C3%BCr+Nedir-.pdf> Erişim Tarihi:26.10.2017.

Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı, “Kömüğü”, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Komur>, Erişim Tarihi: 14.9.2017.

Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı, “Nükleer Enerji”, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Nukleer-Enerji> , Erişim Tarihi: 14.09.2017

Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı, “Petrol Boru Hatları”, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol-Boru-Hatlari> Erişim Tarihi: 26.07.2017.

Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, “Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabi Kaynaklar Görünümü”, 1 Ocak 2017 itibariyle, Sayı:15, http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fEnerji%20ve%20Tabii%20Kaynaklar%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%C3%BC%2fSayi_15.pdf Erişim Tarihi: 26.07.2017.

Engin, Aykut, “Enerji Alanında Türkiye – Afrika İlişkileri”, <http://enerjimaden.com/son-haberler/enerji-alaninda-turkiye-afrika-iliskileri.html>

Erişim Tarihi:09.09.2017.

Ersoy, Ahmet Yağmur, “Enerji Bağımlısı Ülkelerin Enerji Politikaları: Türkiye Örneği”, Sakarya Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2010.

Ersungur, Mustafa, Ve Arpa A. Taha, “Hazar Bölgesi Ve Rusya’nın Bölgedeki Rolü”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 31, Sayı: 3,2017, s. 544-554

Gökırmak, Mert, “Kafkaslar’da Enerji Güvenliği ve Türkiye’nin Rolü”, Küreselleşme Sürecinde Kafkasya ve Orta Asya Sempozyumu Bildirisi, Bakü, 2007.

Göral, Emirhan, “ Avrupa Enerji Güvenliği Ve Türkiye”, Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt 19, Sayı: 2, 2011, s.107-139.

Görgülü, Evrim Pınar, “Avrupa Birliği’nin Enerji Arz Güvenliğinin Sağlanması”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008.

Guluzade, Orhan, “Türkiye'nin enerji ihtiyacını yalnız İran'ın karşılaması riskli olabilir”, 2016, <https://tr.trend.az/business/energy/2523185.html> Erişim Tarihi: 22.10.2017.

Gültekin, Ali H. ve Örgün, Yüksel, “Doğalgaz ve Çevre”, Çevre Dergisi, Ekim-Kasım-Aralık, Sayı: 9. 1993.

Gündüzyeli Elif, “Avrupa Birliği’nde kömürden çıkış başladı”, 2017, <http://www.komuruzer.com/2017/04/avrupa-birliginde-komurden-cks-basladi.html>

Erişim Tarihi: 24.10.2017

Gürdallı, Fehmi, “Avrupa Birliği Dış Politikasında Enerji Faktörü”, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009.

Gürkaynak, Muharrem ve Yalçın, Serhan, “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 6, Sayı 23, Güz 2009, s. 73-92.

İnat, Kemal, “Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün 30. Yılında Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri” Seta Analiz Sayı 132, Temmuz 2015,

Kalkınma Bakanlığı, “Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)”, 2016 Programı, http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/YillikProgramlar/Attachments/25/2016_Program%C4%B1.pdf Erişim Tarihi: 26.07.2017.

Karagöl E. Tanas ve Özdemir B. Zeynep, “ Türkiye’nin Enerji Ticaret Merkezi Olmasında Doğu Akdeniz’in Rolü”, Seta Rapor, https://setav.org/assets/uploads/2017/09/DOGU_AKDENIZ.pdf Erişim Tarihi:29.10.2017

Karagöl Erdal Tanas , “Enerjide Yeni Aktör: Irak Kürt Bölgesel Yönetimi”, SETA Perspektif, Sayı 3 Kasım 2013.

Karagöl, E. Tanas, ve diğ., “Türkiye’nin Enerjide Merkez Ülke Olma Arayışı”, SETA, <https://www.setav.org/turkiyenin-enerjide-merkez-ulke-olma-arayisi/> Erişim Tarihi:22.10.2017.

Karagöl, E.Tanas, Kavaz, İsmail, “Dünyada Ve Türkiye’de Yenilenebilir Enerji”, Seta Analiz, Nisan 2017 Sayı: 197.

Karagöl, E. Tanas, ve Kızılkaya, Mehmet , “Rusya-AB-Türkiye üçgeninde Türk Akımı”, Seta Perspektif, Sayı: 15, Temmuz 2015. http://file.setav.org/Files/Pdf/20150707142655_105_perspektif.pdf Erişim Tarihi: 30.07.2017.

Karagöl, E. Tanas ve Kaya, Salihe, “Enerji Arz Güvenliği Ve Güney Gaz Koridoru (Ggk)”, Seta, Analiz, Eylül 2014, Sayı:108. http://file.setav.org/Files/Pdf/20141015164109_enerji-arz-guvenligi-ve-guney-gaz-koridoru-pdf.pdf Erişim Tarihi: 30.07.2017.

Karagöl, E.Tanas ve diğ., “Statü Sorunu İkileminde Hazar’da Enerji Denklemi” Seta Analiz, Sayı: 155, Nisan 2016.

Kayacı, Filiz, “AB’nin Enerji Politikası ve Bu Politikanın Gelişimi,” <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/CesitliCalismalar/AB%20Enerji.htm>, Erişim Tarihi: 28.10.2015.

Kesen, Mehmet, “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Çevrenin Korunması Boyutu”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

Kılınç, Pala, P.Buket, “ Enerji Güvenliği Bağlamında Avrupa Birliği Enerji Politikalar”, Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, UYES Dergisi (2) Eylül 2016, s.48–58.

Kınık, Barış, “Enerji Arzı Güvenliği Açısından Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri”, Bahçeşehir Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

Kırteke, N. Demet, “Avrupa Birliği Ve Türkiye’nin Enerji Politikaları Bağlamında Nükleer Enerjinin Ekonomik Etkileri”, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2014.

Kısacık, Sina ve Kaya, Furkan, 2016, “Hazar’ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesi Avrupa Enerji Güvenliğini Nasıl Etkileyebilir?”, 2016 <http://politikaakademisi.org/2016/04/15/hazarin-hukuki-statusunun-belirlenmesi-avrupa-enerji-guvenligini-nasil-etkileyebilir/> Erişim Tarihi:02.05.2016.

Kobal, Hikmet Melis, “Avrupa Birliği Komşuluk Politikası’nın Gelişiminde Enerji Faktörü”, Bahçeşehir Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

Konukçu, Yasemin, “İran’ın Enerji Kaynakları ve Küresel Rekabet”, ORDAF, Ağustos 2017/7, s.5.<http://ordaf.org/wp-content/uploads/2017/08/dd7-iranenerji.pdf> Erişim Tarihi:10.09.2017.

Köten, Faysal, “Boru Hattı Projelerinin Hazar Havzası Jeopolitik ve Jeoekonomisindeki Rolü”, Avrasya İncelemeleri Dergisi, Sayı: 2, 2013.

Macmillan Encyclopedia of Energy, Edit By Zümerchik, J., Macmillan Reference USA, Newyork, 2001.

Meherremova, Nergiz, “Azerbaycan’ın Enerji Politikasının Uluslararası İlişkilerdeki Konumuna Etkisi”, Azerbaycan Cumhuriyeti Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bakü, 2015, s.27. <http://unec.edu.az/application/uploads/2015/05/Nergiz-Meherremova.pdf> Erişim Tarihi: 26.07.2017.

Mutlu, Ahmet, “Nükleer Demodelik mi, Sürdürülebilir Enerji mi”, Standart, Temmuz, 2002.

Oğan, Sinan, “Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği”, Stradigma.com aylık strateji ve analiz e-dergisi, Ağustos 2003, Sayı:17, <http://www.emreozgur.com/Mavi.pdf> Erişim Tarihi: 28.07.2017.

Oktay, Ertan ve Çamkıran, Radiye F., “AB’nin Enerji Güvenliği Açısından Türkiye’nin Önemi,” Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt 13, Sayı 1-2, 2005, s.67-86.

Özalp, Mustafa, “Ukrayna Krizi Ekseninde Türkiye Ve Ab Enerji Güvenliği”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, 2015. s. 103-118.

Özkan, Gümüş, Yalçın, Altan, “Petrol’ün Tarihçesi ve Türkiye’de Açılan Petrol Kuyuları”, Ankara, 1975.

Pala, Cemalettin, “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye’ye Yansımaları 4 Konferansında Sunulan Konuşma Metni”, Europa Bilgi Köprüleri Programı-UPAV, Ankara Ekim 2003.

Pala, Cenk, “Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)'nın Kökenleri”, Ekonomik Yaklaşım, Cilt:4, Sayı:9, 1993.

Pamir, Necdet, “AB’nin Enerji Sorunsalı ve Türkiye”, Stratejik Analiz Dergisi, Cilt.6, Sayı.67, Kasım 2005.

Pekşen, Hasan Deniz, “NATO’nun Dönüşümünün Sınırları: Bir Uygulama Vakası Olarak Enerji Güvenliği”, Güvenlik Stratejileri, Sayı:23,2012, s.35-69.

Rzaye, Vügar, “Avrasya Bölgesinde Enerji Hatları Ve Değişen Jeostratejiler”, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

Satman, Abdurrahman, “Türkiye’nin Enerji Vizyonu”, Jeotermal Enerji Semineri, s.3-18
http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/8188c7e9965c217_ek.pdf, Erişim Tarihi: 31.10.2015.

Serin, Aylın, “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası Sorunsalı, Artan Enerji Bağımlılığı Ve Türkiye’nin Rolü Yüksek Lisans Tezi”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.

Şenyurt, Yasin, “Hazar Ve Basra Körfezi Havzalarının Enerji Kaynakları Üzerinde Stratejiler Ve Türkiye”, Ufuk Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

Temurçin, Kadir ve Aliğaoğlu, Alpaslan, “Nükleer Enerji ve Tartışmalar Işığında Türkiye’de Nükleer Enerji Gerçeği”, Coğrafi Bilimler Dergisi, 2003.

Thomas L. McNaughter, Arms and Oil: U.S. Military Strategy and the Persian Gulf, Washington, Brookings, 1985.

TMMOB(Makina Mühendisleri Odası), “Ocak 2015 İtibarıyla Türkiye’nin Enerji Görünümü Raporu”, Sayı 200 Ekidir, Şubat 2015.

Tonus, Özgür “Genişleyen AB’nin Enerji Politikaları ve Türkiye,” Ankara, Müzakere Sürecinde Türkiye AB İlişkileri Uluslararası Sempozyumu’nda Sunulan Çalışma, Gazi Üniversitesi, 21-23 Eylül, 2004.

TPAO (Petrol-İş Araştırma), Türkiye’de Petrol Sektörü ve TPAO, 2013.

Tuiç Akademi, “Çok taraflılık (Multilateralism)”, 2014, <http://www.tuicakademi.org/cok-tarafllik-multilateralism/> Erişim Tarihi: 27.10.2017

Tuiç Akademi, “Karşılıklı Bağımlılık -(Interdependence)”, 2014. <http://www.tuicakademi.org/karsilikli-bagimlilik-interdependence/> Erişim Tarihi:26.10.2017.

Turan, Aslihan P. , “Avrupa Birliği’nin Afrika Kıtası’na Yaklaşımı”, 2010, <http://www.bilgesam.org/incele/42/-avrupa-birligi%E2%80%99nin-afrika-kitasi%E2%80%99na-yaklasimi/#.WbP7VYSLTIU> Erişim Tarihi: 09.09.2017.

Tümertekin, Erol ve Özgüç, Nazmiye, “Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma”, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2007.

Türk Akımı Boru Hattı”, <http://turkstream.info/tr/project/> Erişim Tarihi: 30.07.2017.

Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, “Dünyada ve Türkiye’de Enerji Üretiminde Kömürün Yeri ve Geleceği” Cilt:XIII Sayı:I, s.12http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/bcab9d935d21964_ek.pdf, Erişim Tarihi: 18.08.2015.

Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, “Kömür Sektör Raporu(Linyit) 2016”, Mayıs 2017, <http://www.tki.gov.tr/depo/file/k%C3%B6m%C3%BCr%20sekt%C3%B6r%20raporu/k%C3%B6m%C3%BCr%20sekt%C3%B6r%20raporu%202016.pdf> , Erişim Tarihi:14.09.2017.

Türkiye Petrolleri, “2016 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu”, Mayıs 2017. <http://www.tpao.gov.tr/tp5/docs/rapor/sektorrapor3105.pdf> Erişim Tarihi:13.09.2017.

Ülgen, Koray ve Akova, Sibel, “Balkanlarda Enerji Arz Güvenliği, Enerji Çesitliliği ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları”, Bilgesam, Kocaeli Üniversitesi Uluslararası Balkan Kongresi, 28-29 Nisan 2014.

Ünal, Serhan, “2016 Türkiye İlerleme Raporu’nda Enerji Faslı”, 2016, <http://www.tenva.org/2016-turkiye-ilerleme-raporunda-enerji-fasli/> Erişim Tarihi: 30.07.2017.

Ünal, Serhan, “Yaptırımlar Sonrası İran ve Bölgesel Enerji Jeopolitiği”, TENVA, Yayın: 5, Şubat 2016, <http://www.tenva.org/wpcontent/uploads/2016/02/Iran-Rapor-TR.pdf> Erişim Tarihi:10.09.2017.

Üzümcü, Adem ve Topal, Sinem, “Abd-İran Yakınlaşması Ve Kırım Gerginliği Ortamında Türkiye’nin Enerji Tedarikinde Azerbaycan, İran Ve Irak’ın Artan Önemi: Dış Ticaret Ve Enerji İlişkileri Açısından Yeni Fırsatlar (Mı?)”, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, KAÜ İIBF Dergisi, Cilt 6, Sayı 9, 2015, s. 95-128.

Yavuzaslan, Kıymet, “Türkiye’nin Enerji Politikaları ve Nükleer Enerji İhtiyacı”, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

Yıldız, Dursun, “AB’nin Rusya’ya Enerji Bağımlılığı Azalır Mı”, Topraksuenerji Çalışma Grubu, Ağustos 2013, s.2. http://topraksuenerji.org/Russia_is_the_EU_s_Energy_Dependence_is_reduced_or_REPORT.pdf Erişim Tarihi: 02.08.2017.

Yıldız, Furkan, “Avrupa Birliği Enerji Politikaları ve Enerji Arz Güvenliği Arayışları”. İnsan & Toplum, 3 (5), 2013, s.159-181.

Yorkan, Arzu, “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye’ye Etkileri”, Bilge Strateji, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2009.

Zengin, Eyüp ve Esedov, Agil “Türkiye Ve Azerbaycan Örneğinde Boru Hatları Ulaştırmasının Çevre Üzerindeki Etkileri”, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 9, 2009,

“2017 BP Enerji İstatistikleri Raporu’na göre; Enerji piyasalarında uzun dönemli değişimler yaşanıyor”, 2017, <http://www.yenienerji.info/rapor/2017-bp->

enerji-istatistikleri-raporu-na-gore-enerji-piyasalarinda-uzun-donemli-degisimler-yasaniyor Erişim Tarihi: 13.09.2017.

“Afrika'nın enerji potansiyeli yatırım bekliyor”, AA, 2016, <https://www.dunya.com/ekonomi/afrika039nin-enerji-potansiyeli-yatirim-bekliyor-haberi-318812> Erişim Tarihi: 09.09.2017

“Anlaşmalarımız” <http://www.tanap.com/kurumsal/anlasmalarimiz/> Erişim Tarihi: 30.07.2017.

“Asrın Anlaşması”, http://www.azerbaijans.com/content_775_tr.html Erişim Tarihi: 22.10.2017.

“Avrupa Birliği Petrol Üretimi ve Tüketimi Potansiyeli ile Avrupa Petrol Politikaları”<http://www.ekodialog.com/Konular/avrupa-birligi-petrol-uretimi-tuketimi-ve-politikalari.html> Erişim Tarihi: 20.09.2017.

“BP Enerji Görünümü Raporu 2017 Lansmanı Ankara'da düzenlendi” http://www.bp.com/tr_tr/turkey/bp-enerji-goeruenuemue-raporu-2017-lansman-ankara-da-duezenlendi.html Erişim Tarihi: 12.09.2017

“Dünyada Kullanılan Enerji Kaynakları” <http://www.bilgiustam.com/dunyada-kullanilan-enerji-kaynaklari/#ixzz13dsHnWpT>. Erişim Tarihi: 12.09.2017.

“Enerjide Dengeleri Değiştirecek Bir Kaynak : Kaya Gazı” 2013 <http://www.elektrikport.com/teknik-kutuphane/enerjide-dengeleri-degistirecek-bir-kaynak-kaya-gazi/8046#ad-image-0> Erişim Tarihi: 30.10.2017

“Güney Akım Projesi nedir?”, 2009, <http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haber&ArticleID=85491> Erişim Tarihi: 30.07.2017.

“Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı”,http://www.dektmk.org.tr/pdf/enerji_kongresi_10/27.pdf Erişim Tarihi: 26.07.2017.

“Nijerya doğal kaynak zengini ama enerji fakiri”, AA, 2017, <http://aa.com.tr/tr/dunya/nijerya-dogal-kaynak-zengini-ama-enerji-fakiri/835338>
Erişim Tarihi: 09.09.2017.

“Politik Deklerasyon: Bonn Yenilenebilir Enerji Konferansı,” Savaş Karşıtları, 17 Temmuz 2004, <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=9&ArsivAnaID=21114>, Erişim Tarihi: 15.10.2015.

“Tanap Nedir?”, <Http://Www.Tanap.Com/Tanap-Projesi/Tanap-Nedir/> Erişim Tarihi: 28.07.2017.

“TANAP'ın 2018'deki testi için geri sayım başladı”, AA, 2017, <http://www.ntv.com.tr/ekonomi/tanapin-2018deki-testi-icin-geri-sayim-basladi,D1sUE-fJO0yEijeOzAU7RQ> Erişim Tarihi: 29.07.2017. .

“Trans-Adriyatik doğalgaz boru hattı projesi açıldı-Trans-Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TAP) inşaatının resmi açılış töreni gerçekleştirildi”, 2016, <http://www.yeniakit.com.tr/haber/trans-adriyatik-dogalgaz-boru-hatti-projesi-acildi-174868.html> Erişim Tarihi: 30.07.2017

“Türk Akımı projesi nedir?”, 2016, <http://www.ntv.com.tr/ekonomi/turk-akimi-projesi-nedir,6SPX69IWSkaL6pBjj9F3EA> Erişim Tarihi: 30.07.2017 .

“Türkiye – Türkmenistan İlişkilerinde Enerjinin Artan Önemi”, <http://www.turkiye-turkmenistan.com/turkiye-turkmenistan-iliskilerinde-enerjinin-artan-onemi/> Erişim Tarihi: 22.10.2017.

“AB'nin ‘Dünya Enerji Teknolojisine Bakış’ Raporu: 2050’de Dünya Nüfusu 8.9 Milyara, Kişi Başı Gelir 17.1 Bin Dolara Çıkacak,” Dünya Online, 9 Ocak 2007, http://www.dunyagazetesi.com.tr/news_display.asp?upsale_id=294305, Erişim Tarihi: 28.10.2015.

“Türkiye-Yunanistan doğalgaz boru hattı açıldı”, AA, 2007, <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-yunanistan-dogalgaz-boru-hatti-acildi-7714948>
Erişim Tarihi: 26.07.2017.

“Bakı-Tbilisi-Ceyhan Əsas İxrac Neft Boru Kəməri”
<http://socar.az/socar/az/activities/transportation/baku-tbilisi-ceyhan-btc-main-export-oil-pipeline> Erişim Tarihi: 26.07.2017

<http://enerjiensitusu.com/turkiye-dogalgaz-boru-hatlari/> Erişim Tarihi:
26.07.2017.

